

KUBBEALTI

AKADEMİ MECMÛASI

A. Ayhan ALTINKUŞLAR

Kemâl Y. AREN

Sâmiha AYVERDİ

Tahsin BANGUOĞLU

Ali Haydar BAYAT

Hayri BİLECİK

Necat BİRİNCİ

Yılmaz SOYER

YIL : 13

Nisan 1984

SAYI : 2

AKADEMİ MECMUASI

Yıl: 13

Nisan — 1984

Sayı: 2

Mecmûamızdaki yazılar, kaynak gösterilerek ıktibas edilebilir.

KUBBEALTı AKADEMİ MECEMÛASI, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kùltür ve San'at Vakfı adına sahibi

İLHAN AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü:

Ayşe ÖZDEN

Fiyatı 250 TL., 1984 yılı abone bedeli 1000 TL. dır. Dış ÷lkeler için abone bedeline sadece posta ücreti ilâve edilir. (Abonelerin değişen adreslerini bilâirmeleri ricâ olunur). İlân ve reklâm, millî kùltürümüze hizmet eden müesseselerden alınır.

Adres: Yeniçeriler Caddesi, Nu. 43, Çarşıkapı - İstanbul
P.K. 107 Bayazıt. Tel. 522 95 17

BASILDIĞI YER: GÜR-AY MATBAASI — İSTANBUL

İ Ç İ N D E K İ L E R

Hanımoğlu Mehmed Ağa'nın Kızı	Sâmiha Ayverdi	5
Gazel	A. Ayhan Altıkuşlar	8
İrk ve Milliyet Üzerine	Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu	9
Gazel	Yılmaz Soyer	22
Değerlerimiz ve Değer		
Hükümlerimiz	Hayri Bilecik	23
Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde		
Celâlüler veya Garip'ciler ve		
Sonrası	Kemâl Y. Aren	29
Millî Mücadele Devresi		
Şiirinde Târihî Kadro	Necat Birinci	39
Kuruluşunun 700. Yılında		
Kalavun Hastahânesi	Doç. Dr. A. Haydar Bâyat	67

HANIMOĞLU MEHMED AĞA'NIN KIZI

Sâmiha AYVERDİ

Çocukluğumda koşa koşa mektepten eve döndüğüm zaman, mahallemiz sâkinlerinden Pembe Hanım'la Fatma Hanım isminde yaşlı bir anne ile sakat kızını oturma odamızda bulduğum günler, benim için âdetâ bayram şenliği olurdu.

Yaşlı anne, ince uzun boyu, emsâline az rastlanır güzelliğini korumuş bir yaşlı kadındı. Kızı ise, küçük yaşta tutulduğu kemik hastalığı yüzünden 7-8 yaşında bir çocuktan farksız olmayan boyu yay gibi kavislenmiş, diz kemikleri, kocaman elleri ve beyaza kaçan kansız tırnakları ile bir insan ucûbesi olmasına rağmen, sevimli yüzü ve bu mütebessim ak pak yüz kadar temiz gönlü ve dupduru ahlâkı ile muhteşem bir Müslüman Türk âbidesi idi.

Onları sevmemin sebepleri arasında, çok güzel masallar bilmelerinin yeri de büyüktü.

Eski Zağra'nın Hanımoğlu sülâlesine mensup olan bu yoksul ana kız, son derece mârifetli idiler. İşledikleri çevreler, yağlıklar, örtüler ve bohçalarla geçimlerini temin ediyorlarsa da asıl onları ayakta tutan destek, mahalleden gelirdi.

Fevkalâde tok gözlü idiler. İhtiyaçlarından fazla gelen yardımı kabûl etmez, başkalarına verilmesini isterlerdi. Evrenos âilesine mensûp olan büyük dayımın zevcesi Nazlı Hanım başlıca hâmlerindendi. Onların hünerli ellerinden çıkan bir işlemeye değerinin 8-10 kat fazlasını vermekle berâber, sevgi, şefkat ve alâkasıyla mânen de desteklemekten geri kalmazdı.

Bize geldiklerinde en çok üç dört gece kalırlar ve gideceklerini duyurmaktan habersizce evlerine dönerlerdi.

Böylece seneler geçti. Onbeş yaşıma geldiğimde Pembe Hanım vefat ederek sakat kızı tek başına kaldı. Kendi kendini idâreden âciz olan, görünüşü küçük gönlü büyük bu kadını annem, baba-

mı râzı ederek yanına aldı. Böylece 26 sene aynı çatı altında yaşadık.

*
**

Kelâmı az olan Pembe Hanım'ın sükûtiliğine karşılık Hanım-oğulları'nın bu tertemiz hasta kızı konuşur fakat yirmi yirmibeş kere tekrarladığı memleket hikâyelerinden veyâ muhacirlik hâtıralarından yâhut da komşularından söz ederken tek kelime yalan, mübâlağa ve hilâf konuşmazdı. Seneler boyunca onun bu çocukluk mâcerâlarını ve gençlik hikâyelerini âdetâ ezberlemiştim.

*
**

Dışarıda kar dizboyu olsa da biz evde hiç üşümezdik diyen gene Fatiş'di. Zîra odalarda körkümbet denen ocaktaki kütükler hem evi hem de suları ısıtırmış. Bu yüzden içerisi öylesine sıcak olurmuş ki Pembe Hanım, kızının tâbiriyle gömlekçe yatar ve üşümezmiş.

Hanimoğlu Mehmed Ağa'nın zevcesi Pembe Hanım, eski Müslüman Türk edeb ve terbiyesi iliklerine işlemiş bir kadındı. Az konuşur, kendini methedecek sözlerden şiddetle kaçır, eski varlıklarından ise asla söz etmezdi. Yaşlılığı göz alacak kadar güzel olan Pembe Hanım'ın kim bilir gençliği ne ölçüde müstesnâ idi.

İşte bu gençlik yıllarında bir gün kayınvâlidesi, kayınpederinden bir şifâhî mesaj getirerek: Yarın kayınbaban seni atla çiftliğe götürecektir. İşlerini ona göre tut! demiş ve gerçekten de ertesi gün kayınpeder, gelin atlarla çiftliğe gidip akşamına dönmüşler.

Fakat bu akşamın sabahı kayınvâlidenin kapısını vuran bir müjdecî, ilk kız torunlarının dünyâya gelmiş olduğunu haber verince, gelininin hâmile olduğunu ne duymuş ve de hissetmiş olan yaşlı kadın, levend kâmetine giydiği bol elbiseler içinde hâmile olduğunu âileye duyurmamış olan gelinini, sanki çiftlikte veyâ at üstünde bebeğini dünyâya getirmişcesine üzülerken, başını dövmeğe başlamış olmasını Pembe Hanım'dan değil, Fatiş'den dinlemiş olduğunu bir geçmiş zaman hayâ ve edebinin az görülmüş hâtırasıdır.

*
**

Babası Hanimoğlu Mehmed Ağa, Eski Zağra'nın varlıklı eşrâfındandı. Sırasında evine heybe dolusu altınla gelirdi. Çiftlikleri

ve gül bahçeleri vardı. Ne çâre ki artık Rumeli, Bulgar'ın, Sırp'ın Türk kanına susamış olduğu bir ülke idi.

Mehmed Ağa'nın, Bulgarlar arasında Sotir Ağa isminde müslüman olmuş bir âmâ dostu vardı. Bulgarlar onun İslâma geçmiş olduğunu bilmezlerdi. Kim öldürülecek, kimin yeri yurdu basılacak tâlân edilecekse Sotir Ağa'nın yanında konuşmakta mahzur görmediklerinden o da öğrendiği bu acı haberleri Mehmed Ağa'ya bildirmek sûretiyle tedbir almasına yol açardı.

Katline karar çıkan kimselerin sessizce hudûdu geçip Türk topraklarına ilticâ etmeleri, Sotir Ağa'nın ihbârı netîcesinde gerçekleşirdi. Ama üst üste alınan bu tedbirler yüzünden Bulgar komiteciler Sotir Ağa'dan şüphe ederek bir gün onu evinin önünde hançerlediler.

O öldükten sonra da Hanımoğlu Mehmed Ağa'nın memleket içindeki kadîm ağalığı devâm etti. Bulgarlar ondan hayli çekinirler, sahte de olsa bir saygı gösterirlerdi. Zira Mehmed Ağa cins ve mezhep ayırt etmeyerek kapısına her gelen ihtiyaçlıya elini uzatır, fâiz almaz, borcunu ödeyene de ödemeyene de yeniden yardım ederek ihtiyâcını karşılar, kimseyi boş çevirmezdi.

Lâkin günün birinde ecel Hanımoğlu Mehmed Ağa'nın elini tutup götürünce, içkiyle haşır neşir olan tek oğlu anası ile sakat kız kardeşine kol kanat açamadı.

Mehmed Ağa'nın büyük kızı evli idi. Kocası ile berâber Bursa'ya göçtü iseler de yedi çocuğunu da üçer beşer aylık veyâ iki üç yaşında kaybeden bu genç kadın zayıflayan âsâbı yüzünden hastahânelere düşerek orada sessizce ölüp gitti.

*
*

Sakat Fatma Hanım'a birçokları Fâtîş derlerdi. Bu, dürüst ve ahlâklı kadını sevmiyen yoktu. Yalan, iki yüzlülük, riyâkârlık, sahtekârlık bilmezdi. Bir kucak çarpuk çurpuk kemik yığının-
dan ibâret vücûdu onu aşağılık duygusuna düşürmez, boylu boslu insanlar arasında sanki kendisi de onlardan biri imiş gibi bastonuna dayanarak rahatlıkla dolaşır ve bir konuşma makinesi gibi kimseye fırsat vermemecesine konuşur konuşurdu.

*
*

1946 senesinde annemle Bursa'da idik. Eve telefon etmek istediğimiz bir gün, çocukluğunda altınla oynayan Hanımoğulları'nın bu gönlü cilâlı evlâdının, yaşlılığında, bir garib olarak hayata gözlerini yumduğunu öğrendik.

G A Z E L

Sana Hak'dan dilerim ömr-i tavlî çünkü senin
Gidişinle gelecek günleri mihnet bilirim.
A.A.A.

Sana bin canla canım vermeği minnet bilirim
Ve yolunda seri vakf etmeği minnet bilirim

N'ola âgûşuna fakrın düşeceksem, düşeyim
O nigârîn yüzü görmeği servet bilirim

Deselerdi: «O'na aldanma, inanma; sonu yok..»
Bu ne mümkün, seni reddetmeği zillet bilirim

O kerem bâbına yüzler sürerekden ebedî
Sana münkâd olarak kalmağı izzet bilirim

Yed-i himmet ile tutdun ya Efendim elimi
Bu ne devlet seni terk etmeği cinnet bilirim

O vesî sâye-i Tûbâ-veşe aldın ya beni
Daha âlâsı olur mu onu cennet bilirim

Bu halâs eylediğîn can sana can borçlu inan
Buyur emret ki heman vermeği hizmet bilirim

Gehi öyle gehi böyle güzelimden diyerek
Sere senden ne gelirse onu hikmet bilirim

Bu fakîrin gece gündüz el açar himmet umar
Meded ey dilber-i rânâ seni mesned bilirim.

AHMED AYHAN ALTINKUŞLAR

IRK VE MİLLİYET ÜZERİNE *

Prof. Dr. Tahsin BANGUOĞLU

Ben bugün biraz değişik bir konu üzerinde durmak istedim. Şu düşünceden hareket ediyorum. Birçok bilgilerimiz var. Aydınlarımızın gerek eğitim esnâsında, gerek sonradan okudukları kitaplardan, dinledikleri konferanslardan edindikleri bir takım bilgiler ve bu bilgilerde de târifler ve tasnifler var. Belki az çok her memlekette böyledir, ama bilhassa bizde, bu öğrenilmiş şeyler hepsi bir takım kesin hakikatler gibi bellendir ve kullanılır. Oysa bildiklerimizin, öğrendiklerimizin pek çoğu kesin hakikatler değildir. Bir takım nazariyelere, faraziyelere dayanır. Her şeyi biz kesin olarak bilmeyiz, öğrenmeyiz.

Gerçi matematikte dâvâları isbat ederiz, o kesindir ama bilhassa sosyal ilimlerde öğrendiklerimizin çoğu, bir takım tahminlere dayanır. Bu tahminlere dayanarak tasnifler yapılır. Bu tasnifler sonra ilk öğretime kadar bütün öğretime intikal eder ve onlar riyâzi gerçekler gibi bellendir, ezberlenir. Ömrümüz boyunca onları tekrar ederiz. Ben az çok bunu yabancı memleketlerde de böyle müşâhede ettim. Bir kere bir şeyi bellemeye görelim.

Oysa zaman değişiyor. Vaktiyle yapılmış olan tasnifler bozuluyor, yapılan târifler değişiyor. Fakat onlar bir kere bellendi mi, aydınlar arasında, bunlar öylece sürüp gidiyor. Bu sebeple bütün bilgi sâhalarında yenilikleri tâkib etmek lâzımdır: Evet eskiden biz bunu böyle öğrendik ama şimdi ne diyor ilim adamları? Böyle bir nazariye var idi, ama şimdi nasıl acaba?

Dünyanın durumundan bir misâl verelim. Gün gelmiş insan-

* İlim ve devlet adamı Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu'nun Kubbealtının akademik seminerlerinden olan bu sohbeti 30 Mart 1982 tarihinde vâki olmuştur.

lar yeryüzünü bir tepsi gibi farzetmişler, gökyüzü de bir sahan kapağı gibi onun üzerine kapanıyor. Bu sahan kapağının içerisi yıldızlarla süslenmiştir ve kâinat bundan ibârettir. Sonra tabii buna dayanan faraziyeler çıkmış, zaman içerisinde. İşte bu dünyâ bir öküzün boynuzunda imiş, öküz bir yılanın üzerinde imiş gibi. Eski devirlere âit şeylerdir. Bir takım bilgiler, yeni buluşlar olmuş. Dünyânın bir küre olduğu anlaşılmış. Evvelâ güneş bu kürenin etrâfında dönüyor, bütün yıldızlar, gökyüzü bunun etrâfında dönüyor farzedilmiş. Sonra biri çıkmış demiş ki «Hayır öyle değil, tersinedir; Güneş dünyânın etrâfında dönmüyor, dünyâ güneşin etrâfında dönüyor.» Bunu isbâta çalışmışlar, isbatlamışlardır. O eski bilgiler ortadan kalkmış, yeni bilgiler meydana gelmiş.

Sonra demişler ki güneş kâinatın merkezidir, kâinat uçsuz bucaksız yıldızlarla dolu, güneş bunların merkezindedir. Sonra yapılan rasatlar, astronominin ilerlemesi göstermiş ki güneş de öyle kâinatın merkezi değil. Güneş de meselâ **samanyolu** dediğimiz — **galaksi** diyorlar — bir yıldızlar mecmûasından bir parçadır. Ve o Samanyolu'nun içersinde milyonlarca güneş vardır. Böylelikle bilgiler ilerlemiş. Fakat ekseriyâ, aydınlar, — halk ölçüsünü almayalım — eski belenmiş şeylerin etrâfında dönerler. Meselâ benim çocukluğumda güneş kâinatın merkezi idi, böyle öğrendik. Ama ondan sonra geçen zaman içinde öğrendik ki, güneş kâinatın merkezi değildir, güneş kâinatın bir zerresidir. Dünyâ ise güneşin bir zerresidir. Kâinat büyüdü, genişledi.

Her ilimde bu vardır. Onun için aydın olmanın şartı; ilim dünyâsını tâkib etmektir, ne yenilikler var ilim dünyâsında, bunları bilmektir. Benim çocukluğumda ancak telgraf vardı, telefon çıktı. Biz bunları, nazariyâtı ile tâkib edemedik. Uzaktan tâkib ettik. Ama demek ki mektepte bellediklerimiz kâinâta âit bilgilerden bir takım parçalardır. Bu, sosyal ilimlerde de böyledir. Sosyal ilimlerde de devir devir tasnifler yapılır. Bu tasnifler zamanla değişir, fakat biz bir kere belleriz. Hattâ ilim adamlarımız bile eski bilgiler üzerinden hareket ederler. Hakikat şudur ki, kâinatta ilim dünyâsının ilerlemelerini bu zatlar, hattâ bir profesör olsun, tâkib etmiyor. Kitaplarında eskimiş bilgilere rastlarsınız. Onların bizi ilgilendiren noktasından bahse girmek istedim.

İrk ve milliyet hakkında zaman içinde türlü târifler ve bir takım yanlış tasnifler yapılmıştır. Bu târifler ve tasnifler devâm edip gitmektedir. Okul kitaplarından tutunuz da üniversite kitap-

larına kadar eskimiş yâhut yıkılmış nazariyelerin izlerine rastlarsınız. Bâzı yenilikler aydınlar çevresine akseder, fakat bunlar da bir kargaşalık içersindedir. Onları ilim dünyâsında tâkib etmeyenler gene birbirine karıştırırlar. Dedim ki, bugünkü sohbetimizi bilhassa ırk ve milliyet bahislerinde yeni zamanların getirdiği bilgiler üzerine yapalım. Bu bilgiler de kesin değildir, bir nesil sonra daha iyileri, daha doğruya yakın olanları ortaya çıkabilecektir. Ama bugün, nedir ilim dünyâsının vardıgı nokta? Bunu, madem ki içinde yaşıyoruz bu kâinâtın, bugün onları, doğru bilmemiz yerinde olur.

Bu ırk ve milliyet bahislerinde bilhassa sarıh olmayan bilgilere rastlarız. Hattâ kendi milletimiz hakkında, kendi topluluğumuz hakkında bile bir çok hatâlı, yanlış veya eskimiş bilgiler hüküm sürmektedir, umûmî efkârda. Bunları bahis mevzûu etmek istedim. Sizden de istediğim şu olacak, bu bahislerde zihninize takılmış olan şeyleri benden sorarsanız, bildiğim kadariyle bunların cevaplarını vermeye çalışırım. Meselâ ırk bahsine gelelim.

Bütün canlılar gibi insanlar da zaman içinde çeşitlenmiş, farklılaşmış, topluluklar haline gelmişlerdir. Bir erik ağacı alalım: **Bardak eriği var, kara erik var, mürdüm eriği var, türleri var eriğın.** Bir hayvan soyu, **Arap atı var, Macar kadanası var, midilli var.** Çeşitlenmiş canlılar. İnsan ırklarını da buna benzetebiliriz. İnsan ırkları, insan yaradılışının zaman içinde çeşitlenmesinden meydana gelmiştir, diye kabûl ederiz. Burada hilkat bahsine girmeyeceğim, yalnız tekâmül nazariyesine göre bu çeşitlenmeler uzun zamanlar içerisinde meydana gelmiştir. Bu uzun zamanı bitkilerde de hayvanlarda da kabûl ediyoruz. Zaman içinde bir sebzenin çeşitleri meydana geliyor. Toprağa göre, ıklime göre, verilen gübreye göre sebze bir türlü çeşitleniyor.

İnsanlar da iklimlere göre, yaşadıkları şartlara göre yeryüzünde çeşitlenmiş görünürler. Tekâmül nazariyesine göre insan şuûrlu olarak dünyâya gelmiş değildir. Antropoloji üzerine çalışanlar insan tekâmülünü devrelere ayırırlar. Bu bahislere girmeyeceğiz. Uzun zamanlar koyarlar, insanın tekâmülü için. İnsan, ilk iki ayak üzerinde insan durumuna geldiği zaman (homo erectus, ayakta insan), yani dört ayak üzerinde olmayan yaratık, ne bilelim biz, paleologlar 250 bin sene evvel böyle bir hâdise olmuş, derler. Astronomiktir rakam, doğruluk derecesi de şüphelidir.

Ama, insanların «şuûr sâhibi» olması 50 bin sene öncesinden

başlar, diyorlar (homo sapiens), bir takım delillere dayanarak, tahminler yaparak böyle târihler koyuyorlar. Bunlardan geçelim. İnsan ırkları, antropoloji bulgularına göre, çeşitlenmiş. Bâzıları kaybolmuş, yeryüzünde artık yaşamaz olmuş. Onların iskeletlerini buluyorlar, ayak izlerini buluyorlar. Geçende gördünüz gazetesinde, Manisa civârında insan ayak izleri buldular. Hem ayak izlerinden çıkardıkları mânâyâ göre «bunlar homo sapiens'ten önceki insana âittir», dediler. Nasıl anladılar, onu bilmem ben. Ama, en az yüz bin senelik insan ayağı izleridir, dendi.

Bizim yaşadığımız dünyâda insan çeşitlenmelerinden bâki kalanlar sayılıdır. Yeryüzünde antropologlar bugün beş ana-ırk sayıyorlar. Eskiden dört ırk sayılırdı, ama değiştirdiler şimdi adlarını ve «O tasnif yanlıştır» dediler. Yeni tasnife göre beş ırk var. Bunlar, insan vücûdunun yapısına göre ayırdediliyor, rengine göre, antropolojik ölçülere göre.

En son tasniflere göre bu beş ırk şöyledir: **Ana-ırk** olarak yeryüzünde beyazlar vardır, bunlara şimdi yeni deyimle **Kavkazoidler** diyorlar, yâni Kafkas kâvimlerine benzeyen beyaz insanlar. Bir kısmı siyahtır, Afrika zencileri gibi, bunlara **Negroidler** diyorlar. Bir kısmı sarı, çekik gözlü, Çinliler gibi. Bunlara da **Mongoloidler** diyorlar. Daha iki küçük ırk vardır ki yeryüzünde insan sayıları azdır. **Afrika'nın** güneyinde **Bushman** dedikleri ve **Hittentot**'ların da dâhil oldukları bir ırk ki bu, üç ırktan hiç birine dâhil edilemiyor. Demek ki dördüncü ırk bu **bushman çalı adamları**. Gene o üç ırka dâhil edilemeyen bir beşinci ırk var, **Australoidler** diyorlar. **Avustralya** yerlileri bunlar. Onlar da azalmış bir ırk, hattâ belki de yok olacak bir ırk olarak görülüyorlar. Dünyâda asıl üç büyük ana ırk yayılmış bulunuyor. Bunların anayurtları da esasta bugün yaşadıkları bölgelerdir. Beyaz ırk, Kavkazoidler Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da. Yeni zamanlarda Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'ya da uzanmışlar. Negroidler Afrika'nın yerlileridir. Güney Asya'ya, Malenezya, Polinezya adalarına da oradan yayılmış olmalıdırlar. Sarı ırk, Mongoloidler ise bütün Doğu Asyayı kaplarlar, Çinliler, Japonlar, Moğollar gibi. Amerika yerlilerinin târihten önceki devirlerde Sarılardan kopup oraya geçtikleri anlaşılıyor.

Bâzi bilginler bu ırkların bir tek tür insandan çeşitlendiğini (monogenisme), bâzıları ise ayrı türlerden geliştiğini kabûl etmek isterler. Kesin olan şudur ki bugün bu ırklardan olan insanlar ara-

sında derin yapı ve zihin farkları yoktur. Irk üstünlüğü nazariyeleri de çürütülmüştür.

Ana-ırklar zaman içinde iki yoldan, farklılaşma ve melezleme yollarından çeşitlenmiş ve bir sıra ikinci ırklar meydana getirmişlerdir. Ana-ırklar içlerinden çeşitlenerek yine ırk dediğimiz topluluklar oluşmuştur, **Âriler, Semitler, Hunlar, Mingreller** gibi. Öbür yandan ana-ırk bölgelerinin sınırlarında melez ırklar peydâ olmuştur, **Habeşler, Tatarlar** gibi. Bu gelişmeler insan cinsinin varlığı boyunca olmuş olmalıdır ve olmaktadır. Nitekim üçüncü bir kuşak ırklardan da bahsederiz, **Cermen ırkı, Latin ırkı, İslav ırkı** gibi. Irkların zaman içinde gelişmesi ve çatışması hakkında bilgilerimiz ise pek yetersizdir. İnsan cinsi öylesine çeşitlenmiş ki hangi örneğin hangi yoldan geldiğini kestirmek mümkün değil.

Eski ve yaşayan kafa tasları üzerinde yapılan incelemelere göre yürütülmüş tahminler ve denenmiş tasnifler de var; **uzun kafalılar, yuvarlak kafalılar** gibi. Bunlar da ırkların karışımı ve ayrılımı üzerine pek aydınlık fikirler getirmemiştir. En eski insanların kullandıkları âletleri, bıraktıkları sanat eserlerini tâkip ederek onların nereden nereye göçtüklerini, nasıl karıştıklarını tesbit etmeye çalışıyorlar. İlk devirlerden kalan eserlere de dayanarak grupları ayırmaya çalışıyorlar. **Taş devri, Eski taş devri, Yeni taş devri.** Bu tasnifleri de görmüşsünüzdür. **Tunç devri, demir devri,** bunlar da ancak bir takım taslaklardan ibârettir. Bunlar da ırklar hakkında, ırkların yeryüzündeki hareketi hakkında bize kesin bilgiler vermiyor.

İnsan ilimleriyle meşgûl olanlar nihâyet başka bir delile dayanmışlar. Bu insan konuşuyor ve bir topluluk teşkil eden insanlar aynı dili konuşuyorlar. Aralarında bir dil berâberliği var. Bu dilleri, kimisi geniş topluluklar, veyâ daha dar topluluklar birbirini anlayarak konuşuyorlar. Fakat bu diller de tıpkı insanın ilk gelişmesindeki bölünmeler gibi farklılaşmışlar, birbirinden uzaklaşmışlar. Burada da iki nazariye vardır. Biri **monojenist nazariye:** Bütün insan dilleri aynı kökten gelmiştir. Biri de **polijenist nazariye:** İnsanlar küme küme diller yaratmışlardır, diyor. Ve bu dillere göre bölünme biraz daha mâkul görünüyor. Bir noktada diller arasındaki ortaklıkları insanların ırk ortaklığına bağlamak istiyorlar. Madem ki bunlar aynı dili konuşuyor, yahud birbirine akraba diller, birbirine benzeyen diller konuşuyor, bunlar aynı ırktan olmalıdır, deniyor.

Fakat görünüş bunu yalanlıyor. İskandinavya'da sarı saçlı,

beyaz tenli bir genç kız tasavvur ediniz, bir de Pakistan'dan bir genç kız alınız, karşılaştırınız. Dillerinde ortaklık var, fakat vücut yapılarında, renklerinde, hattâ karakterlerinde ortaklık kalmamış. Deniyor ki, bu delil de kâfi değildir. Irkça onlar da karışmış. Gerçi diller çeşitlenmiştir, ancak bunlar vaktiyle bir tek ana-dil konuşmakta olmuş olmalıdırlar.

Nereden biliriz bunu? Ortak kelimeler var aralarında, ortak gramer şekilleri var, gramer kâideleri. Diyorlar ki, bu bir dil âilesidir, bir ana-dil âilesidir ki sonradan farklılaşmış ve bu insanlar birbirini anlamaz hale gelmiş, dilleriyle. Fakat aslında dil birdir. Dilin kökü aynıdır. Zannediyorum şimdiye kadar insanları tasnif hususunda bulunabilen en çok dayanılır nokta bu dil berâberliği olmuştur. Yalnız insanın gelişme târihi çok uzundur. İnsanların konuşur olması oldukça yeni zamanlara âittir, ırkların ayrılması ise hudutsuz geriye gider. Ama ırklar ayrıldığı zaman insan konuşmuyordu, oraya varılıyor. Bu konuşma ayrılıkları sonradan meydana gelmiş olmalıdır.

Şimdi târih içinde görüş derinliği olmayan bir kimse bunları karıştırıyor. Diyor ki mahlûkâtın gelişmesinde at ile it aynı soydan idi, zamanla bunlar farklılaştılar, biri köpek oldu, biri at oldu. Türkçe'de at ile it birbirine benzeyen iki kelime. O halde demek ki bu at ile it'in ayrılması zamânında Türkçe vardı. Bu tamâmen bâtil bir nazariyedir. Çünkü insan o at ile it'in ayrılması devrinden çok sonra, belki bir kaç milyon yıl sonra konuşur insan olmuştur. Böyle anakronizm içersine girenler bâtil nazariyeler ortaya çıkarıyorlar.

Bu, dillerin tasnifinden de şöyle neticeler çıkıyor: ana-ırklara mensup insan kümeleri akraba diller konuşmuyorlar. Demek ki onlar dillerini bu akrabalık devrinden sonra edinmişlerdir. Fakat bir takım insanlar var ki karışmalar sebebiyle antropolojik yönden çok ayrılmışlardır. Buna rağmen dillerinde ortaklık vardır. Bir Acem **peder** diyor **baba** yerine, İngiliz **father** diyor, benziyor, Yunanlı **patera** diyor. Biri **mader** diyor öteki **mother** diyor. Bu bize şu fikri veriyor ki bunlar eskiden demek ki bir anadil konuşuyorlarmış, sonra uzak semtlere gitmişler, dilleri gelişmiş, farklılaşmış, bu hâle gelmiş. Buradan bir dil âilesi mefûmu çıkarıyorlar. Buna bir anadil âilesi diyorlar ve başlıyorlar yeryüzündeki anadilleri aramaya. Anadilleri ararken, ilk önce Batılılar kendi konuştukları dilleri alıyorlar. Yakın Doğu berâber.

Avrupa'da konuşulan hemen bütün diller arasında belli ortak-

lıklar buluyorlar. Buldukları ortaklıklar şunlardır: Bir takım zahirler ortak görünüyor bu diller arasında, bir takım âile adları ortak görünüyor, aslında aynı kökten. Sayı adları ortak görünüyor. Ve bu âilenin adına **Hint-Avrupa dilleri** diyorlar. Bunların aynı anadilden meydana geldiğini kabûl ediyorlar. Bu Hind-Avrupa dilleri konuşan milletler beyaz ırktandır. Araplar, Kuzey Afrikalılar, Berberiler de beyaz ırktandır, onların dilleriyle karşılaş-tırıyorlar. Hiç bir benzerlik yok. Demek ki dil ayrılığı ile ana-ırk ayrılığı aynı olmuyor, önce bir ırk ayrımı var, ondan sonra dil ayrımı var. Bununla berâber ikinci derecede bir ırk ayrılığı mevcut. Bu ikinci aileye de **Hami-Sami dilleri** ailesi adını vermişler. Bunlarda da diller oldukça yakın görünüyor. Hind, Avrupalılar belki 12 bölüme ayrılmışlardır. Çoğu Avrupa kavimleri **İranlılar, Hindliler, Ermeniler, Arnavutlar, Yunanlılar** bu dil âilesinden geliyor. Bu dil âilesi Ârî denen ırka esas oluyor. Ama bu bütün beyazlara âit diller mânâsına gelmiyor.

Bu fikirden hareket ederek bütün dil âilelerini tesbit etmeye çalışmışlardır. Şu neticeye varmışlar ki, yeryüzünde bir takım anadiller vardır. Bu diller zaman içinde farklılaşmıştır. Aynı anadilden gelenler bugün birbirlerini anlamaz olmuşlardır. Ama aslında sayılı anadiller teşekkül etmiş, onlar sonradan farklılaşarak bugün yeryüzünde konuşulan yüzlerce dil meydana gelmiştir. Şimdi, başlıca zamânımızda ırk ayrılığı derken dil ayrılığını esas alıyoruz. Kaynakta bir bağılılık bulduğumuz için. Aslında dil ayrılığı derken dil ayrılığı başka, ırk ayrılığı başkadır.

XIX. yüzyılda ırklar ayrılırken şöyle ayırmışlardı; Bir beyaz ırk, bir siyah ırk, bir sarı ırk, bir kırmızı ırk (kırmızı ırk da Amerika yerlileri). Sonradan sâbit olmuştur ki Amerikalılar ayrı bir ırk değildir. Amerikalılar Asya'dan oraya geçmiş sarı ırk mensuplarıdır. Burada bir tasnif değişikliği vardır. Sonra gene XIX. asır tasniflerine göre yaşayan kavimlerin ırkları üzerinde çok yanlış fikirler ileri sürülmüştür. Bâzı kavimler, aslında âit olmadıkları ırklara mal edilmişlerdir. Bu yanlışlardan en büyüğü bizim Türklerin ırkı hakkında olan sâbit fikirdir. Batılılar öteden beri bir Türk-Moğol karışımı olan Tatarları örnek alarak bunu asıl Türk tipi saymışlar ve bizi sarı ırka mal etmişlerdir. **Türkler** Asyalıdır. Doğuda Moğollarla karışmış zümreleri de var. «Asyalı mı, hepsi sarı ırk» demişler. **Türkler, Moğollar, Çinliler, Japonlar**, bunlar sarı ırktandırlar, denmiş. Uzun müddet bu nazariye hüküm sürmüştür, şimdi hâlâ Batı'da mektep kitaplarında görürsünüz. Türkler

sarı ırktandır, diye yazarlar. Vaktiyle, 60-70 yıl evvel bu kitapların yazdıklarına biz de inanıyorduk. Bilginler böyle demiş, ne yapalım, biz sarı ırktanız, derdik. Ama aynaya bakıyorsunuz kendinizi hiç Çinliye benzetemiyorsunuz. Ama madem ki ilim öyle demiştir, öyledir. Bir müddet bizim aydınlarımız Türklerin sarı ırktan ve Mongoloid olduğuna inanmıştır. Çocukluğumda bir tiyatro temsil ediyorduk. **Oğuz Han**, Türk hükümdârı. Ben Oğuz Han oldum. Hocam benim makyajımı yaptı, bana uzun gözler, çıkık yanaklar yaptı, ben hakikaten Çinliye benzedim. Neye? Benim hocam inanıyordu ki biz sarı ırktanız. Böyle büyük hatâlar yapmışlardır. Irk karışımları da vardır, onlardan da biraz bahsedeceğiz.

Dillerde de böyle büyük hatâlar olmuştur. Türkler madem ki sarı ırktandırlar, Moğollarla bir arada yaşamışlardır. Orta Asya Türklerin eski anayurdudur. Moğollar da **Orta Asya**'nın doğusunda, daha doğrusu **Doğu Asya**'da yaşayan bir kavimdir. Nasıl ki Hind-Avrupa dilleri akraba dillerdir, bu Asya'da da bir takım akraba diller olmuş olmalıdır. Tıpkı Avrupa'da olduğu gibi Asya dillerini de bir âileye mal etmek istemişler, demişler ki, mâdem aynı ırktandırlar, bunların dillerinde ortaklık arayalım, aramışlar, bâzı benzerlikler bulmuşlardır. Ve en geniş nazariye şudur, **Turan nazariyesi**: Türkler, Moğollar, Mançular, Tunguzlar, Koreliler ve Avrupa'ya göçmüş Finler, Macarlar, hattâ Japonlar, bunlar aynı bir dil âilesidir; bâzı benzerliklerle, yâni dolayısıyla bizi ırkça ve dilce Japonlarla akraba yapmışlar, Çinlilerle de zaten ırkça akraba yapmışlardı.

Daha yakın akrabalarımız ise Moğollar ve Macarlar imiş, çünkü diller arasında daha çok benzerlik buluyorlarmış. Buna da **Ural-Altay nazariyesi** derler. Öncekinin asılsız olduğu bir takım bilim adamları tarafından daha XIX. asırda ortaya konmuştur. Çin ve Kore dilleriyle bu beriki diller arasında hiçbir münâsebet olmadığı tesbit edilmiştir. Bu ayrılıktan sonra Ural-Altay dilleri âilesi üzerinde ısrar edilmiştir. Ural dağlarını bilirsiniz. Rusya'da Rusya'nın Asya hudûdunda, bir de Altay dağları var. İşte bütün buradaki kavimler o çorbaya katılmış, bunların hepsine **Ural-Altay kavimleri**, dillerine de **Ural-Altay dilleri** demişler. Hâlâ bugün açacağınız bir mekteb kitabında bizim Türkçemizin Ural-Altay dillerine mensub olduğu yazılıdır. Hem bu okul kitabını yazan da bunu bir üniversite hocasının kitabından almıştır. Üniversite hocası da dünyâda olagelmekte olan tasnif değişikliklerinden haberi değildir.

Çoktan sâbit olmuştur ki, ilk önce bu **Finler**'in ve **Macarlar**'ın mensub oldukları tali ırk Türk ırkı değildir. Bunlar beyaz ırktan dırlar da, ayrı bir dil âilesine mensupturlar. Ama ne olmuş? Politika da karışmış işin içine. Finliler, Macarlar küçücük milletler, Avrupa'nın ortasında kalmış. Bütün Avrupa'lılar hısım, akraba. Eyvah, biz yalnız kaldık demişler. Ve o zaman büyük bir devletin ve milletin akrabası olmak lâzım, o büyük millet de Türkler. Tamam, biz Türklerin akrabasıyız, diye bu nazariyeyi tutmuşlar, politik bir sebeple. Hattâ tutmaya devâm etmektedirler. Ama bugün biz Macarca ile Türkçe arasında bir kökten akrabalık bulamıyoruz. Onun ayrı bir anadilden geldiğini, Türkçemizin ayrı anadilden geldiğini kabûl ediyoruz. Zâten ayırmışlar, **Fin-Oğuz dilleri ailesi** demişler bunlara. Fince, Samuetçe, Macarca'nın aynı kökten gelen diller olduğu sâbit olmuş.

Demek ki yapılan ilk tasnifte, Turancılık tasnifinde konan nazariye iflas etmiştir. Arkasından Ural-Altay dilleri dedikleri nazariye (yâni bunun içinde Finler vardır, Macarlar vardır, Türkler vardır, Moğollar vardır, Mançular vardır), Ural-Altay dilleri dedikleri nazariye de iflas etmiştir. Çünkü benim de dâhil olduğum nesilde henüz, diller üzerinde yapılan araştırmada bu diller arasında kökten bir akrabalık isbat edilememiştir. Ancak bu dillerin temas ve karışmalar dolayısıyla birbirlerinden kelime aldıkları sâbittir.

Bu sefer dönüyoruz Türkler'in sarı ırktan olduğu mes'elesine. Diller arasında bir akrabalık isbat edilememiş, Türkler'e de bakıyorsunuz hiç Moğollar'a benzemiyorlar. Moğollar, Çinli tipinde, yâni sarı ırk özelliği olan insanlardır, hiç benzemiyorlar bize. Geçen asır sonlarında buna da bir kulp takmışlar, demişler ki, bu beyaz ırktan gördüğünüz Türkler yok mu, bunlar asıl Türk değildir, bunlar Hind-Avrupa kavimlerinden bir takımdır, sonradan Türkçeyi benimsemişlerdir. Yâni anadilleri Türkçe değildir, bunların. Benim hocam **Bang-Kauf** derdi ki, Türkçede en güzel lehçeyi siz konuşuyorsunuz, ama meğer sizin esas diliniz değilmiş, olur mu böyle şey? Alay ederdi bu nazariyelerle. **Barthold**, Rus târihçi, o bu nazariyeyi müdâfaa etmiştir. Bu Osmanlı Türkleri, yâni Türkmenler, Oğuzlar dediğimiz Türk zümresi aslen İranîdir, İranîyen ırkındandır, bunlar sonra Türklerle karışmışlar, eski dillerini unutmuşlar, Türkçe konuşmaya başlamışlardır, der. Gerçekte aksine Moğollar Türklerle karışmışlar, bir Türk lehçesi ko-

nuşmuşlar ve Türkleşip Tatarları meydana getirmişlerdir. Bu nazariye de böylece iflas etmiştir.

Dolayısıyla Türkler'in sarı ırktan bir kavim olmadıkları dâvâsı ortaya konmuştur. **Németh**, Macar âlimi göstermiştir ki Türkler'in ana vatanı **Doğu Asya** değildir, Türkler'in ana vatanı **Batı Asya**'dır, yâni Avrupa ile sınır olan Asya'dır. Burada bu kavimler, Türkler olsun, Finliler, Macarlar olsun, bunların hepsi beyaz ırktandır. Dolayısıyla bizim sarı ırktan olmayıp Moğollarla bir akrabalığımız olmadığı sâbit olmuştur. Yâni daha yakından, daha esaslı bir nazariye ile meydana koymuştur. Biz beyaz ırktan, fakat Hind-Avrupalı, veya Ârî olmayan müstakil bir ırka mensubuz. Tıpkı Finler'le, Macarlar gibi, onlar da ayrı bir beyaz ırktandır. Bir ayrı tâli ırktırlar. Sâmiler de böyledir. Arapların dilleriyle de Hind-Avrupa dilleri arasında hiç bir münâsebet yoktur. Araplar da beyaz ırktandır, zenci değildirler, ama iklim icâbı karışmaları olmuştur. Habeşler gibi, bir nevi Hâmî-Zenci kırması kavimler de vardır.

Türkler'in dil ailesi hakkında o çok geniş nazariyelerden daralıp gelen bir üçüncüsü **Altay nazariyesi**'dir ki burada yalnız Altaylıların (Türk, Moğol, Tunguz v.b.) aynı kökten diller konuştukları iddia olunur. Ancak bu da zamanımızda iyiden iyiye çürütülmüştür. Hülâsa bu yanlış eski nazariyeler zamânımızda, husûsiyle bu içinde bulunduğumuz 20. yüzyılda iflas etmiş bulunmaktadır.

Irklar ve diller hakkında bizi ilgilendiren bilgilerimiz bunlardı. Macarlarla kardeş olmuştuk vaktiyle, inanıyorduk, Macarlar ve biz kardeşiz diye. Bugünkü **Fevzi Çakmak** caddesinin adı **Macar Kardeşler** caddesi idi. Bizde ilk Turancılar, ilk Türkçüler bu fikirleri yayıyorlardı: Orta Asyalı bir Bozkır medeniyeti sahibi olan Türkler, çiftçilikten ziyâde hayvancılıkla meşgul olmuşlar ve çok yer değiştirmişlerdir. Macarlar da öyle, Moğollar da öyle. Türkler bu sosyal durumları sebebiyle cihangir bir kavim olmuşlar ve bütün dünyâya yayılmışlar, başka ırklarla biraz karışmalar vardır, ama çekirdek Türktür.

Ekseriya şöyle bir soru karşısında kalırsınız: Bu Hind-Avrupalılar bu kadar geniş bir sâha işgâl etmişler ve çok eski cedleri var, Âriler diyorlar bunlara. Bizim de eski akrabalarımız yok mu? Biz Türk Türk diyoruz, başka bir şey demiyoruz. Gerçekte biz de tıpkı Hind-Avrupalılar gibi çok yaygın bir ana kavimiz, bir ırkız. Düşününüz, Sibirya'nın doğusundan ta Orta Avrupa'ya kadar ve Arap memleketlerine kadar bütün bu memleketlerde büyük isti-

lâlar yapmış ve imparatorluklar kurmuşuzdur. Ama kavimlere bölünmüşüz. Hepsine birden de Yine Türk diyoruz. Bu, geniş anlamda Türktür. Türk dilleri ailesi de bu geniş anlamındadır. Çekirdeği aynıdır, dili de aynı kökten. Kadim bir milletiz ve çok eski bir dilimiz vardır. Sonradan derme çatma, uydurma bir dil değildir Türkçe. Nitekim yeni zamanların keşifleri de bunu göstermiştir ki Türkler VI. yüzyıldan beri bir yazı dili meydana getirmişlerdir. **Orhun Âbideleri**'ni bilirsiniz, **Uygur** medeniyetini bilirsiniz, **Orta Asya**'da yer yer çok eski ve yaygın bir medeniyet meydana getirmişlerdir.

Bugünkü **Türk** kavimlerine de bu noktada biraz temas etmemiz lâzım gelir. Bir söz vardır aramızda, deriz ki, şu Balkanlardan, **Üsküp**'ten hareket et, **Çin**'e kadar git, hep **Türkçe** konuşsun. Evet, **Arnavutluk**'tan **Çin** sınırlarına kadar hep **Türk** kavimleri yaşar, ama bu kavimler de birbirinden zamanla farklılaşmışlardır. Bugün yeryüzünde Türk ırkından olan yüz milyona yakın insan vardır, fakat bunların dilleri de zaman içinde ve mesâfeler sebebiyle birbirlerinden epeyce uzaklaşmıştır. Bizim **Anadolu**'da konuşulan Türkçe ile **Çin** sınırında konuşulan Türkçe aynı Türkçe değildir. Buradan hareket edersiniz, **Azərbaycan**'a gidersiniz, orada anlaşırsınız. **Azeri Türkleri**'nin ayrı lehçeleri vardır, ayrı ayrı dilleri vardır. Ama şöyle bir kaç gün haşır neşir oldunuz mu mükemmel anlaşırsınız.

Bazı şeyler olur. Bizim buradan misafirler gitmiş, **Bakü**'de çay ikram edecekler. demişler ki çayı nasıl içersiniz? Bizimkiler, **bardak**'la içeriz, demişler **Türkiye**'de. Bunlar bir gülmüşler, irkilmişler, çünkü **bardak testi** demektir, **Azerbaycan**'da. Testi ile çay içilir mi gibi bir hayret içinde kalmışlar. Sonra, **Türkiye**'yi tanıyan biri varmış, öyle değil canım demiş, **istikan** demiş. **İstikan Rusça**'dan geçmiş bir kelime, onlara: Bizim **çay bardağı**. Bizde de testiye **bardak** derler, **Anadoluda**. Böyle değişik kelimeler değişik deyimler vardır, fakat çabuk anlaşırsınız. Bunlar Türklerin **Oğuz** boyundan bir zümredir. Biz, **Anadolu** ve **Rumeli Türkleri**, **Azeriler**, **Orta Asya**'daki **Türkmenler**, **Kırım**'daki **Sâhil Türkleri** ve **Gagavuzlar** Türklerin aynı boyundanız. Birbirimize daha yakın bir soydanız.

Uzaklaştıkça, soy, akrabalık uzaklaşır. **Özbekistan**'a geçerseniz, oranın **Türkçesini** pek anlayamazsınız. Bir parça **Özbekçe** bilmemiz, öğrenmiş olmamız lâzım. Ama bir iki ay içinde söktürürsünüz, çok değildir farklar. Bunlar bir kuşak daha uzak Türk-

lerdir bize. **Kırgızistan'a** geçerseniz, zor anlarsınız Kırgız Türkçesini. Hele **Yakutlar** arasına giderseniz, hiç anlamazsınız. O derecede farklılaşmış bir Türkçedir. Demek ki bizim Türkler arasında da akrabalık nesil nesildir. Ailede kardeşler birinci dereceden akrabadırlar, kardeş çocukları ikinci dereceden akraba olurlar, kardeş torunları üçüncü dereceden. Kardeş torunlarının çocukları gene akrabadırlar, ama dördüncü dereceden. Türk dilleri akrabalık açısından mütalâa edilirse, böylece beş kuşak içerisinde sayılır. Geniş mânâda Türk adını muhâfaza etmişler ise de en uzakları ayrı dil sayılır.

Ruslar şimdi bu adı istemiyorlar ve yalnız bize **Türk** diyorlar, **Türkiye'deki** Türklere. Ötekilere, siz **Azeri'siniz** diyorlar, Türk değil. **Kazaklar'a** siz **Kazak'sınız**, Türk değil, **Özbekler'e** **Özbek'siniz** diyorlar. Tâ ki bu **Türk** bütünlüğünü, Türk milletini bölmek için. Demek ki biz öbür ırklarda olduğu gibi kuşak kuşak akraba olduğumuzu bilmekle berâber bir kökten geldiğimizi unutmaya-cağız. Bizim Türkçülüğümüz bu kökten birliğin Türkçülüğü olacak. Yoksa **Orta Asya'da** bir **Türk** devleti kurulursa onun adı elbette **Türkistan** olacak ve o **Ankara'dan** idâre edilmeyecek. Bu sûretle demek ki Türklük de bir takım tabii bölümlere ayrılmıştır. Adların kullanış farkı vardır. Meselâ **Cermenler** de böyledir. **Cermen** umûmî bir isimdir, fakat birbirlerini **Alman, İsveçli, Norveçli, Hollandalı** diye çağırırlar. Dilleri onların da birbirine az çok yakındır. Hepsine birden **Cermen Dilleri** adı verilir. Biz de hepsine birden **Türk Dilleri** adını veriyoruz. Şimdi **Batı'daki** bâzı ilim adamları bu ayrılığı gözetmek istiyorlar. Meselâ sadece bizim **Türkler, Anadolu-Rumeli** Türkleri mânâsında Fransızlar Türk kelimesinin «c» ile yazıyorlar, **Turc**. Sonra bütün Türklük mânâsında «k» ile yazıyorlar, Türk. İngilizler **Turkish** diyor bizim topluluğumuza, geniş mânâsıyla Türklüğe **Turkie** diyorlar.

Peki bu noktaya geldikten sonra bu **Türk** adının nereden çıktığı hakkında da, başlangıcı hakkında da bugünkü bilgilere göre birşey söylememiz lâzımdır. O da şudur; **Türkler'in** cedleri olan, yâni Türklerden önce **Türk** olan, **Türk** adı çıkmadan Türk olan cedlerimiz var ya bizim, bunlar araştırılmıştır. Yeni buluşlara göre Türklerin **Hunlar'dan** geldiği, yâni bir ucundan **Çin Sedleri** sınırında rastladığımız **Hunlar**, bir ucundan da **Batı'da Atilla'nın Avrupa** ortasına kadar giren **Hunları** Türklerin büyük cedleridir. Buna göre, biz eğer istersek, bu **Türk Kavimleri'ne** daha geniş bir ad vermek istersek, onlara **Hun kavimleri** adını vereceğiz.

Türk adı daha sonradan bunlardan birinin adı olarak çıkmıştır ve Türk adı daha sonra bütün Hun kavimleri için kullanılmıştır. Böyle olunca da geniş anlamda Türkler ırkları ve dilleri bakımından Hunlar'ın devâmıdır. Bu sebeple biz kitaplarımızda Türk Kavimleri ve Türk Dilleri deyimleriyle birlikte, Türk (Hun) Kavimleri ve Türk (Hun) Dilleri adlamalarını da kullandık.

*
**

Bunlar eski ırk ve dil tasniflerinde başlıca düzeltilmesi lâzım gelen noktalardır. Size Türkoloji ve antropoloji dünyâsının yeni tasniflerinden ve buluşlarından kısaca bir fikir vermeye çalıştım.

G A Z E L

O'na

Aç gönlünü ey gonce dehen secde edem
Ağyâr seni bilmez sana ben secde edem

Artık dudağım öpmeğe mermerleri ey cân
Sensizse o mihrâba neden secde edem

Yakmış bu ateş gönlümü tâ Bezm-i Ezelde
Bir Kâbe-i Aşk ol bana sen secde edem

Zâhid şu seher müddeti secden senin olsun
Ben yârime yeldâ geceden secde edem

Bin yıl yakarıp pâyine yüz sürdü özüm
Aç gönlünü ey gonce dehen secde edem

YILMAZ SOYER

27.1.1984

DEĞERLERİMİZ VE DEĞER HÜKÜMLERİMİZ

Hayri BİLECİK

Müslüman-Türk'ün gaflet devri diyebileceğimiz son asırlarda, sırtımızın kamburu hâline gelen ve her geçen gün biraz daha büyüyerek, bir türlü belimizi doğrultmamıza fırsat vermeyen siyâsi, iktisâdî içtimâî mes'elelerimizin beslendiği kaynağın «Kültür Buhranımız» olduğunu söylemek, artık bir kehânet olmasa gerektir.

Tanzîmat'tan bu yana, Batı Medeniyeti'ne erişmek için attığımız her acele ve şuûrsuz adımda din, dil, târîh, san'at, örf ve âdetlerimiz gibi millî kültürümüzün ana unsurlarından doğan, değerlerimizden pek çoğunu tahrîp ettik, el'an da tahrîbe devâm etmekteyiz.

Şâyet, mânâ ve mefhumlarından çok şey kaybetmiş olmalarına rağmen, hâlâ yaşama savaşı veren değerlerimizi muhâfaza edemez ve yitirdiklerimizi kazanmak için bir an önce gayret kemerini kuşanmazsak, millî kültürümüzle birlikte, millî şahsiyetimizi de kaybederiz ki; neticesi, yabancı kültürler içinde eriyip gitmektir.

Zîrâ her insanın, kendine has inanç, fikir, zevk ve davranışlarından oluşan ve onu, içinde yaşadığı cemiyetin alel'âde bir unsuru olmaktan kurtaran, ferdî şahsiyeti ne ise, aynı medeniyete mensup topluluklar içinde yaşayan bir milletin kültürü de odur.

Bu sebepten, millî kültür ve şahsiyetimizin temel taşları olan değerlerimiz ve değer hükümlerimizle, bir an önce tanışmağa ve onları yaşayıp yaşatmağa mecbûruz.

Millî varlığımızın hâl ve istikbâlini yakından alâkadâr eden böylesine hayâtî bir mevzûun, vüs'atimizi aştığının idrâki içindeyiz. Ancak, gerçek ilim adamlarının bu sahaya daha çok za-

man ayırmalarını sağlamak ve genç araştırmacılarımızın dikkatlerini çekebilmek maksadıyla temel değerlerimiz deryâsından, karınca kararınca, bir katre daha sunmağa gayret edeceğiz.

AKIL

Millî bünyemizin son asırlardaki za'fiyetinden istifâde ile, ruh ve fikir dünyâmıza yerleşen «**Mefhum Anarşisi**»nin insafsızca tahrip ettiği bu ana değer, değer ölçülerimize göre, yeniden tahlil ve terkibi, belki de bizi silkeleyip kendimize getirecek ilk çârelerden biridir.

Akil; insana insanlığını kazandıran en büyük değer.. Evet, ama nedir, ne değildir? Hemen her sâhada inanılmaz keşiflerin yapıldığı asrımızda, o keşifleri yapan aklın gerçekte ne olduğunu hâlâ bilmiyor ve çâresizlik içinde hocalayıp duruyoruz.

Türkçe'de düşünme, idrâk, hâfıza, fikir, ince görüş, basîret, zekâ v.b. pek çok mânâda kullanılagelen aklı, ilk plânda, şöyle târif edebiliriz: İnsandaki düşünme, anlama, kavrama ve davranışları ayarlama kabiliyeti. Ancak, bu ve bundan çok daha girift, ilmi-felsefî târiflerden hiç biri, aklın gerçek mâhiyeti hakkında, bizlere doyurucu bir fikir veremiyor.

Şuûrumuzu kazanmağa başladığımız andan itibaren, mefhumlar ve hâdiseler arasındaki münâsebetleri akılla idrâk ediyor ve her türlü mes'eledede, onunla îmâl-i fikr edip; iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi değer hükümleri veriyoruz. Evet ama, akılla verilen bu hükümlerde, akıl sâhipleri niçin anlaşıyorlar? Niçin birinin iyi dediğine, diğeri kötü, birinin güzel dediğine, bir başkası çirkin diyebiliyor?

Bir yanda, Allah aşkı, vatan-millet sevgisi gibi üstün ideâlere erişmek için akıllarını seferber edip değer hükümlerini bu istikâmette vaz'eden, gerçekten akıllı insanlar olduğu gibi, diğer yanda, akıllıyım iddiâsında oldukları hâlde, ihtiras ve menfaatlerinin baskısı altında kötüyü, çirkinini bilerek yapmaktan kendilerini alamayanlar da var.

Bunlara ilâveten bir başka mes'ele daha.. Acabâ, sâhip olduğumuz akılla verdiğimiz değer hükümlerinin isâbet derecesi nedir? İyi dediğimiz gerçekten iyi, kötü dediğimiz gerçekten kötü mü?

İşte bütün bu suâllerin cevabını bulamazsak, hayâtımız boyunca kendi aklımıza hayran olmaktan ve kendimizi aldatmak-

tan kurtulamayacağımız gibi, birlik ve berâberliğimizi de sağlamayız.

Bu sebepten, ilk olarak, bizim kültürümüzde aklın nasıl değerlendirildiğini araştırmamız gerekiyor. Önce, **akıl** dediğimiz kuvvet veyâ değer kelime yapısına bir göz atalım:

Arapçada **akl**; **imsâk** «Bir şeyden el çekip zapt-ı nefis etmek, tutmak» ve **istimsâk** «Kendini tutmak, nefisini zaptetmek» demektir. İnsanı, her türlü kötü, kaba, çirkin hareket ve davranışlardan alıkoyan mânevî güce **AKIL**, diyenler bu mânâyı esas almışlardır¹.

‘**Akl**’ın bir başka mânâsı «Devenin ayağını büküp, bilekçesini koluna bağlamak»² yâni köstek vurmaktır. İnsanın niyet, hareket ve davranışlarını köstekleyip onu, şerre yönelmekten men’ eden kuvvete, bu münâsebetle de **AKIL** denmiş olabilir.

Arap lügatindeki bu asıl mânâlardan hareketle akı, ancak şöyle târif edebiliriz: **Hayrı şerden, doğruyu yanlıştan ve güzeli çirkinden ayırıp insanı, her türlü kötü ve çirkin davranışlardan alıkoyan mânevî kuvvet.**

Her mes’elede hakiki rehberimiz olan Kur’ân-ı Kerîm, bu mânâda akıl sahiplerine **ÜLÜ’N-NÜHÂ**³ ve **ZÛ-HICR**⁴ diye hitap ederek bizlere ışık tutuyor.

Arapçada «Akıl ve akıllar» mânâsında kullanılan **NÜHÂ** kelimesi. **NEHY** «Bir adamı bir nesneden men’ ve yasak eylemek» kökünden türeyen ve «yasak» demek olan **NÜHYE**’nin cem’idir. **NÜHÂ**, bu terkipte olduğu gibi, akıl mânâsında müfred olarak da kullanılır⁵.

İşte bu sebepten, yâni kelimenin kökündeki, men’etmek, yasaklamak mânâsından dolayı, sahibini «Kabâyıhdan nehyeylediği için»⁶ akla, **NÜHYE** ve **NÜHÂ**, bu seviyedeki akıl sahibine de **ÜLÜ’N-NÜHÂ** denmiştir.

İkinci Hitâb-ı İlâhîde ise, akıl sahibi insan **ZÛ-HICR** diye tavsif edilmiştir. **HICR**, aslında «Men’eylemek veyâ haram»⁷ mânâlarına gelir.

1 Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, **AKL** maddesi. (Asıl ‘akl, imsâk ve istimlâk demektir... Vedîa-i mezkûre, insanı umûr-ı kabîhadan men’ ve imsâk eylediği mülâbesesiyle ‘akl ıtlak olundu.)

2 Aynı eser, aynı madde.

3 **TÂ-HÂ**, 128., Âyetle: ..Li Üli’n-nühâ (..akıl sahipleri için) şeklindedir.

4 **FECR**, 5., Âyetle: ..Li zî-hıcr (akıl sahibi için) şeklindedir.

5, 6 Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, **NEHY** Maddesi.

7, 8 Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, **HICR** Maddesi.

Yine aynı münâsebetle, sâhibini «Nâseżâ umurdan men'eyle-
diği için»⁸ akla, HICR adı da verilmiştir.

*
**

Bugün, maalesef dumûra uğramış bulunan irfan hayâtımız-
da akıl, kısır târiflere bırakılmayıp derecelendirilmiş, böylece de,
her insana kendi aklı seviyesini tâyin imkânı bahşedilmiştir. Kim
bilir, güzel Türkçemizdeki «Akıl almak», «Akıl vermek» gibi de-
yimler, belki de bu derecelendirmeden doğmuştur.

Bir zamanlar herkes bilirdi ki, dünyâ işlerini tedvîr eden, bir
başka deyişle, menfaat ve ihtiraslarımıza boyun eğerek her tür-
lü maddî ve bedenî ihtiyaçlarımızın te'mininde bize yol gösterip,
yardımcı olan akıl, AKL-I MAÂŞ'dır. Bu seviyedeki aklın sahibi,
hikmet ve irfandan nasîbi olmadığı için, idrâkten mahrum, sûre-
tâ insandır. Ve bu insan, verdiği bütün hükümlerde, baskısından
kurtulamadığı ihtiras ve menfaatlerini esas alacağı için, gerçek
iyiye, kötü; doğruya yanlış; güzele, çirkin diyebilir. Şâir ne güzel
söylemiş :

Elvermedi mekkâre-i dünyâ deyü ey dil,

Âvâre olup eyleme ızhâr-ı telâşî.

Cem'eylememiş, meclis-i âlem kurulaldan

İrfan ile bir yerde Hudâ, akl-ı maâşî.

İbn-i Kemâl⁹

Kur'an-ı Kerim'de «...İhtimâl ki, hoşlanmadığınız şey, sizin
iyiliğinizdir ve ihtimâl ki, sevdiğiniz bir şey, sizin kötülüğünü-
zedir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir.»¹⁰ Buyurularak, akl-ı maâş sa-
hibi beşere ne güzel yol gösteriliyor.

AKL-I MAÂD ise; insanı, yaradılışının hikmetini ve bu hik-
met istikâmetinde varacağı son noktayı, araştırmaya sevkeden
akıldır.

Arapçada 'AKL, öncekilere ilâveten, «Bir yere sığınmak veya
sığınacak yer»¹¹ mânâsına da kullanılmıştır. Varacağı son mer-
hâleyi araştırıp asıl menbaı olan Allah'a erişen ve Yaradan'ına sı-
ğınarak, O'nun sevgisinden doğan üstün ideâller istikâmetinde

9 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügati, AKIL Maddesi.

10 BAKARA, 216.

11 Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, AKL Maddesi.

değer hükümleri vaz'eden bu akıl, kökündeki mânâya ne güzel intibâk etmiştir.

Bizim kültürümüzde, AKILLI vasfına lâyık görülenler, en azından, akl-ı maâd sahibidirler.

Bir üst merhâlede, Allah'a ilticâ edip, tam bir teslimiyetle, O'nda fânî olan akl-ı maâd, artık bir kuvvet olmaktan çıkıp, öz hâline gelir. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an-ı Kerim'deki ÜLÜ'L-ELBÂB hitâbına mazhar olanlar, herhâlde, bu seviyedeki akıl sâhipleridir.

ELBÂB, LÜB kelimesinin cem'idir. Arapçada her şeyin içine, özüne ve hâlisine lüb, denir. Bu münâsebetle, her türlü ayıp, kusur ve kötülükten arınmış olan akl-ı selîm sâhipleri, Kur'an-ı Kerim'de ÜLÜ'L-ELBÂB diye isimlendirilmişlerdir¹².

Yüce Rabbimiz: «Allah, dilediğine hikmet verir. Kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiştir. Ancak öz akıl sahipleri (Ülü'l-elbâb) düşünüp ibret alırlar»¹³ buyurarak hikmet ve irfanın, bir başka deyişle gerçek bilginin, ancak bu seviyedeki akıl sâhiplerine bahşedildiğini açıkça beyân etmişlerdir.

Menbaî ve Hâlikı olan Allah'a vâsıl olup öz haline gelen bu seviyedeki akıl, son merhalede kökündeki diğer bir mânâ ile kaynaşarak, gerçek insanda «Kalb, gönül»¹⁴ veyâ Kur'an-ı Kerim diliyle KALB-İ SELÎM mertebesine ulaşır. Yâni, kaynağı olan ilâhî ruhla bütünleşip, bizâtihî ruh olarak hikmet, irfan ve mârifetin menbaî hâline gelir ki, bize bahşedilen akıldan gâye, bu olsa gerektir. Kur'an-ı Kerim'de bu seviyeye şöyle işâret buyurulmuştur: «İbrâhim... insanların diriltileceği gün, Allah'a temiz bir kalble (Kalb-i selîm) gelenden başka kimseye malın ve oğulların fayda vermeyeceği gün, beni rezil etme, demişti.»¹⁵

Bugün içinde bocalamakta olduğumuz her türlü mes'elenin halli, ancak bu ölçüde, kalb-i selîm sâhibi insanların, şaşmaz ilâhî kıstaslara göre, tahlîl ve terkîp edecekleri değerlerimiz ve değer hükümlerimiz etrafında kenetlenmeleriyle mümkün olabilir. Aksi halde, ihtiraslarımızın zebûnu olduğu için; hayrî, şerden ayıramayan kısır akl-ı maâşımızın oluşturduğu bir fâsit dâire içinde, birbirimizle didişip durmaktan kurtulamayız.

12 Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, LÜB Maddesi. (..Lüb, şevâyibden sâfî ve hâlis olan akla ıtlak olunur... Her lüb, akıl olur lâkin, her akıl lüb olmaz.)

13 BAKARA, 269. (Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli, Prof. Süleyman Ateş.)

14 Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, 'AKL Maddesi.

15 ŞU'ARÂ, 87, 88, 89.

Bir an önce, kalb-i selîm sâhibi örnek insanların yol gösterip, istikâmet vereceği bir maârif politikası tesbit ederek; düşünce, hareket ve davranışlarıyla millî olan nesiller yetiştirmeye mecbûruz.

Ancak, insan yetiştirmek; günümüzde olduğu gibi, hâl ve istikbâlimizin teminâtı olacak çocuklarımızı, akl-ı maâşlarıyla başbaşa bırakıp, sâdece maddî refahla sınırlı basit gâyelere yönelterek şuûrsuz bir malzeme gibi kullanmak değildir. Bil'akis, onları, gerçek insanların rehberliğinde, Hakk, vatan-millet sevgisi gibi üstün ideâllerle bezeyip, asıl ruhlarındaki akıl, irâde v.b. bütün tabiî kuvvetleri disipline ederek, vazife ve mes'ûliyet duyguları içinde, günlük hayâta aktaracak birer gönül eri hâline getirebilmektir.

Zîrâ, hâfızası millî değerler ve yüce ideâllerle doldurulacak bir genç, ister istemez kendi içinde yaşattığı bu değer ve ideâllerin mümessilleri olan atalarını ve örnek insanları, en azından, taklid edecektir ki; bu, uzun zamandır hasretini çektiğimiz millî şuûrun meydana gelmesinde ilk adımdır.

Ancak bu sâyede millî kültür ve şahsiyetimize kavuşarak, aynı medeniyete mensub diğer toplulukların oyuncağı ve mukallidi olmaktan kurtulur, günümüz dünyâsındaki gerçek yerimizi alabiliriz.

Bu hedefe ulaşmak için, elimizden geleni fazlasıyla yapma gayreti içinde olmak, bir vatan ve îmân borcudur.

CELÂLİLER VEYA
GARİP'ÇİLER VE SONRASI

«Yıllarca saltanat nice âsâr-ı san'atı
Benzetdi sofrasındaki hünkâr beğendiye
Orhan Veli Kitâbe-i seng-i mezârını
En sonra tuhfe kıldı Süleymân Efendî'ye»

Yahyâ Kemâl

Kemâl Y. AREN

«Bugün cemiyetimiz bir kıymetler anarşisi içindedir. Elindeki ölçüyü kaybetmiştir. Güzeli çirkinden, değerliyi değersizden ayıramaz oldu. İddia edebilirim ki her ağzı lâf yapan kimse, her istediğini etrafına kabul ettirebilir, hiç değilse çevrenin bitarafliğini temin ederek arzu ettiğini rahatça söyleyebilir.» Bu fikirler, 1954 de Institut de France'ın başkanı sıfatıyla meşhur romancı Jules Romain tarafından bir kongrede söylenmiştir.

Gerçekten de 20. yy.ın san'atı hakkında bu görüşe hak vermemek mümkün değildir. Bugün, bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de bir kıymetler anarşisi hüküm sürmektedir. San'at olaylarının pek gür, pek feyizli bir zemini olan gençlik zümreleri, her gün kendilerine yeni bir İlâh yaratıyor, ona çılgınlar gibi tapınıyor, yine hergün bir evvelki İlâhını ayaklar altına alıyor, çiğniyor, eziyorlar. Sorun: «Bugünküne neden tapıyorsunuz?.. Dünkünü neden çiğnemektesiniz?..» bilmiyorlar. Bilmedikleri gibi düşünmüyor, hattâ düşünmek istemiyorlar.

Dadaizmin ateşli müdafilerinden Fransis Picabia, «Ne yaptığınızı anlamıyorsunuz değil mi?. Aziz dostlar, inanın, onu biz de sizler gibi anlamıyoruz. Ne mutluluk değil mi?.. Bir daha sefere Papa'yla yatmak isterim. Yine anlamıyor musunuz?.. Ah, ne ka-

dar üzücü!.. Ben de anlamıyorum.» diyordu. Yine, meşhur dadaist ressam Salvador Dali: «Lokantaya gittiğim zaman, garsondan istekoz istediğimde bana niye şemsiye getirmiyor?...» diye ciddi ciddi soruyordu. Bütün bu mânâsızlıklar, bu saçmalıklar, birinci dünya savaşı sonrası Avrupasında san'at adına söyleniyordu. İşte 1940 sonrası Türk şiirine ustalık eden simalar bunlardır. Bu devrin Türk san'atını inceleyecek olanların bu, birinci cihan harbi sonrası Fransız san'at cereyanlarını çok iyi bilmeleri gerekiyor... Zira, batılılaşma adı altında Avrupa'nın ilim ve tekniğini almaya çalışırken, moda, yenilik, ilerilik namı altında her türlü muzahrefat da hiçbir gümrük kontrolüne tâbi olmadan hudutlarımızdan içeriye girme fırsatını bulmuştur.

Halbuki tarih, cemiyetlerin âhenkli ve üslûplu bir hayat tarzına, ancak bu âhenk ve üslûba sâhip san'atkârlar eliyle kavuştuğunu, sadece bilgi, sadece kânun veya sadece zor kullanarak bunun sağlanamadığını göstermektedir.

Zira san'atkâr sıradan insanların göremediğini gören, duymadığını duyan kimsedir. O, bizim, henüz mahiyetini tam bilemediğimiz bir elektroşoktan geçerek yeni normlar kazanmıştır. Bunları da yine yalnız kendisinde bulunan bir kudretle cemiyete aşilayarak, yeni hayat tarzını yerleştirir. Tıpkı yavrusuna uçmayı öğreten bir kuş gibi kendi üslûp ve karakterini topluluğa empoze eder.

Şu halde bugünkü anarşinin sebebini, bugünü yapan san'atkârda, bilhassa bunların en müessiri olan şâirlerde aramak çok isabetli bir davranış olacaktır.

! *
* *

Yıl 1941. Bir dergide yayınlanan «Kitâbe-i Seng-i Mezar» isimli bir şiirin:

«Hiçbir şeyden çekmedi dünyada
Nasırdan çektiği kadar.

.....
Yazık oldu Süleyman Efendi'ye...»

gibi, bazı mısraları bir anda pekçok hâfızada yer ediverdi.

Şiir şekil bakımından yeni sayılmazdı. Servet-i Fünûn'la başlayan şekil değişikliği bununla biraz daha şekilsizleşmişti. Söyleyiş serbestliği yine Servet-i Fünûn'la başlamıştı. Fikret bunun

öncülüğünü yapıyordu. Fakat, bu şiir yine de yeniydi... Çekiciydi. Hafızalara sokuluveren, sıcak, mûnis gelen bir yanı vardı. Birçokları bu câzibenin, mevzudan kaynaklandığını söylüyordu. Mevzuundan mı? Bunda bir olay vardı. Doğru... Ama, bu da Fikret'le başlamıştı. Mehmet Âkif'de de vardı, Fârûk Nâfiz'de de vardı. Yine bazıları bu şiirde bir acı istihzâ sezmişlerdi. Hayır bu da yeni değil. Divân edebiyâtının hiciv'de şâh eserler yarattığını unutamayız. Bir kısmı da bu şiirde vezin ve kâfiye olmamasına rağmen bir âhenk sezmişlerdi. Orijinalitesi burada bunun, dediler. Velhasıl «Kitâbe-i Seng-i Mezar»daki şiiriyet, Mesnevi'nin «Fîlin ne olduğunu anlamaya çalışan âmâlar» hikâyesine döndü. Herkes, eline neresi geçerse «fil, işte, budur!..» diyordu. Bu arada kimileri de dudak büküp geçiyorlardı.

O yıl çıkan «Garip» isimli şiir kitabı muammayı çözer gibi oldu. Akisleri edebiyât âlemimizde uzun süre devam etti. Mühim olan bunun önsözü idi. Üç kişi imza koymuştu: (Kitâbe-i Seng-i Mezar, şâiri) Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet. Önsöz, pek çok yönlerden hücumlara uğradı. Tenkidciler bir yandan oradaki fikirlere şiddetle hücum ederken, bir yandan da birbirlerine soruyorlardı: «Ne yapmak istiyor bu adamlar?»

Garip Önsözü, Türk şiirinde bir manifestoydu. Bu, daha sonra anlaşıldı. Ezcümle diyorlardı ki: Biz eski şiire karşıyız. O sakız, artık çiğnene çiğnene çürüdü. Söyleyecek sözü kalmadı. Binaenaleyh, şiire bir yenilik, yeni bir duyuş ve yeni bir söyleyiş getirmek lâzım. Bunun, eski'nin bize bıraktığı malzemeyle sağlanması mümkün değil. Onun için eski nâmına ne varsa, söz, şekil, muhtevâ, mecaz, teşbih, kinaye, cinas, vezin, kâfiye.. hepsi, hepsi atılmalı; natürel bir duyuş, özentisiz, zorlamasız, samimi bir ifade şiirde yer almalıdır. Şiirde tema değil, hikâyede olduğu gibi konu olmalıdır. Bu konuların kahramanları da sokaktaki adamlar, çamurlar içindeki sümüklü çocuklar, düzgünlü rastıklı Yüksek Kaldırım kadınlarından, hâsılı eski şiirin reddettiği kişilerden seçilmelidir. Varlıklı, asâletli kimseler onların başrolü oynadıkları olaylarda ikinci, üçüncü derecelere düşürülmeli, kısacası, ayaklar baş olmalı, piyonlar, şah ve vezir rollerine çıkmalıdır. (Aynı yıllarda Haldun Taner, «Konçınalar» adlı hikâyesinde bu istenilenleri gerçekleştirmeye çalışıyordu. Ama nedendir bilinmez hikâyesinin sonunu onların istediği gibi bitirmemekte, «Ayakların, ayak olmalarındaki hikmeti yaradılışlarına bağlamakta dışarıdan müdahalenin neticeyi değiştirmedini» söylemektedir. Bu küçü-

cük sapmanın neden hâsıl olduğunu anlamak gerçekten zor!..) Evet, kahramanlar için teklif bu.. Dekor ise: Üstü gazete örtülü tahta masalı, kırık sandalyeli meyhâneler, çamurlu sokaklar, gaz lâmbasıyla aydınlatılmış damdan bozma evler, eski-püskü balık ağlarıyla örtülmüş barınaklar... Bunun adı gerçekçiliktir. O halde yeni şiir gerçekçi bir şiir akımıdır.

Yeniliğin her çeşidine hayran olanlar için bu manifestoyla kısa süreli bir oyalanma devresi başlamış oldu. Kendilerine Garip'çiler denilen bu üç kişi ve havârilere peşpeşe ve makine gibi şiirler yayınıyor, konferanslar veriyor, Küllük, Meserret gibi kıraathânelerde edebî toplantılar yapıyor, Çiçek pasajındaki ve Unkapanı'ndaki salaş meyhânelerde bol espirilerle eski şiir alaya alınıyor, eski kıymetler her yönleriyle, bilhassa özel hayatlarıyla eteklerinden tutulup çekştiriliyordu.

Bütün bunlara rağmen bu akım daha doğduğu gün hayatını tamamlayıp, ölü doğanlar arasına karışabiliirdi. Eğer kendilerine o zamanların pek meşhur demagoglarından biri arka çıkmamış olsaydı. Bu destek Nurullah Ataç'tan geldi. O Ataç ki, 1916-1917 yıllarında çok kısa bir süre için de olsa Cenevre'de Lenin'in yanında bulunmuştu. (Tahsin Demiray, «Maârifimizde Sol Cereyanlar.» Kayseri Milliyetçiler Derneği Konferansları, 1967). Ataç Garip'çileri kendi düşünceleriyle tam intibak halinde buldu. O da eskiye düşmandı. O da avâmı konu edinen bir edebiyat istiyordu. Nitekim Lenin'le aynı yıllarda, aynı şehirde görüşen ikinci Türk, Sadrettin Celâl, maarif vekâletinde müsteşarlık koltuğunu işgâl edince, Ataç da hiçbir kariyeri olmadığı halde edebiyat fakültesine öğretim görevlisi olarak kapağı atmış, oradan dil mevzuunda ipe sapa gelmez fikirleriyle, sağa-sola sataşmalarıyla kendine bir isim yapmıştı. Şimdi de Garip'çilerin avukatlığını üzerine almıştı. Gerçi o da biliyordu, Garip Önsözü'ne imza koyanlardan bir Orhan Veli'de biraz ümit vardı, diğerlerinde san'atın «s»si bile yoktu. Ama olsun. O'nca önemli olan fikirdi. San'at olmasa da olurdu. Bu sebeple Garip'çilerin uğradıkları hücumları o göğsüslüyor, o savuşturuyor, o onlar adına mukâbil hücumlara geçiyordu... Böylesine güçlü bir müdâfî bulan Garip'çiler de siperin gerisinde rahatça çalışma imkânı buldular.

Böylece Ataç'ın insanüstü gayretleri, eski ustaların müessir olabilen hiçbir harekette bulunmamaları, bu üç maceraperestin başlattıkları yeni şiir cereyanının edebiyat târimimize «Garipçiler» adıyla geçmesine sebep oldu. Bunlara «Birinci Yeniler» de denildi.

Bu akımın öncüsü olan Orhan Veli'nin şahsiyeti bir nirengi noktası olması hasebiyle incelenmeye değer. Bu incelemeyi yaptığımız zaman görürüz ki Orhan Veli, daha doğrusu, Garip'çiler mantar gibi kendiliklerinden bitivermemişler, onları içinde bulundukları içtimâî ve ferdî şartlar doğurmuştur:

Orhan Veli, 1914'de Çengelköyü'nde dünyâya geldi. Çocukluğu ve ilk tahsil yılları orada geçti. Galatasaray Lisesinin ilk kısmında okudu. Orta ve lise tahsilini ise Ankara'da yaptı. Bence bu nokta, onun şahsiyetinin teşekkülünde çok önemli bir yer tutar. Çocukluk devresi, İstanbul gibi, koskoca bir imparatorluk merkezinin tam manâsıyla kaos hâlini yaşadığı bir devre rastlamıştır. Cephelerdeki mağlûbiyetler, Çengelköyü'nde kendisini sefâlet ve perişanlık halinde göstermiştir. İşgâl yılları, o yılların ahlâk sukûtu, açlığı, salgın hastalıkları, velhâsıl her türlü maddî-mânevî çöküntü Orhan Veli'nin çocuk rûhu üzerinde kapanması mümkün olmayan tahribâta sebep olmuştur. Ankara'da bulunduğu seneler ise, harpten çıkmış bir memleketin başşehirinde, yaraların sarılması için girişilen faaliyetler sırasında zuhûr eden geniş bir vurguncular, harp zenginlerinin türediği devre rastlar. Onun kanaatine göre ciğeri beş para etmez adamlar falanın veya filânın yakını oldukları için başdöndürücü servetlere sâhip olurlarken, gerçek aydınlar, gerçek değerler kıyıda, köşede çürümeye terkedilmişlerdir. (Bu devrin romanı ise Yakup Kadri'nin Panorama'sında, Halide Edib'in Sonsuz Panayır'ında, Kemâl Tahir'in Kurt Kânunu'nda vücut buldu.) Melih Cevdet ve Oktay Rıfat ile arkadaşlıkları ise lise çağlarından ve aynı ruh halini paylaşmalarıyla başladı. Orhan Veli, liseden sonra edebiyat fakültesine girdi, fakat tahsilini ikmal edemedi ayrılmak zorunda kaldı. Bilâhîre bâzı küçük memûriyetlere girdi, buralarda da yüksek makamları yine ona göre ehliyetsiz kişilerin işgâl ettiğini görmüş kendisi gibi pekçok mezîyetlere sâhip insanların takdîr edilmemeleri onu 'Îlâhî adaletin yokluğu' fikrine sürüklemiştir. Onun için artık tek güç maddedir. Bu noktada diyebilirim ki; eğer Orhan Veli'nin doğduğu şehir İstanbul, büyüdüğü yer Ankara (O yılların İstanbul ve Ankara'sı) olmasa da herhangi bir Anadolu kasabası olsaydı bugün edebiyâtımızda **Birinci Yeniler**, yâni mazbut san'atın yıkımını hedef alan cereyanı başlatan şâir yerine bambaşka birini bulmamız pekâlâ mümkündü. Belki... Belki ama olmadı. Olmayınca da bizim Orhan Veli, kendi ruh dünyâsındaki çöküntünün hıncını mevcut düzenden çıkarmaya kalktı ve kurulu olan, ayak-

ta duran her müessesenin yıkılmasını, kısacası etrafındaki herşeyin kendi içine benzemesini istedi. Bunun için seçtiği vâsıta şiir oldu. Yıkıma burada başladı.

Orhan Veli, arûzu, eski edebiyâtı, bilhassa lisânı çok iyi biliyordu. Türkçenin incelik sırlarına vâkıftı. Bu sebeple vezin ve kâfiye olmasa bile şiirlerinde kelime mûsikisini yakalayabiliyor, lüzumlu kıvraklığı ve akıcılığı sağlayabiliyordu. Vezin ve kâfiyenin terkedilmesini isterken bundan pek o kadar zarar görmeyeceğini düşünmüş olmalıdır. Gerçi Garip Önsözünde kelime mûsikisine, lirizme de karşı olduklarını söylüyordu ama bu karşı oluş onun için kuru bir arzu olmaktan öteye gidememiştir. Zira Orhan Veli'yi biraz san'atkâr yapan da bu karşı olduğu unsurlara şiirlerinde yer vermiş olmasıdır. Bu sâyede tutunabilmiş, beğenilmiştir. Nitekim diğer iki yol arkadaşı, manifestolarındaki kararlara sıkı sıkıya bağlı kaldıkları için şâir olarak san'at târihimizde yer tutamamışlar, adları sâdece «Garip Önsözüne imza koyanlar» diye anılır olmuştur.

Bu arada Ataç, bir taraftan onların müdâfilliğini yaparken, diğer taraftan da akıl hocalıklarını yapmaya çalışıyor, Orhan Veli'ye zaman zaman hayli sertleşen bir üslûpla lirizmi ve kâfiyeyi bırakmasını söylüyordu. Ne var ki Orhan Veli, hâli sözlerine uymuyor olsa bile bulunduğu noktadan zevk almaya başlamıştı, oradan kopmaya hiç niyeti yoktu. Bu yüzden Ataç'la aralarına bir soğukluk girdi, Orhan Veli'nin vefatına kadar bir daha da düzelemediler.

*
**

Orhan Veli'den sonra 'Birinci Yeni' hareketi yavaşladı ve 1955-1956'larda da yerini 'İkinci Yeni'lere bıraktı. Bu yeni akımı tanımaya geçmeden önce 'Garip Hareketi'nin arkasında bıraktıklarına bir göz atalım:

Garipçiler, «küçüğün, basitin şiiri»nin yazılabileceğini söylemişlerdi. Orhan Veli bunda başarılı oldu. Zira o bir şâirdi. Hassas, duygulu, içli. Şiiri ayak seslerinden tanıyor, nerede olursa olsun yakalıyordu. Garipçiler; güzel şiir söylemek için nazım ve söz san'atlarına ihtiyaç yoktur, diyorlardı. Orhan Veli bunda muvafak oldu. Çünkü o, Türkçenin güzellik sırlarını iyi biliyordu. Serbest nazmı teklif etmeden evvel arûz vezniyle bir kitap dolduracak kadar şiir yazmıştı ve bunlarda da bir hayli başarılı idi. Tıpkı Picasso'nun «non-figüratif» resme geçmeden evvel yıllarca klâsik janrda çalışması gibi.

Garipçilerin içinde bu başarı çizgisini tutturamayanların noksanları burada idi. Hiçbiri Türkçenin ses zenginliklerini ve imkânlarını onun kadar bilemediler. Serbest nazım aslında nazımın en zor çeşidi sayılsa yeridir. Düşününüz bir defa: «Yemeğe tad veren unsurların hiçbirini kullanmadan son derece lezzetli yemek pişireceğim» diyorsunuz. «Yağ, tuz, baharat kullanmıyacaksınız, ama yemeğiniz fevkalâde lezzetli olacak.» Büyük bir iddia. O halde elinizde ne kalıyor? Uygun sebze yi seçmek, bir de kıvâmını, pişme kıvâmını tutturmak. Bunun için hayli usta olmak gerek. Orhan Veli'nin Türkçe üzerindeki hâkimiyetine ısrarla işaret etmekten maksadım, ondan sonraki yıllarda ve hattâ günümüzde serbest nazımın bir kolay yol olarak kabul edilmesindeki yanlışlığı ortaya koymaktır.

'Garip Hareketi' muhtevâda «Sosyal Gerçekçilik», şekilde «Serbest Nazım» olarak görüldü. Orhan Veli'den sonraki yıllarda onların takipçileri sosyal gerçekçiliği, merhamet istismarı ile hınc ve öfkenin tahriki biçiminde en âdisinden bir propaganda hâline dönüştürdüler. Serbest nazım ise bu güzeli tanımadan yetişen nesiller elinde bir «Kibârlık Budalası» misâli, demek ben senelerdir şiir söylüyormuşum, anlayışına terkedildi. Bu da tabiatıyla şiirin ölümü oldu. 'İkinci Yeniler' hareketinden sonra Türkçede şiirin öldüğünde bugün herkes müttefiktir.

*
*

İkinci yeniler, Garipçilere reaksiyon olarak şiir dünyasına girdiler. Onlara göre «Sosyal Gerçekçiler» dâvalarını tutturamamışlardır. Bu son derece tabiidir, çünkü çıkış noktaları yanlış oldu: Ne demek basitin, küçüğün şiiri? Şair bir raportör müdür ki gördüğünü bir rapor kuruluşu içinde verecek?... Bunun şiiriyet neresinde? Oysa ki şâir herkesten fazla bir duyma ve sezme kabiliyetine sâhip insandır. Görülmeyeni görür, duyulmayanı duyar, sezilmeyeni sezer. Onlar şâiri böyle düşünüyorlardı. Elbette haklı idiler. Ne var ki, kendi şahsiyetlerini ortaya koymadan, koyamadan, Avrupa'da ikinci dünya harbi sonrasında doğan ve gelişen akımları bize aktarmaktan öteye gidemediler.

*
*

1940'lar ve sonrasının değerlendirmesini tam yapabilmek için, Garipçiler'in feyz aldıkları kaynağı iyi tanımakta fayda var:

İkinci dünya harbi, Avrupa insanını, buhranlara, açmazlara ve koyu bir karamsarlığa sürükledi. Yeni nesil, yaşamının mânâ-

sını anlamadı. Onlara göre hayat anlamsızdır, rastgeledir. Hayatta bir gâye aramak boşunadır. Herşey insanın dışında cereyan ediyor. İnsan bir sürüklenişin içindedir. Hiçbir hâdisede insanın arzu ve hevesleri söz konusu değildir. Bu oluşa akıl erdirmeye, onu çözümlemeye çalışmak boşunadır, anlamsızdır. İnsan gerçek mânâda yalnız kendisini çözümleyebilir, kendisini anlayabilir. Bu da olaylara ve objelere tepkisiyle meydana çıkar. Çoğu zaman bu çıkış da yine dış dünyanın tesiriyle aslından şaşıyor, sapıtıyor, sah-teleşiyor. Bir başka deyişle hiçbirimizin davranışları gerçek değil!. Hiçbirimiz içimizden geleni değil, olaylara bizi zorladıkları tepkileri gösteriyoruz. Gerçek olan bizdeki «Öz»'dür. İçimizdeki «ben»dir. Hani, Yunus'un: «Bir ben vardır, bende benden içeru», dediği gibi. Biz insan olarak bu asıl «ben»i yakalamalıyız. (Bu görüşler egzistansiyalizmin en basit şekilde ifadesidir). Bu «Öz»ü yakalamak o kadar zordur ki,... ancak şuûraltı serbestiyete kavuşabilirse, şuûrluluk hali kalkarsa belki... (Burada Freud'izm işe karışır). Ama şuûraltı nasıl serbest kalabilir?... Sadece uykuda, rüyâda iken... (İşte egzistansiyalizmin san'ata intikali. Buna sür-realizm adını veriyorlar). Ama insan uykudayken konuşup yazamaz ki... Rüyâyı anlatıp yazmak için uyanık olması gerekir. Uyanıklık, yâni şuûrun baskısı altında olmak da kurallara aykırı. Peki, çâre?... Çâre, uyanırken şuûru kaldırabilmekte. (Buna da «trans hali» diyorlar). Yâni hipnotizmacının uyuttuğu medyum gibi olabilmek. Hipnotizmacının da işe karışması istenmiyor. Bu yüzden de 20. yy.'ın ikinci yarısındaki insan kendi kendini hipnotize etmenin yollarını arıyor. Şöyle:

Evvelâ ortam : Bu sebeple köstebekler gibi yerin altına çekiliyorlar. Mahzenler, bodrumlar, dört tarafı kapalı, havasız, ışiksiz garajlar. Sonra uyuşturucu. Onsuz şuûraltının serbest olması mümkün değil. Ve... onlar da öyle yapıyorlar. San'atları da tabiatıyla bir uyur-gezerin, bir medyumun sayıklamaları gibi oluyor. Ama istenen de budur. Bu sayıklamalar arasında «Öz»den sızıntılar vardır. Fakat ona yine de ancak sezgi yoluyla varılabilir.

Daha mâkul olanlar, «trans hâli»ne geçebilmek için şöyle bir yol tavsiye ediyorlar: Çok önceden çalışma odasının orasına-burasına kalem, kâğıtlar konacak. San'atkâr çalışmak için bu odaya girdiğinde bir müddet gâyesiz dolaşıp duracak, elbette bir süre sonra yorulup bir yere oturacak. Elinin altındaki yazı araçlarına gayr-i şuûrî olarak uzanacak ve haliyle yazmaya başlayacak. Neler?... Belki geometrik şekiller, belki harfler ve belki de kelime-

ler. Yazdıkça kendinden geçecek ve asıl şuûraltı mahsûlleri ortaya çıkmaya başlayacak. Kalemî ilk eline aldığı an müteredditir, (Çünkü henüz şuûrun baskısı kalkmamıştır) gitgide kalemin hareketleri mihânîkileşir, (İşte şuûraltı piyasaya çıkıyor). İlk ân'ın mahsûlleri kesilip atılır, geriye kalan sürrealist şiir olur, Jules Romain'in sözleri bu san'at anlayışını hedef almaktadır. Bizde, bugün bu tarzda çalışan bir şâir olduğunu sanmıyorum. Ama aslında gerçek-üstücülük dedikleri nesne de bu.. Benim kanâatim odur ki, 1960'ların gerçek-üstücü Türk şâirleri şuûrlu iken şuûrsuzca yazarak eserlerini bu türe benzetmeye çalışıyorlar, hâliyle olmuyor. Bir nevi hileli çalışma, bir play-back. Avrupalı san'atkârın san'at anlayışı için şöyle veya böyle birçok şey söyleyebilirsiniz, sözleriniz baştan sona haklı olabilir. Nitekim Jules Romain söylemiş. Ama ne olursa olsun bir arayıştır, sonu batağa da gitse gayreti takdir etmelidir. Ama taklit?.. Taklide ancak gülünür...

*
**

Yukarıdaki esaslara göre doğan şiirde aşıkârdır ki, ne şekil, ne vezin ve kâfiye, ne mısra, ne de söz ve kelime düzeni bulunacaktır. Şüphesiz anlam da yoktur. Anlamsızlık bu tür şiirin aslı unsûru. Peki... ne var bu şiirde? «Öz'den işâretler var ve bu sezilebilir.» «Bazan bir armoni, bir anlamlı söz dizisi doğarsa bu tamâmen tesâdüfidir.»

İşte **İkinci Yeniler** bu akıma ayak uydurmaya çalıştılar. Bu cereyan bir karmakarışıklığın şiiridir. Tıpkı müzikleri ve resimleri gibi. Bu yönleriyle İkinci Yeniler ister istemez toplumdan uzaklaştılar, koyu ferdîyetçi bir görünüş kazandılar. Bu akımdaki şâirin toplumda açık, belli, yapıcı veya yıkıcı bir görevi olamaz. Hal böyle olunca yeni şiirin okuyucusu da yoktur. Nasıl olsun ki, bu tür şiiri de okuyabilmek için «Trans halinde» olmak gerek!.. Bu da imkânsız. Bu hâle girilemediği sürece de yeni şiirin, okuyucuya birşey vermesi mümkün değil. Gerçi buna sezgi şiiri diyorlar ve Ahmet Haşim'in sembolizmini. Dağlarca'yı, Âsaf Hâlet Çelebi'yi misâl olarak gösteriyorlar. Fakat yanlış, onlar 'trans' şâiri değiller, onlarda sayıklama değil, semboller ve mecazlar vardır. İkiisi aynı şey değil ki.

İkinci Yeniler, anlamsızlıkları ve koyu ferdîyetçilikleri yönünden iki zıt çevrenin. Marksçıların ve Gelenekçilerin şiddetli tenkidlerine mâruz kaldılar. Kendileri de «yeni şiir»in bir çıkmazda olduğunu anlıyor ama çâre bulamıyorlardı. En büyük problemlerle-

ri ise okuyucu bulamamaktı. Şiir matinelere hayli ilgi topluyor, fakat şiir kitapları satmıyordu. Halbuki, muarızı oldukları Orhan Veli'nin «Bütün Şiirleri» baskı üstüne baskı yapıyordu.

Hemen hepsi fikir ve düşüncede Materyalizmi ve Marksizmi benimsemiş olan bu san'atçılar, san'atta koyu ferdiyetçi oldukları için asıl Toplumcu ve Marksistler tarafından sıkıştırıldıkları için iki yoldan birini seçmek zorunda kaldılar: Ya san'at, ya ideoloji. San'at diyenler sağından-solundan marksizmi eleştirerek, materyalizmi koyulaştırarak bağımsızlığı seçmeye çalıştılar. (Avrupa'daki önderleri Sartre gibi). Edip Cansever, Şahinkaya Dil bu gurupta düşünülebilir. Hattâ Atillâ İlhan. (Hoş, Atillâ İlhan, kendisini Mavi'lerden sayar, İkinci Yeniler arasında anılmasına kızar ama zürriyetsiz bir akımın lideri olduğu için onu da kendine bir yol seçmeye çalışanlar arasına aldı, bizi bağışlasın). Bu akımdan bizim bilebildiğimiz, ideolojisi yönünde feragat eden bir Cemal Süreyya oldu.

*
**

Cumhuriyet Devri Türk Şiiri, «Hececiler»den sonra Garipçiler ve İkinci Yeniler'le bir çıkmaza girmiştir. Garipçiler, küçüğün, basitin şiirini yazacağız dediler. Haldun Taner, Konçınalar'la, bir hikâyeci üslûbunda bunun çıkar yol olmadığını, tesbit etti. İkinci Yeniler, «Öz»e, «İnsanın gerçeğine» varmayı amaç edindiklerini söylemişlerdi. Bu nokta çok mühimdi, başlıbaşına şiir unsuru taşıyan bir hedefti. Buradan gerçek şiire varmak belki mümkün olabilirdi ama yol yanlış seçilmiştir: Trans teorisi çıkar yol değildir. Bu anlamsızlık onları yıpratana en mühim sebeplerden biri oldu. 1940 ve sonrası san'at ve fikir akımlarında hep yüzümüz batıya dönük oldu. Batı bize bu alanda koyu bir karamsarlık, umutsuzluk, şaşkınlık, bunalım ve karmakarışıklıktan başka birşey veremedi. Zannederiz san'atçılarımız bunu yeni yeni farkediyorlar. Son senelerde kendilerini ideolojilerin baskısından kurtarabilenlerde şark mistisizmine doğru bir dönüş seziliyor. Bakışlar Yunus'lara, Mevlânâ'lara doğru çevriliyor. Onların insan anlayışı, onların «Öz»e bakışları san'atçılarımızı kendine doğru çekmeye başlamıştır. Şimdilik bir kıpırtı halinde olsa dahî yine de ümitlenmemiz için yeter sebeptir.

Gelecek günlerin ne getireceğini şimdiden tahmin etmek imkânsız.

Bekliyoruz ve ümid ediyoruz.

MİLLÎ MÜCÂDELE DEVRESİ ŞİİRİNDE TÂRİHİ KADRO

Necat BİRİNCİ

Bir milletin en önemli kuvvet kaynağı o milletin şan ve şeref sayfalarından meydana gelmiş târihi, kahramanlıklarla dolu mâzisisidir. Milletin başından geçen felâketler, varlıklarını ve siyâsî istiklâllerini korumak için yaptıkları mücâdele ve fedâkârlıklar, milliyet hissini kuvvetlendiren ve derinleştiren en büyük âmillerdir. Milletlerin mâzilerine bağlılığı, târihlerine, dillerine, an'anelerine, târih boyunca meydana getirdikleri eserlere, târihi şahsiyetlerine hürmet ve bağlılık şeklinde kendini gösterir.

Sosyolog Karl Mannheim «İnsan, cemiyetin sosyal ve târihi yapısı hakkındaki en vâzih görüşe ya o cemiyet içinde yükselirken, ya da düşerken ulaşır» der¹. Gerçekten de târihe ilginin arttığı devirler, cemiyetlerin hızla değişme içine girdiği yükselme veya çökme zamanlarına rastlar. Bu, târihle çok yakından ilgilenme, cemiyette milliyet duygusunu geliştirir. Bu duygunun en açık tezâhürü, târihi şahsiyetler ve mâziden kalan her eser üzerinde itinâ ile durmak şeklinde görülür. Bir milletin fertleri arasında târihi şahsiyetler ve eski kültür eserleri hakkında bilgiler ne kadar çok yayılmışsa, bu eserler üzerine yeni yorumlar getirilmişse, o milletin milliyet duygusu ve varolma gücü o nisbette kuvvetli ve derin olur. Çünkü millete mâzisini hatırlatan târih, eski eserler, an'ane ve târihi şahsiyetlerin hâtırası, millî ruh ve şuûru dâima canlı tutar. Târihin parlak ve felâketli devirlerinin çeşitli san'at dallarında olduğu gibi edebî eserlerde devamlı işlenmesi, milletlerin tehlikeye düştükleri anlarda, millî varlıklarını korumak için yaptıkları mücâdelelerde önemli bir kuvvet kaynağı olur, mâziden aldıkları örnek ve güçle, en büyük tehlikeleri göğüsleme imânını kendilerinde bulurlar.

1 Prof. Dr. Erol Güngör, **Kültür değişmesi ve milliyetçilik**, Ankara 1980, s. 47.

«Târih, aynı zamanda insanın kendisini bilmesine yarar. Kendini bilmek de, ne yapabileceğini bilmektir. Hiç kimse nele-re muktedir olduğunu denemeden bilemeyeceği için, insanın yapabilecekları konusunda tek ipucu yapmış olduklarıdır. Bunu da bize ancak târih verir. Esasen târihin değeri de insanın ne yaptığı-ğın, böylece de ne olduğunu bize öğretmesindedir»².

Târih, millî kültürümüzde önemli bir yer tutar. Bu sahada manzum ve mensûr pekçok eser verilmiştir³. Ancak târihin, tâ-rihi yapan kahramanlarla birlikte, kahramanlıkların yüceltilmesi fikri, Tanzimat'tan sonraki devrede, yeni bir tarzda ele alınır. Bunda batı romantiklerinin târihe karşı gösterdikleri derin alâ-kanın da tesiri vardır. Türk aydınları, gerek bu tesirler ve gerek-se İmparatorluğun yıkılma tehlikesi altında, mânevî bir kuvvet kaynağı olarak târihe baş vururlar. Bu devir yazarları mâzinin parlak sayfalarına dönerek, eski devirlerin kahramanlık hâdisele-ri ni anlatan eserler vermişlerdir.

Ancak Tanzimat sonrası şiirinde târihi kadro Fâtih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim ile sınırlıdır⁴. Bu iki büyük pâ-

2 Collingwood, Robin George, *The Idea of History*, Oxford 1976, s. 11.

3 Babinger, Franz, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927 (Tercümesi: *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çeviren Prof. Dr. Coşkun Uçok, Ankara 1982, 502 s.); *İstanbul kütüphâneleri tarih, coğraf-ya yazmaları katalogları*, fasikül 1-10, İstanbul 1943-1951; Ağâh Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey gazavat-nâmesi*, Ankara 1956.

4 Önce Abdülhak Hâmid'in Yavuz Sultan Selim hakkında yazdığı «Cedd-i emced-i hazret-i şehriyârî Sultan Selim-i evvel türbesini ziyaret» (*Tercümân-ı hakikat*, nr. 1368, 4 Kânunısânî 1883) manzumesi çıkar. Büyük bir akis uyan-dıran bu şiire başta *Evrâk-ı perişan* muharriri Nâmık Kemâl olmak üzere (Abdülhak Hâmid, *İlhâm-ı vatan*, İstanbul 1334, s. 64; Fevziye Abdullah Tan-sel, *Namık Kemal'in mektupları*, c. III, Ankara 1973, s. 202) devrin bazı şair-lerince nazireler yazılır. Hâmid'in şiirinin neşrinden üç ay sonra Ali Fer-ruh'un «Sultan Selim-i evvel hazretlerini ziyâret» (*Tercümân-ı hakikat*; nr. 1444, 3 Nisan 1883) manzumesi neşrolunur. Bir yıl sonra da Menemenlizâde Mehmed Tahir'in «Hâmid Beyefendi'nin Selime'sine nazire yollu bir man-zume» (*Ceride-i havâdis*, nr. 5855, 2 Kânunısânî 1884; *Elhân*, İstanbul 1886, s. 20-22) adlı eseri yayımlanır. Muallim Nâci de «Selime'yi neşreder» (*Şerâre*, Dersaadet 1301, s. 9-10). Yine Abdülhak Hâmid, *Evrâk-ı perişan*'ın kadro-sunda yer alan Fâtih Sultan Mehmed hakkında «Merkad-ı Fâtih'i ziyaret»i yazmıştır. (Bu şiir için bk. Ömer Faruk Akün, Abdülhak Hâmid'in Merkad-ı Fâtih'i ziyaret manzumesi ve içindeki görüşler, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1956, s. 61-104). Fâtih hakkında bir diğer şiir de Muallim Nâci'nin «Lisan-ı Fâtih'ten» manzumesidir. (*Tercümân-ı hakikat*, nr. 1837, 30 Temmuz

dışahın şiire konu olmasına sebep de, Nâmık Kemâl'in *Evrâk-ı perîşan*'da biyografilerini romanlaştırarak vermesi ve bu muhar-ririn, Yavuz Sultan Selim'i «Türklüğün timsâli» olarak göster-mesidir, denebilir⁵.

1908 yılına kadar Türk şiirinde târîh mahdud bir yer tutar. Abdülhak Hâmid'in tesiri ile yazılmış şiirlerin dışında, bâzı te-sadüfî işaretlerle⁶, 1897 Türk-Yunan savaşının yarattığı heyecâ-nı aksettiren, ve o devir mecmualarında geniş yer tutan kahra-manlık şiirleri arasındaki târihe bazı temaslarla, Mehmet Emin'in bu konudaki şiirleri ve II. Abdülhamid'in başlattığı Osmanlı devletinin kuruluş yıllarının ihyâsı hareketi etrâfında meydana gelen bâzı manzûmelerle sınırlı olduğu söylenebilir⁷. 1908'den son-ra, bir taraftan milliyetçilik akımı başta olmak üzere çeşitli fi-kir akımlarına, diğer taraftan İmparatorluğun dağılmasına, çök-mesine ve milletin uğradığı büyük felâketlere bağlı olarak târîh, şiirde ön plâna çıkar ve şâirler, «ecdad rûhundan şevk ve kudret alma ihtiyacını» duyarlar.

Balkan Savaşı, bütün zafer ve mağlûbiyetleriyle büyük bir felâket olan I. Dünya savaşı, bu duyguya ilham kaynağı olur ve onu besler.

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali ile fiilen başla-

1884; *Fürûzân*, İstanbul 1303, s. 9-10). Muallim Nâci Selâhaddin-i Eyyûbî hak-kında da şiir yazmak suretiyle âdeta *Evrâk-ı perîşan*'ın kadrosunu tamam-lamaya çalışır. (*Yâdigâr-ı Nâcî*, İstanbul 1314, s. 46).

5 Yahyâ Kemâl, *Târîh Musâhabeleri*, İstanbul 1975, s. 47.

6 1883 yılında Besim imzasıyla neşrolunan (*Tercümân-ı hakikat*, nr. 1418, 3 Mart 1883) «Kosova sahrası» isimli tabiat şiirinin

Nûr-ı fitratla parlayan o fezâ

Sû-be-sû medfen-i şehidânın

Bâ-husûs meşhedi Murad Hân'ın

Rikkat-i kalbi eyliyor peydâ

şeklinde olan ilk kıt'ası, anlatılan mekâna bağlı olarak, tesadüfî bir şekilde târihe gitmenin bir örneğidir.

7 II. Abdülhamid devrinde, Ertuğrul Gâzî türbesi başta olmak üzere, ilk Osmanlı eserlerinin tamiri ve başlatılan Ertuğrul Gâzî ihtifalleri, bâzı şâ-irlerin dikkatlerini Osmanlı devletinin kuruluş yıllarına çekmek suretiyle ede-biyatta da akis bulmuştur. Muallim Nâcî 1891 yılında «Gâzî Ertuğrul Bey», (*Hazine-i fûnûn* nr. 11, 8 Eylül 1310/20 Eylül 1894, s. 85-89, nr. 12, 15 Eylül 1310/27 Eylül 1894, s. 93-94) manzûmesini yazar. Müstecâbizâde İsmet, *Dâs-tân-ı zafer*, (İstanbul 1314) adlı eserinde Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçi-şini manzum olarak anlatır. 1318 (1900) yılında, yazarı belirtilmeden basılan *İstiklâl-i Osmanî* adlı eser, Ertuğrul Gâzî ve Osman Bey hakkında yazılmış nazım ve nesir parçaları ihtiva eder.

yan ve üç yıl süren Millî mücâdele devresinde, bu mücâdeleyi anlatan, alevin karşısında yazılmış, milletin giydiği «alevden gömleğin» yakıcılığını, her ânı ile duyurmağa çalışan bir edebiyât meydâna gelmiştir⁸. «Millî mücâdele edebiyâtı» diyebileceğimiz bu devrenin mahsulleri arasında, verilmekte olan İstiklâl savaşını ve bu savaşın kutsiyetini ele alan yüzlerce şiir vardır. Bu eserlerin sâhipleri yurdumuzun düşman çizmesi altında kaldığını görmüş, vatani kurtarmak için Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşlarının başlattığı mücâdeleyi uzaktan veyâ yakından takip etmiş, düşmanın Anadolu içlerine doğru ilerlediği günleri derin bir elem ve ızdırapla yaşamış, yeni kurulan T.B.M.M. ordularının mevzî başarılarıyla ümide kapılmış, zaferleriyle büyük sevinç duymuşlar ve bu duygularını Türk'ün millî şuûr ve gurûr kaynağı olan târihî zenginliğimizin içinde yoğunlaşmışlardır.

1919-1922 yılları arasında Millî mücâdeleyi anlatan, onun çeşitli safhalarını ele alıp işleyen şiirlere, muhtevalarını göz önüne alarak baktığımızda, bunlarda zengin bir târih şuûru ve kesif bir mâzî duygusunun hâkim olduğunu görürüz. Bu çok tabîî bir hâdisedir. Çünkü büyük felâketler karşısında târihimiz, bize sonu gelmez hazineler sunacak kadar zengindir.

Mâzide aradığımız, bugün özlemini çektiğimiz değerlerdir. Millî mücâdeleyi terennüm eden şâirler de o devirde ihtiyaç duyulan kıymetleri, târihimizde o kıymetlerin en yüksek noktada oldukları zamanlarda ve şahsiyetlerde aramışlardır. Bu üç sene içinde yazılan şiirler üzerinde bu dikkatle durulduğunda, Millî Mücâdele şiirinde yer alan mâzî kadrosunun belli devir. şahsiyet, belde ve eserler etrafında toplandığını görmekteyiz. Bâzen de belde ve şahsiyetler birbirine bağlı olarak ele alınmışlardır.

Büyük bir ölüm-kalım mücâdelesinin içine girmiş olan milletin hamâsî duygularını, millî şuûr ve gurûrunu ayakta ve canlı

8 Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın başkanlığında, aralarında benim de bulunduğum bir heyet, 1919-1923 yılları arasında çıkmış gazete ve dergileri incelemek suretiyle Millî Mücâdeleyi konu alan yazı ve şiirleri okumuş ve bunlar arasından seçtiklerini iki ciltlik bir anoloji halinde neşretmiştir: **Devrin yazarlarının kalemiyle Millî Mücadele ve Gâzî Mustafa Kemal**, Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, C. I-II, İstanbul 1981. Ayrıca Cengiz Yurdanur (**Millî mücadele devrinde Türk şiiri 1919-1920**, Mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü, nr. 2152, İstanbul 1980) ve Ahmed Hâlid Cinalı (**Millî mücadele devri Türk şiiri 1921-1922**, mezuniyet tezi, Türkiyat enstitüsü, nr. 2151, İstanbul 1980) 1919-1922 yılları arasında çıkan şiirleri toplayan birer mezuniyet tezi yapmışlardır.

tutmak, onları bezginlik ve ümitsizliğe düşmekten korumak, vatan müdafasında onları yüreklendirmek gibi önemli bir fonksiyon icra eden bu şiirlerin bazıları, milletçe düşülen durum karşısındaki ızdırabı dile getirir. Süleyman Nazif, mütârekeden sonra, doğum yeri olan Diyarbakır'ın Osmanlı topraklarından ayrılacağı haberi üzerine 1919 yılında yazmış olduğu, ancak 1922 yılında neşrolunan «Nerde Osmanlılar» şiiri⁹ ile İmparatorluğun dağılmasından duyduğu elemi şöyle anlatır:

Sarsılır her ufukta bir belde
Zannederler kıyâmet etti kıyâm:
Arş-ı a'lâ bile tezelzülde,
Ne büyükmüş bu mâtem-i İslâm

Şiirde Osmanlıların şanlı devirlerine karşı duyulan özlem ve şâirin minnettarlığı da şu mısralarla dile getirilmektedir:

Nerde onlar?... Küheylan atlarının
Koklasam... bulsam... öpsem izlerini,
Bulamazsam çocuklarım, arayın,
Arayın siz bulun, ve dizlerini

Öperek, müttekâ penâh ederek,
Gülüştün, ağlaştın fakat zinhâr
Beni yâdetmiyen ki -âh ederek-
Belki rûhum o mâcerâyı anar!..

Yine Süleyman Nazif «Son nefesimle hasbihal»¹⁰ şiirinde «tâ-rih meyyâl-i zevâl olsa da» ufukların, mâzînin «enkaz-ı girizânını» sakladığını, gelecek nesillerin «geçen âsâr ile meşgûl ve mukayyed» olmasını, «târihimizin tûde-i atlâlini her gün tekrîm ile, ta'zîm ile, te'lîh ile» öpmesini ister. Ancak şâir her zerresinde binlerce hâtıranın yaşadığı vatanın kaybolması karşısında duyduğu ızdırabı da ifadeden geri durmaz:

Daldım yine ben şimdi o hicranlı hayâle,
Gelsin vatan-î derbederim yâd-ı melâle;

9 İleri, nr. 1561, 9 Haziran 1338/1922.

10 Hâkimiyet-i millîye, nr. 82,1 Kânunievvel 1336/1920.

Bir hâtıra her zerre-i hâkinde hırâmân,
Her hâtıra hîşân-ı perişânına giryân
Üç kıt'ada yüz beldeye... bin beldeye sâhip
Bir memleketim vardı... Sen ey Rabb-i mesâib
Sen vermiş iken aldın elimden yine bir bir
Yârab nerede kaldı o evvelki mefâhir...
Etmış gibi medlûl ü müsemmâsını gâib,
Karşımda «vatan» lâfzı durur hâsir u hâib
Gurbetgeh-i nisyâna sürülmekte diyârim,
Yoktur demek artık ne diyârim, ne mezârim!

Fuzulî'nin

Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perişânımıza

mısraını tazmîn eden Adanalı Ziyâ, eski hâlimizi hatırlayarak düştüğümüz durum karşısında hayıflanır¹¹. Hâlîde Nusret «Asrın târihinde» adlı şiirinde, gurup vaktinin rûhuna verdiği yalnızlık ve gariplik duygusu ile, memleketin içinde bulunduğu durumu düşünür. Şâir, biten günle ülkenin istikbâli arasında bir benzerlik bulur ve bu sona erişin, asrın târihinde kanlı bir iz olduğunu söyler¹².

Âtîf Efendi'nin, devrin durumunu ve bu durumu meydana getiren sebepleri, hikemî bir edâ ile anlatan gazelinin aşağıya aldığımız beyti, devletin, temelinden sarsılması karşısında duyulan ızdırabı dile getirir:

Cihândâ altı yüz yıl hükmeden bir devletin Yârab
Ne müdhiş derd imiş sarsıldığın görmek esâsından¹³

Aynı gazele nazîre yazan Ali Haydar da bu konuda duygularını şöyle belirtmektedir:

Cihânın altı yüz yıl pîşvâ-yî ehl-i tevhîdi
Olan Osmanlılar ister rehâyî mevlâsından¹⁴

11 Bir tazmin, *Peyâm-ı edebî* nr. 14-57, 13 Teşrinisânî 1335/1919.

12 *Servet-i Fünûn*. nr. 1452, 1 Nisan 1336/1920, s. 262.

13 *Mahfel*, nr. 1, Zilkade 1338/1920, s. 16.

14 *Mahfel*, nr. 4, Safer 1339/1920, s. 71.

Devletin ve milletin düştüğü elim durum karşısında, duyduğu ızdırabı ifade eden bu şâirlerin yanısıra, eserlerinde millî varlığımızın devam edeceği inancını işleyen bâzı isimlere de rastlarız. İzmir'in 15 Mayıs 1919 târihinde Yunanlılar tarafından işgâlinin, bütün yurttta uyandırdığı mukâvemet duygusuna paralel olarak, bu manzûmelerin sayısının ve tansiyonunun arttığını görüyoruz. Ancak bu şiirlerin pek çoğunda, bu kabûl edilmesi mümkün olmayan elîm hâdise karşısında duyulan ızdırıp ve incinen gurûrumuz dile getirilir. Bazılarında da Faruk Nâfiz'in «Bu gün»¹⁵ şiirinin

Perişân oluyor eski saltanat
Ne kadar sayısız kâtilerin var
Kırılmadan şarka gerdiğin kanat
Kendi hayâtını pençenle kurtar

şeklindeki son kıt'asında olduğu gibi, mücâdele fikrini ve bu mücâdelenin âdeta sınırlarını çizen düşünceler yer alır. Bu kabil şiirler arasında Hâfız İsmail imzasıyla çıkan ve tamamını aşağıya aldığımız «Millî Marş» adlı manzûme ise, devletin çöküşü ile milletin de öleceğini sananların yanıldığını, târihte belli bir misyonu olan milletlerin ölmeyeceğini, içinde bulunulan durumun geçici olduğunu tam bir târih şuûru içinde ifâde etmektedir:

Ben ölmem; çünkü âlemde vazîfem, hizmetim vardır
Büyüktür milletim Türk'üm cihandâ şöhretim vardır
Semâyâ karşı yükselmiş ulüvv-i himmetim vardır
Hilâl ü necme sevk ü incizâbım nisbetim vardır

Salınsın dâimâ al bayrağım burc-î meâlîde
Dolaşsın şanlı târihim eyâdi-î eâlîde
Hüküm sürsün şu hiss-i muhterem kalbî ahâlîde
Ben ölmem çünkü âlemde vazîfem hizmetim vardır

Benim te'yîd-i İslâm eyleyen millet adâletle
Anî ilâ eden üç kıt'a-î âlemde kuvvetle
Şecâatle hamîyyetle hemen her şekl ü sûretle
Büyüktür milletim Türk'üm cihandâ şöhretim vardır

15 Büyük Mecmua, nr. 10, 19 Haziran 1335/1919, s. 152.

Eder her lâhzadâ tercîh nârî zillet-i âra
 Yakar dünyâyı terk etmem hayâl-i yârı ağyâra
 Düşer mi ben gibi bir kavm-i âlî hâk-i idbâra
 Semâyâ arşa yükselmiş ulüvv-i himmetim vardır

Sükûtum mutlakâ bilsin ki düşmanlar muvakkattir
 Kıyâm etmek banâ her secdeden sonrâ ibâdettir
 Tutar eflâki nâmım yerde kalmaz bence âdettir
 Hilâl ü necme şevk u incizâbım nisbetim vardır¹⁶

Millî mücâdelenin başlangıcında şâirler yazdıkları târihî şiirlerle kendilerini mâzinin şanlı sayfalarıyla avutmuyor, kendilerine târih sayfaları arasında sığınacak emîn bir yer aramıyorlar, bilâkis, yıkılış ve yeniden doğuş devrini aynı anda, iç içe yaşayan sanatkârlar, içinde bulundukları durum karşısında bu davranışla târihî, bir kuvvet kaynağı olarak ele alıyor ve henüz başlamakta olan «yar olma» savaşını verecek olanlara, mâzinin şanlı sayfalarından örnekler getiriyorlardı. Bu örnekler Türk târihinin uzak devirlerinden ziyâde, devletin uğradığı büyük çöküntü ile birlikte hâtıraları hâfızalarda canlanan «Osmanlı asırları»nın, Balkan fütuhâtı ve Orta Avrupa içlerine akınların yapıldığı devirleri ihtivâ ederler.

Bu mahiyetteki şiirler arasında Yahyâ Kemâl'in 1919 yılında neşrolunan, hem yazıldığı devrede, hem İstiklâl mücadelesinin devam ettiği süre içinde, hem de o günden bu yana yetişen Türk nesillerinin târih duygusu üzerinde büyük tesir icra eden, herkesin belli bir devrede en azından birkaç beytini ezberlediği «Akıncı» şiiri önemli bir yer tutar¹⁷. Mâzinin en ihtişamlı fütu-

16 Peyâm-ı edebî, nr. 1-44, 14 Ağustos 1335/1919.

17 Şâir Nedim, nr. 10, 20 Mart 1919, s. 148. Aynı şiir zaferden sonra **Hâkimiyet-i millîye** gazetesinde, İstiklâl savaşı müddetince icra ettiği fonksiyonu açık şekilde gösteren şu not ile birlikte neşrolunur: «İstanbul Darülfünûnu Edebiyat müderrisi Yahyâ Kemâl Bey'in perşembe akşamı verilen müsamerede Başkumandan Paşa Hazretlerinin teklifleriyle okudukları şiirler Ankara muhitimizde pek derin tesirler yapmıştır. Bu şiirler arasında, gerek vatanî, gerek hissî parçalar vardı. Bunlardan biri mâruf «Akıncı» manzûmesidir ki, Hâlide Hanımefendi cephede dâima yâd ve tezkâr etmiş ve kahraman süvârimizin en âteşin muharebelerinde âdeta vird-i zebânı olmuştur. Akıncı manzûmesinin Süvârî marşı olarak bestelenmesi de mutasavverdir.» (**Hâkimiyet-i millîye**, nr. 653, 6 Teşrinisâni 1922).

hât devirlerini ve Türk akıncılarının muhayyileye sonsuz ufuklar açan destânî mücâdelelerini anlatan bu şiirde savaş bir bayram sevinci ile karşılanır ve şehâdet en yüce mertebe olarak gösterilir.

Yahyâ Kemâl, şiirinde kendisini akıncıların içinde bir nefer olarak görür. «Akıncı» şiirinden iki ay sonra neşrettiği «Tuna»¹⁸ şiiri ile Abdülhalim Hâdi ise, Tuna'nın, o akınların yapıldığı yazları, o esâtir dolu günleri, sahile vurup parçalanan dalgalarının hüzünlü mûsıkisiyle yâdettiğini anlatır. Tuna kıyılarında her şey Türk'ün mertliğini aksettirmektedir.

Aynı yılın Temmuz ayında Kemâlettin Turgut imzasıyla neşrolunan ve — Mohaç'ın büyük gâliplerine — ithaf olunan «Zafer günleri»¹⁹ şiiri de tıpkı Yahyâ Kemâl'in «Akıncı»sında olduğu gibi, Balkan ülkelerine doğru yapılan akınları dile getirir ve kazanılan zaferleri yüceltir. Şiirin en dikkate değer tarafı, kendisini anlattığı târihî zaman ve mekân içinde, zaferden zafere koşan bir nefer olarak gören şâirin, bir ân hâlihâzıra dönerek

Şanlı bir savaş var, yine yakında

demesi ve 1919 Temmuzunda müjdelediği İstiklâl savaşı'nın, tıpkı anlattığı muhârebeler gibi zaferle biteceğini hissetmesidir.

Balkanları ve Balkanlarda asırlarca devâm eden Türk hâkimiyetini konu alan bir seri şiir de Necmeddin Halil'in «yıllardan sonra»²⁰, «Ninemin hatıralarından -Kapanmaz yâre-» ve «Dedemin hatıralarından -Gençlik günleri-»dir²¹. Ancak bu şiirler zafer günleri ile birlikte Balkanlardan, o felâketli dönüşün ızdırabını ve o ülkelere duyulan özlemi iç içe dile getirirler:

**Bir zamanlar geçerken atlarımız Tuna'yı
Akan dalgalar zafer sesleriyle coşardı,
Her gün yeni bir ordu, bir kahraman alayı
Zafer türkûleriyle ufka doğru koşardı.**

18 Kırım, nr. 23, 15 Mayıs 1335/1919.

19 Sehâ, nr. 20, 10 Temmuz 1919, s. 17.

20 Servet-i Fünûn, nr. 1460, 15 Temmuz 1336/1920, s. 39.

21 Dergâh, nr. 1, 15 Nisan 1337/1921, s. 7-8; nr. 3, 16 Mayıs 1337/1921, s. 39.

Şimdi, o şen günleri andıkça zaman zaman
Bu ihtiyar rûhuma sesler gelir derinden...
Uzun yıllardan sonra derdli gönlüme kalan
Bir kapanmaz yaradır, eski şan günlerinden...

«Yıllardan sonra» şiirinin devâmında şâir, o çocukluk günlerinde dedesinin hıçkırıklarla kesilen titrek bir sesle anlattığı ve kendisinin bir türlü kavrayamadığı hicrânın ne olduğunu, acı bir tecrübe ile öğrendiğini anlatır:

Onun titrek sesini hıçkırıklar keserken
Anlamadım dedemin duyduğu hicrân nedir?
Başımda çocukluğun rüzgârları eserken,
Bilmiyordum Tuna ne, inleyen vatan nedir?...

Şimdi birçok seneler beni bin türlü derde,
İhtiyar dedemi de bir siyah kabre attı!
Belki o dinlenirken ıssız serviliklerde
Benim kayıtsız gönlüm bin türlü acı tatdı.

Vatan neymiş? Bu azîz, bu kudsi muammâyı
Ondan sonra anladım, derdli içim yanarak.
Büsbütün kızıştırdı rûhumdaki hummâyı
Nazlı yurdun ufkunda yas tutan nazlı bayrak...

Şimdi düşünüyorum: Dedem çok bahtiyarmış!
Çekilmiş uzletine bu günleri görmeden..
Çünkü: Yurdun üstünde haykırırken kara kış
Farkı var mı bu mel'ûn yaşamının ölmeden?..

Necmeddin Halil'in âdeta bir âile hatıratı olan bu manzumelerinden «Ninemin Hâtıralarından»da şâir, ninesinin ağzından 93 felâketini dinler. «Dedemin hâtıralarından» şiirinde ise dede, torununa, kaybedilen Balkan ülkelerini, derin bir hasret duygusu içinde anlatır. Dedesinin anlattığı akıncı hikâyelerinin tesiri altında kalan şâir, mâziyi hayâlinde canlandırır; Balkanlarda geçen Türk asırlarının rüyâsını görür:

Hayâlimde canlandı eski Tuna beyleri...

.....

**Coşkun akan Tuna'yla o güzel memleketler
Dedemin anlattığı gibi rüyâma girdi**

Balkan fütûhâtını ve akın devirlerini, İstiklâl savaşı kahramanlarına bir ilham kaynağı gibi sunan şâirler, bazı şiirlerinde de Osmanlı devletinin büyük padişahlarını veya büyük işler başarmış kumandanlarını konu alırlar.

Bu arada Osmanlı devletinin kuruluşunun 1 Ocak 1920 tarihinde Söğüt'te yapılan kutlama merâsimleri, yeni başlayan Millî Mücâdelenin yurt sathında yaygınlaşması için önemli bir vesile teşkil ettiğini belirtelim. Millî Mücâdelenin lideri Mustafa Kemâl, Anadolu ve Rumeli müdâfaa-i hukuk cemiyeti heyet-i temsiliyesi nâmına kutlama heyet-i merkeziyesine şu telgrafı çeker:

«Bu gün yevm-i istiklâl-i Osmanî olmak münâsebetiyle arz-ı tebrikât eyler, bu vesile ile vatanımızın temâdî-i halâsı ve milletimizi altı asırlık şanlı istiklâliyle mazhar-ı saâdet eylemesini cenâb-ı Hak'tan diler ve bu yevm-i mübeccelin saâdeti idrâkını bilumum millettaşların yekdiğerini tebrike şitâb eylemesini temenni eyleriz»²².

Osmanlı padişahları içinde şiire en çok konu olan, kendisinden en fazla bahsedilen Yavuz Sultan Selim'dir. Nâmık Kemâl tarafından Türklüğün timsâli olarak değerlendirilen Yavuz Sultan Selim'in²³ Tanzimat sonrası edebiyâtında ilk defa Abdülhak Hâmid tarafından şiirde ele alındığını, onun eserinden sonra Selim'in pek çok manzûmeye mevzu teşkil ettiğini biliyoruz.

Yavuz Sultan Selim, Türk milletinin bir millî kahramanında tecelli etmiş rûhu, benliği, büyük kudreti, kısaca Türk milletinin timsalidir. Onun bu vafını bilen Mustafa Kemâl, T.B.M.M.'nin açılışından birkaç gün sonra millete hitâben yayımladığı bir beyannâmede, Anadolu'da başlatılan mücâdelenin gâyesini, Yavuz Sultan Selim'in «Bu seferler, bu at koşturmalar, beyhude değil! Biz gönülleri toplu bulundurmak için perişân oluyoruz»²⁴ mânâsına gelen Farsça beyti ile izah eder:

«İslâm birliği fikrinin muahharen büyük mümessili olan Yavuz Sultan Selim'in dediği gibi 'İslâm gönüllerinin toplu olması için kendini perişân eden milletimize, onun dâvâ-yı istiklâline,

22 İzmir'e doğru, nr. 16, 4 Kânunısâni 336/1920.

23 Yahyâ Kemâl, *Târih musâhebeleri*, İstanbul 1975, s. 47.

24 Yahyâ Kemâl, *Eser, İleri*, nr. 1114, 5 Mart 1337/1921,

mânevî teyîd ve muzâharetinizi bir saniye eksik etmeyin, ta ki İslâm'ın bir kusûf-ı tâmma giden güneşi büsbütün kararmasın, tek-rar âlemimiz üstünde ışıldamağa başlasın.

Selâm ve hidayet her zaman din kardeşlerimizin üzerine olsun»²⁵.

Millî mücâdelenin kumandanının kendisine örnek olarak seçtiği Yavuz Sultan Selim hakkında 1919 yılında yazılmış en önemli şiir Midhat Cemal'in, -Şâir-i İslâm Mehmed Âkif'e- notu ile neşrettiği «Selim'i ziyâret»idir²⁶. Bazı kısımlarının sansür tarafından çıkarılmış olmasına rağmen 192 mısraı ile bu eser, o zamana kadar Selim için yazılmış şiirlerin en hacimlisidir. Eser, şâirin on üç sene önce babası ile birlikte ziyâret ettiği Yavuz Sultan Selim'in kabrinin, rûhunda uyandırdığı duygu, düşünce ve hayâlleri ihtivâ etmektedir. Şâir, ömrüne hâkim olan bir hâtıra mahiyetinde muhafaza ettiği bu ziyâreti üç ana bölümde anlatır. İlk bölümde ak saçlı baba, Selim'i oğluna şöyle tanıtmaktadır:

**Târih ile hem-hâl olan ak saçlı bu gür ses
«Gel, bak!» dedi hâlâ bir avuç hâk-i mukaddes,
Çin'in, Cava'nın, Mağrib'in âfâkına hâkim;
Bildin mi bu toprakları kimdir, bu yatan kim?
Kimdir ki basıp kabrine kalkan bu heyûlâ,
Bir saltanatın meş'al-i iclâsını hâlâ;
Akvâma tutar türbesi a'sâr üzerinden?
Kimdir ki bu ses böyle yüceldikçe derinden,
-Nil'in leb-i mevcâtını sarsar da eninler-
Saf saf dizilip çöldeki ehrâm onu dinler?.**

Şiirin devâmında baba, bu devletin, hilâfetin ve vatanın, Yavuz'un mirası olduğunu, üç yüz milyondan fazla insanın bu kabrin türbedârı bulunduğunu, üç kıt'aya hâkim olan kılıcının kabzasının avucunda parladığını ve Haremeyn'in anahtarını elleriyle aldığını anlatır.

Baba, on altı yaşından beri bizzat savaşıarak Yavuz'un emânetlerini çiğnetmediğini iftiharla anlatır ve oğlundan, aynı emânetleri korumasını ister.

25 Hâkimiyet-i millîye, nr. 29, 13 Mayıs 1920.

26 Servet-i fûnûn, nr. 1420, 31 Temmuz 1335/1919, s. 246.

Sarsın o emânâtı bu kollar, bu bilekler.

Şiirin ikinci bölümünde babasının da anlattıklarının tesiriyle şâirin gözlerinin önünde yeni bir âlem açılır. Bu âlem içinde Yavuz Sultan Selim'in savaşa hazır orduları vardır:

Sancaklara, mızraklara müstağrak ufuklar;
 Âfâkı yarıp yükselen üç tuğlu kavuklar;
 Kan sırmalı cepkenler; adem yüzlü kumaşlar;
 Tunç enseler üstünde bakır çehreli başlar;
 Miğferlerin altından uzanmış iri gözler;
 Dağ gövdeler üstünde o dağ parçası yüzler;
 Bayraklar: O ankâlara şâyeste kanatlar
 Dizginleri başlıkları som sırmadan atlar;
 Büklümleri hançer gibi sipsivri kuşaklar;
 Âhen küpeler, halkalı, heybetli kulaklar;
 Cevşenli teberzinler; uzun saplı topuzlar;
 Sîmâları heykel gibi bâzûlar, omuzlar;
 Hançerli kemerler; başı üsküflü neferler;
 Tokmakları şevkinden uçan kûs-ı zaferler...
 Şeydâ-yı zafer başlarının tolgalarıyla;
 Miğferlerinin halkalanan dalgalarıyla;
 Cepkenlerinin mevce-i hûn sîm ü zeriyle;
 Dağlar gibi eb'âdı ezen sîmeleriyle;
 Efrâdı hurûş etmeye âmâde bir ordu.

Bu hayâl dünyası içinde Yavuz Sultan Selim de ordusunun başında hazırды:

Tâ önde Selîm'in kocaman tayfı dururdu.

Bundan sonraki bölümlerde şâir Yavuz Sultan Selim'in savaşlarını, mücâdelenin seyrine göre değişen bir üslûpla ustaca tasvir eder.

Üç kıt'aaya hâkim olan padişah, fethedecek başka bir âlem bulsa onu da alacaktır. Çünkü onun fütûhât aşkı padişahlığından değil, damarlarında taşıdığı Türk kanından gelmektedir.

Son bölümde şâir, bu kudret ve kuvvetlerle, gâzâ ve zaferlerle, şan ve şerefle dolu hayâl dünyasından hâlihâzırın perişân, mağlûp, felâketlerle dolu günlerine döner. Yaşanılan acı günlerin derin elemiini yürekten duyar:

Yârab, bu ne âlem, bu mudur yoksa kıyâmet?
Yok, söyle cehennemse, pek âlâ! Ne bu zulmet?
Yok leyl-i ademdir diyeceksen, bu alev ne?
Hem leyl-i adem hem de cehennemse bu sahne,
Rabbim, lekedir arş-ı celâlinde senin bu!
Dînin de berâber sönüyor sil şu gurûbu.

Şâir, bu yakarış içindeyken, yıkılan saltanatın «kanlı gurûbu»ndaki zulmet birden bir şimşekle aydınlanır gibi baştan başa yırtılır ve karanlığın içinde beliren bir ak sakallı adam, şâirin yakasından tutup sarsarak, defnedilmek üzere olan üç yüz milyon kişiyi içine alan tâbutun kimin «hakk-ı hayâtı» olduğunu sorar ve bu durumu gördükten sonra yaşamaktan ne beklediğini öğrenmek ister. Bu gölgenin, şâirden tek bir dileği vardır: Çürümek üzere olan kemiklerini dinlendirecek, düşman ayağı değmemiş bir karış vatan parçası.

Şair, bu öfkeli gölgenin kim olduğunu görmek için dikkat edince, on üç yıl önce kendisini Selim'in kabrine getiren babasını karşısında görür:

Lâkin bu adam kimdi, ne cür'etli adamdı?
Simâsına dikkatle sokuldum ki...

Babamdı.

Türklüğün timsali olarak değerlendirilen, ömrünü milletin ve İslâmın yolunda harcayan Yavuz Sultan Selim'in kendisi de şâirdi. Ali Emîri onun İmparatorluğun çöküntü devresine ve İstiklâl mücâdelesinin başladığı günlere âdeta işâret eden

Milletimde ihtilâf u tefrikâ endîşesi
Kûşe-i kabrimde hattâ bî-karâr eyler beni
İttihâd oldu hücum-î hasmı def'e çâremiz
İttihâd etmezse millet dâğdâr eyler beni

kıtasının ilk beytini tesdis, son mısraını da tahmis eder²⁷.

27 Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin beyt-i şâhânelerini tesdis, **Osmanlı tarih ve edebiyatı mecmuası**; nr. 28, 31 Haziran 1336/1920, s. 792-795; Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin diğer mısra-ı şâhânelerinin tahmisi, a.y.s. 295-299; Ali Emîri daha önce de Yavuz Sultan Selim'in bir gazelin tahmis etmişti (*Sehâ*, nr. 2, 10 Temmuz 1919, s. 14). Şâir bu tahmiste Yavuz'dan, sadece ikinci kıtada şöyle bahseder:

Hazret-i Sultan Selim Hân safder-i âlî-sebât
Bedr-i dünyâ, mihr-i yektâ, gavs-ı dîn, feyz-i necât

Ali Emîrî şiirinin birinci kıtasında parçalanmış, birliği kaybolmuş, dış düşmanlara karşı mağlûp olmuş, iç çekişmelerle de son gücü boşa harcanmak üzere olan devletin birliğini sağlayacak bir kahraman, Yavuz gibi bir irade sahibi kumandan aramaktadır:

Nerdedir bû milletin merdân-ı himmet-pîşesi
Nerdedir bû ümmetin şîr ü pelen-bîşesi
Nerdedir bû kişverin Ferhâd-ı sâhib-tîşesi
Meykeşân-î nahvetin bin pâre olsun şîşesi
«Milletimde ihtilâf ü tefrikâ endîşesi»
«Kûse-i kabrimde hattâ bî-karâr eyler beni»

Şiirin bundan sonraki kıtalarında Yavuz Sultan Selim'in şahsiyeti üzerinde duran şâir onu «cihan kerrârı», «nûr-ı kalb-i safderân», «pervâne-i didâr» olarak vasıflandırır ve o tesdis ettiği iki mısraın, bu büyük padişahın «Ümmete şâhâne bir nutk-ı hamiyetkârî» olduğunu söyler. 1919-1920 yıllarının karanlık ve ümitsiz günlerinde birlik içinde olmanın «sultanlık», «saltanat», «niğehbanlık», ihtilâfın, ayrımcılığın ve çekişmenin ise «hayvanlık» olacağı üzerinde durur. Şiirin diğer kıtalarında, kaybolmak üzere olan vatan için duyduğu ızdırabı dile getiren Ali Emîrî, tekrar Yavuz Sultan Selim'in vasiyetine dönmekte fayda bulur.

Yavuz Sultan Selim'in yukarıya aldığımız kıtasının

İttihâd etmezse millet dâğdâr eyler beni

şeklinde olan son mısraını tahmininde de, bu büyük hükümdarı «gazanfer-iktidâr», «Feridun-iştihâr», «şehsüvâr-ı rüzigâr», «mücâhid padişah», «sultân-ı âli-himmet», «Sultan-ı Haydar-haslet» olarak vasıflandıran Ali Emîrî, Yavuz Sultan Selim'in şahsiyetinden hareketle ihtiyâcımız olan birlik ve berâberlik fikrini telkin eder, ülkenin içine düştüğü duruma karşı lâkayt kalmanın mahvımıza sebep olacağını belirtir; ayrıca yine Yavuz'un mısraından faydalanarak, düşman hücumunun ancak birlik sağlanırsa defedilebileceği üzerinde durur:

İttihâd olmazsa vallahi sağılmaz yâremiz
Mahveder âhir bizi bu meslek-i âvâremiz

**Bak bu müfredle ne der sultân-ı güher-pâremiz
«İttihâd oldu hücum-ı hasmı def'e çâremiz»²⁸**

28 Daha 1918 yılında Ali Emîrî, Çanakkale savaşı üzerine yazdığı bir terki-i bendde sadece Yavuz Sultan Selim'i değil, kuruluş ve yükseliş devrinin büyük padişahlarını, ülkenin üstüne çöken karanlıkları dağıtacak bir kuvvet kaynağı olarak gösterir:

Biz vâris-i şehâmet-i Osmân değil miyiz?
Kavm-i celîl-i Fâtih ü Orhân değil miyiz?
Perverde-i cihâd-ı Selim Hân değil miyiz?
Hâlâ mukîm-i mülk-i Süleyman değil miyiz?
Şöhretle mâsivâda dırahşân değil miyiz?
Çok mu bu mefharet bize arslan değil miyiz?

Bin yılda bir geçer ele fırsat zamânıdır
Fırsat zamânı, fart-ı hamîyyet zamânıdır

(Osmanlı tarih ve edebiyatı mecmuası,
nr. 1, 31 Mart 1334/1918, s. 16-17).

Ali Emîrî, yazdığı bu şiirlerden ayrı olarak, millî varlığın devamında ihmal edilemeyecek bir yeri olan kültür değerlerimize mecmuasında geniş yer verir. Başta Fâtih, Yavuz ve Kânunî olmak üzere şâir padişahların şiirlerini neşreder. Bunlardan ayrı olarak «Tarihî manzumeler» başlığı altında hamâsî şiirlerden seçtiklerini mecmuasına alır. Balkan ülkelerinde yetişmiş eski şâirlerimizin şiirlerine yer verir. Bu manzûmeler arasında, Budin şuarâsından Hısâlî'nin Budin evliyâsından Gülbaba hakkında yazdığı «Gülbaba» redifli gazel dikkate değer (A.y. nr. 15, 31 Mart 1335/1919, s. 305).

Ali Emîrî, mecmuasını, bir taraftan mâzinin kültür zenginlikleri ile beslerken, diğer yandan da Balkanlar'da, etrafında efsâneler doğmuş, destânlar düzenlenmiş bazı büyük felâketleri hatırlatmaktan geri kalmaz. Budin'in elimizden çıkışını anlatan şu türkû bunlardan biridir:

Ötme bülbül ötme yaz bahar oldu
Gül alıp satmanın zamanı geldi
Bülbülün figânı bağrımı deldi

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Budin'in içinde uzun çarşısı
Orta yerde Sultan Mehmed Câmisi
Kâbe sûretine benzer yapısı

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Câmilerde namaz kılınmaz oldu
Mâmur olan yerler bilinmez oldu

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Millî mücâdele devresinde Yavuz Sultan Selim'den bahseden diğer bir şiir de Ali Mümtaz'ın «Tunç Madalyalar»ıdır²⁹. Yavuz'dan ayrı olarak Fâtih, ikinci Selim gibi padişahlardan, bir efsâne şeklinde Ertuğrul Gâzi'den, Cem Sultan'dan, Barbaros, Turgut Reis gibi kaptanlardan, Tiryâkî Hasan Paşa gibi kumandanlardan da bahseden şiir, Selim'i «erlik tahtının lideri», «bahtına dünyayı almak» yazılmış olan bir sultan, «varlığıyla devlet ağacı köklenen bir padişah» olarak tanıtır.

Vedat Örfî'nin büyük taarruzdan iki ay önce neşrettiği «Yavuz'un torunları»³⁰ isimli şiir, başlangıcından itibaren Millî mücâdelenin geçirdiği safhaları dile getirir. Yavuz Sultan Selim, ahfâdının bu mâcerâsını gökten seyretmekte ve onlara «ilka-ı cesaret» eylemektedir.

Başlangıçta

Kar, fırtına, sarsar, tipi, sağnak gibi mâtem

«yurdun âfâkını» baştan başa sarmıştır. «Arslanların türbesi» çiğnendiği gün şan ve şeref dolu bir mâzisi olan Türk'ün «feryâd ü figânı», «âh ü enîni», bütün «rû-yı zemini» titretir³¹.

Bundan sonra, destânî bir unsur olarak şiire giren Yavuz Sultan Selim'in göklerden inen:

**Bil sâye-i azminde hemen parçalanır ye's
Azmin ile tahlis edilir bayrağın ancak**

Cephâne tutuştu aklımız şaştı
Selâtin câmiler yandı tutuştu
Sabi sibyan bütün ateşe düştü

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Serhadler içinde Budin'dir başı
Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı
Çerkes alemdardır şehidler başı

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

(Osmanlı tarih ve edebiyatı mecmuası, nr. 15,
31 Mart 1335/1919, s. 303-304)

29 Dergâh, nr. 12, 5 Teşrinievvel 1337/1921, s. 184.

30 Yarın, nr. 36, 29 Haziran 1338/1922, s. 187.

31 Burada, İzmir'in işgâli üzerine yurdun her tarafında başlayan direnme hareketleri ve İstanbul'da tertiplenen heyecanlı mitingler kastediliyor.

nidâsı duyulur. Padişah bu buyrukla İstiklâl mücâdelesine «ferman» vermiştir.

On kıtalık uzun bir manzume olan eserin bu buyruktan sonraki beş kitasında Türk askerinin bütün dünyayı hayrette bırakan şanlı mücâdelesini anlatılır. Şiir bu mükemmel askerin kim olduğunu soranlara verilen cevapla biter:

Dünyâ soruyor: Kim bu gazanfer?.. O mu kimdir?

Târih-i şeref sâhibi, ahfâd-ı Yavuz Han.

Dünyâ soruyor: Kim bu dilâver? O mu kim?

Üç beş kişiden koskoca devlet çıkaran kan.

Bu ifade ile Yavuz Sultan Selim'in, Türklüğün timsâli olduğu bir kere daha tekrarlanır.

Millî mücadele devresinde yazılan şiirlerde Yavuz Sultan Selim'den sonra en fazla sözü geçen Osmanlı padişahı Fâtih Sultan Mehmed'dir. Ancak Fâtih Sultan Mehmed, Selim gibi tek başına ele alınmaz. O, daha ziyade İstanbul ile birlikte işlenir. Hele 1919 yılında İstanbul'un işgâl edileceği, bu şehrin ve Boğazların Türklerin elinden alınacağı söylentileri yaygınlaşınca, şâirler Fâtih ve İstanbul'un fethi, İstanbul'un Türk ve İslâm nazarındaki yeri, Fâtih'in şahsiyeti ve fethin mânâsı hakkında yapılan toplantılar, verilen konferanslar, düzenlenen ihtifaller yanında, bu konuda yazılan şiirlerin sayısı da çoğalır.

İzmir'in işgâlinde hemen sonra Âkil Koyuncu'nun yazdığı «İstanbul'un fethi»³² şiirinde fetih hâdisesi üç bölümde ele alınır. Birinci bölümde yıllar yılı İstanbul'u bir aşk gibi içinde yaşatan Padişahın «Ensârî merkadinden» müjde alması üzerine sefere karar vermesi, ikinci bölümde destânî bir ifade ile sefer ve savaş anlatılır. Üçüncü ve son bölümde ise İstanbul'un fethi ile Türk'ün bütün târihe hâkim olduğu ifade olunur. Hâlid Fahri'nin şiirinde ise³³ İstanbul, Türk'ün bütün dehâsı ile yoğrulan altı yüz senelik rehber olarak vasıflandırılır. «İstanbul» şiirinde Yusuf Ziya, aşkını içinde ebedî bir sızı gibi taşıdığı bu beldeden afv diler ve binbir minâresiyle Türklerin öz vatani olduğunu haykırır:

Ey İstanbul, şu mukaddes mâtemi dinle!

Genç, ihtiyar ağlıyoruz senin derdinle.

32 Büyük mecmua, nr. 10, 19 Haziran 1335/1919, s. 151.

33 İstanbul, Peyâm-ı edebî, nr. 1-44, 14 Ağustos 1335/1919.

Afv et, seni ihmal eden bu vefâsız;
Bütün aşkın içimde bir ebedî sızı.

İşte hayâl uykusundan artık uyandım
Yalnız senin hasretinle, aşkınla yandım..

.....
Beş vakitte ezanlarla zulme karşı çık!

Âşıkların ağlaşıyor, düşmanların şen;
Yetim, ıssız mezarlarla doldu her köşen.

Seni binbir minârenle dünya tanısın;
Uğrunda can verenlerin öz vatanısın!

Bu devrede İstanbul için yazılmış ve dolayısıyla Fâtih'in de ele alındığı en hacimli ve duygulu şiir Ali Ekrem'in «İstanbul'a»³⁴ adlı eseridir. 1920 Ocak ayının ilk günleri basında İstanbul'un kaderi hakkında pekçok yazı çıkar. Yeni gün gazetesi, İstanbul'un Türklere âit olduğu ve dâima da Türklerin elinde kalacağı hakkında geniş bir kampanya açar. 26 Kânunisâni 1920 tarihli ve 311 sayılı nüshasını bu konuya ayırır. Bu nüshada Ali Ekrem, Abdülhak Hâmid, Ziyâ Gökâlp, Cenab Şahâbeddin, Hâlîde Edib, Ahmed Râsım, Hamdullah Suphi, Süleyman Nazif, Sâmih Rifat, İbrahim Necmi, Celâl Nuri gibi devrin ileri gelen muharrirleri İstanbul'un Türklüğünü anlatır.

İstanbul'un Türklerin elinden alınacağı rivayetine bir cevap mahiyetinde olan «İstanbul'a» şiiri şöyle başlar:

Seni vermek mi, değil Avrupa, dünyâ-yı denî
Bütün esrârını gönderse, ukâb-î medenî
Kürre-î arzı sıkıp pençe-i mel'ûnunda,
Boğsa ecrâm-ı semâyî şühedâ hûnunda;
Kûhlar inlese bin ra'd-ı fezâ-peymâdan
Âsümân çınlasa bin velvele-î heycâdan:
Topların göğdesi altında çocuklar kalsa,
Süngüler annelerin bağrına kökler salsa;

34 Yeni Gün, nr. 294, 9 Kânunisâni 1920; Sebilürreşad, nr. 458, 12 Şubat 1336, s. 182.

Gülleler göklere insanları perrân etse,
 Bombalar yerlere volkanları rîzân etse;
 Nazragâhında Hüdâ'nın açılıp makbereler,
 Arşa aksetse vücûd-î şühedâdan bereler;
 Fâtih'in türbesi bir mevce-i hûnin olsa,
 Şühedâ nâsı ile sakf-ı cevâmî dolsa,
 Seni biz vermeyiz ey şehri-i şîr-i İslâm

Şâirin nazarında İstanbul, minareleri ebediyyen arşa selâm duracak ve âfâkını tekbir sadaları daima dolduracak olan, denizlerinde şüheda kanının rengi görülen, «Mahbûb-ı Hüdâ»nın nazarını esirgemediği ve milyonlarca müslümanın üzerinde titrediği bir şehirdir. «Âvâz-ı bülend-i Kur'ân» kubbelerinden göklere birer umman gibi yükselen bu şehir «belde-i dîn, kâbe-i fazl ü ir-fân»dır ve ünü «Kur'ân gibi bütün âfâkı» tutmuştur.

Daha sonra şâir Türk milletinin Çanakkale'de iki yüz bin şehit vererek İstanbul'un adını ebedileştirdiğini ifade ettiği mısralarda bu savaşı bütün dehşeti ile tasvire çalışarak, bu milletin İstanbul'u nasıl bir imânla koruduğunu ortaya koyar. Şiirin devamında, İstanbul'un işgâl edileceği haberlerinin yayılmasına âdetâ bir cevap olarak, Ali Ekrem, on iki beyitle anlatmaya çalıştığı Çanakkale savaşlarını, heyecanlı bir soluk hâlinde aşağıdaki gibi özetler ve arkasından, İstanbul'un işgâl edilmesi halinde milletin neler yapabileceğini anlatarak, bu şehrin Türk'ün nazarındaki yerini tâyin eder:

Sekiz ay böyle yanık kan dökerek cânından
 Sekiz ay böyle ezik can vererek kânından
 Sekiz ay böyle ecel nûş edip, âteş yiyerek
 Sekiz ay böyle azâzîli de râm eyleyerek
 Koruyanlar seni ey belde-i ma'mûre-i dîn,
 Yine uğrunda senin lâzım ise kalb-i metîn,
 Genç, çocuk, anne babâ, kavm-i zafer-bünyâdın,
 İhtiyar, hasta, kız, erkek, ne kadar evlâdın
 Varsa bir yek-darabân kalb olup âvâz âvâz
 Çınlatır gökleri!.. Bir sûre-i Feth ü i'câz

Server Ziyâ'nın «İstanbul»u³⁵, işgâlin verdiği ıztırabı dile getirir. Sakarya zaferi üzerine Dertli imzası ile çıkan «İnnâ fetehnâ leke fethan mubînâ»³⁶ adlı şiirde, Sakarya'da düşmanla amansız bir mücâdeleye girişen ve sonunda muzaffer olan askerin damarlarında «Fâtih'in kanının şahlandığı» zikrolunur. Ali Mümtaz'ın «Tunç madalyalar» şiirinin Fâtih'e ayrılmış bölümünde de İstanbul'a doğru sefere çıkmış olan padişahın, ordusunu seyrederken duyduğu gurûr ve İstanbul ufuklarını süzerken yüzüne yayılan tatlı tebessüm tasvir edilir.

Sakarya zaferinden sonra Fâtih'i konu alan diğer bir şiir de Ârif Dünder'in «Fâtih'in önünde» manzûmesidir³⁷. Ülkenin düştüğü elîm durumun rûhuna verdiği ıztırabı gecenin sükûnu ile dinlendiren şâir, «şanlı devirleri hayâl ederken» kendinden geçer ve girdiği rüyâ âleminde, önüne çıkan rehberler — ki bunların hepsi fetih sırasında şehit düşmüş askerlerdir — onu Fâtih'in huzûruna götürürler. Hakan, nûrânî tahtına oturmuştur. Ulubathı Hasan solundadır. Divandakilerin hepsi şehâdet mertebesine ulaşmış, yeşil giyinmiş ve murâda ermiş kişilerdir. Gözlerinde fetih gününün hırsı hâlâ canlıdır. Şâir bu divanda Fâtih'in önünde yere kapanır ve

..... Padişahım, afvedin bizi,
Yazdık kanımızla tarihimizi!

der. Bu ifade, Sakarya da dahil olmak üzere, fetihten bu yana Türk'ün mâcerâsının özetidir.

Millî mücâdele şiirinde birbirinden ayrı düşünölemeyen, birinden söz edilince diğeri de hep akla gelen iki isim daha vardır: Osman Gâzî ve Bursa. Osman Gâzî, bu felâketli günlerde, devletin bânîsi olarak sığınılacak en emin kucak, en feyizli ilham kaynağıdır³⁸. Bursa ise onun mânevî muhafazası altında âdetâ Türk'

36 **Âyine**, nr. 6, 22 Eylül 1337/1921, s. 1. (Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Fetih suresi, âyet 1).

37 **Düşünce**, nr. 1-3, 30 Mart 1338/1922, s. 14.

38 İstiklâl savaşımızın önderi Mustafa Kemâl Paşa da bu feyizli kaynaktan ilham almış, Çankaya'daki mütevâzî evinin sade döşenmiş çalışma odasını, Türk'ün, devlet kuran bu efsânevî kahramanının tablosuyla süslemiştir. Bu odayı ve resmi Yakup Kadri şöyle anlatıyor: «Bulunduğumuz oda her türlü âlâyışten berî, fakat muntazam döşemeli, rahat ve temizdi. Duvarlar aşağı yukarı çıplaktır, yalnız yazıhânenin arka tarafına müsadif bir dîl'inde ilk padişahımız Sultan Osman'ın epeyce itina ile çerçevesiyle bir resmi asılı duruyor.» (**İkdam**, nr. 8743, 17 Temmuz 1337/1921). Yazının bundan sonraki kıs-

ün ikinci kâbesi, «beytül'-harem»i mesâbesinde, ilk padişahlarımızın, velîlerimizin, sanatkârlarımızın, cedlerimizin, taş ve topraklarına kadar Türk yaptığı, kuruluş devrinin efsânevî şehri, Evliyâ Çelebi'nin tâbiriyle «rûhâniyetli» bir şehriydi.

İzmir'in işgâli Türk'ün yüreğine bir kor gibi düşünce, şâirler Bursa'nın da ızdırabını duymaya başlarlar. Hâlid Fahri «Bursa'da akşam»³⁹ şiirinde duyduğu elemi, akşamın verdiği melâl içinde ifade eder:

Keşiş'in üstünü sisler örtüyor,
Bir kuzu meliyor, bir kuş ötüyor,
Sonra perde perde ezan sesleri...
Bu anda bir rüzgâr gibi her yeri
İlâhî bir derin ses dolaşıyor,
Yamaçlar büsbütün koyulaşıyor;
Yıldızlar iniyor sarmaşıklara.
-Şu yolun gittiği hudûda kadar-
Rûha ra'se veren bir sessizlik var.
İcinden seziyor Bursa yasını,
Ulu hakanların hâtırâsını...

İzmir ve İstanbul'un işgallerinden sonra, Tanpınar'ın deyişiyle «Türk rûhunun en hâlis ölçülerine kendiliğinden sâhip» bu şehrin 1 Temmuz 1920 târihinde Yunanlıların eline geçmesi, yurta büyük bir teessür uyandırır. O günlerin gazete ve dergilerinde bu büyük acıyı dile getiren pek çok yazı ve şiir vardır. Biz burada millî mücadele devresinde yazılmış şiirleri ele aldığımız için nesirler üzerinde durmuyoruz. Ancak altı yüz sene müddetle kan rengi ve şenlik dışında barut dumanı nedir bilmeyen Bursa'nın işgâlisten üç gün sonra **Hâkimiyet-i millîye** gazetesinde, imzasız olarak çıkan «Bahtsız Bursa»⁴⁰ yazısını almadan geçemiyeceğiz:

«Asırlardır etrafımızda gittikçe daralan hücum çenberleri nihâyet tâ rûhumuzun üstünde sıkıştı.

mı sansür edilmiş olduğundan nasıl devam ettiğini bilmiyoruz. Ancak yazarın kendisi, İstiklâl mücadelesi sırasında yazdığı yazıları daha sonra bir araya getirdiği **Ergenekon** kitabına bu yazıyı alırken bu paragrafı çıkardığını belirtelim.

39 **İfhâm**, nr. 4, Eylül 1335/1919, s. 63.

40 **Hakimiyet-i millîye**, nr. 45, 12 Temmuz 1336/1920.

İstilâ devirlerinin hâtırası tatlı bir sergüzeşt olduktan sonra, Tuna'da atlarını sulayan Türk süvârileri yüzlerini Balkanlar'a döndürdükleri zaman, yine Türk'ü etrâfında geniş bir kalkanla müdâfa eden bir senyör buluyorlardı. Balkan harbi bizi millet hudûdunun kenarlarında bıraktı. O zamana kadar dâirenin kutrunu küçülterek merkez etrafında toplanan Türk ana toprağı harp nârasını işitti, barut kokusunu tattı, sâkin ocaklarının başında duydu.

Şimdi artık sâkin, harbin sesini uzak hudutlarında duyup harp için uzaklara gidilen zaman yâdı, hazin bir yiğitlik hâtırası oldu.

Türk ana toprağının coğrafyası parçalandı. Gurbet uzaklardan içimize çöktü.

Şimdi her Türk evinin eşiğı boğuşacağı hudut, ocağı tüten her Türk köyü düşmandan kurtulacak, azap içinde bir gurbet.

Edirne, Selânik, İzmir asırlardır yanan Türk'ün gönlüne birer avuç kor oldu. Asırlardır yanan Türk'ün rûhuna asırlardan asırlara akan bir kinle, yeniden oyuklar açılıyor. Biz bu son sızıyı, Türk'e verilen azapların en acısını güzel Bursa'mızın mâtemiyle tattık.

Bahtsız Bursa, artık altı yüz senedir gönül verdiği Türk'ün sesinden uzak, yabancı bayrakların gölgesinde sıtmalı bir halde kurtuluş yolunu bekliyor.

Kara Osman'ın Keşiş'in yamaçlarına yüksekte bakan türbesi artık bu yeşil Türk beldesine sızısız, başını uzatamaz. Başının üstünde, parlayan bir Yunan satırı asılı. Günde beş defa bu fâni, toprak adamlarına iyilik ve ümit sesini veren vakûr minâreler, minberlerinde cihad hutbeleri okunan câmiler, belki bir keyif için, bir eğlence için atılan bomba ve silâh seslerinin aksiyle inliyor. Nilüfer Sultan'ın asırlarca sönmeyen aşk fısıldayan türbesi, şimdi harap bir mezarlıktan başka bir şey değil; belki de bir pencesi bir Ayasofya eder denen Türk mâbetleri yıkılıyor.

Bursa bizim ikinci Kâbe'mizdi. Cedlerimiz, padişahlarımız ve ilerimiz, sanatlarımızla taşlarına, topraklarına kadar Türk olan Bursa şimdi hâinlerin elinde çarınha gerilen, bin yarasında bin sızı, sabırlı bir Mesih'den başka bir şey değil.

Bursa ne silâhlı bir şehirdi, ne de askerdi. Bursa Keşiş'in eteğinde itikâfa çekilmiş vecd içinde derin bir sanatkâr, bir âbiddi. Medeniyet dünyasının bizi terbiye etmek için (!) silâhlandırarak

memleketimize salıverdiği Yunan çocukları kim bilir ona neler yapmışlardır!

Bursa, bizden maddeten uzaklaşan Mekke'nin, Medine'nin içimizde kalan son timsâliydi. Şimdi artık Bursa dendiği zaman ürpermeyen bir rûh var mı?

Halâs bekleyen bahtsız Türk milleti, Yunan athıllarının nallarına saçları dolaşan genç kızlar, çalılarda elbiselerinin son nişâneleri kalan insanlar, harap şehirler bizi yalnız bir sözle anıyorlar ve onunla bizi kendilerine yakın görüyorlar:

Aşk ve kuvvet!

Bahtsız Bursa'mızın dizlerine başımızı koyabilmek için de bize biraz aşk, biraz kuvvet... Mazlûmlara ümit ve saâdet vaad eden Allah bizimledir.»

Ruşen Eşref de «Bu gün Peygamber'in merkadi ile birlikte Türk milletinin mukaddes merkadleri de ağıyâr eline düştü. Bu ne haldir ya Allah!...» demek suretiyle ızdırıp ve isyânını birlikte haykırır⁴¹.

Bu mukaddes merkadlerin Yunan çizmesi altına düşmesinin verdiği ızdırabı en derin şekilde ifade eden şiir, Mehmed Âkif'in «Bülbül»üdür⁴². Sebepsiz feryad eden bülbül ile kendi rûhunun duyduğu elemi mukâyese eden şâir, ata mezarlarının düşman eline geçmesinde tek sebep kendisini görür ve şöyle feryâd eder:

Ne hüsrandır ki: Şarkın ben vefâsız kansız evlâdı,
Serâpâ garba çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı,
Hayâlimden geçerken şimdi fikrim hercümerc oldu,
Selâhaddîn-i Eyyûbilerin, Fâtihlerin yurdu.
Ne zillettir ki: Nâkus inlesin beyninde Osman'ın
Ezan sussun fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın?
Ne hicrandır ki: En şevketli bir mâzî serâb olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın mâbedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın!

Bursa'nın işgâli üzerine yazılmış bir diğer şiir de Abdürrahman

41 Azim ve İman, *Hakimiyet-i milliye*, nr. 257, 7 Ağustos 1337/1921.

42 *Sebilürreşad*, nr. 469, 5 Mayıs 1337/1921, s. 105.

Âdil'in «Kocaeli-Orhaneli» manzûmesidir⁴³. Bu eserin diğerlerinden ayrılan tarafı, Bursa'nın kurtarılması için Osman Bey ve Orhan Bey'den başka Bursa evliyâsından da imdâd istenmesidir. Bahri Veda'dın Anadolu'da Yunan mezâlimini anlatan «Anadolu yanarken»⁴⁴ adlı uzun koşmasında bir kıt'a Bursa ve Osman Bey'e ayrılmıştır. Şiirde, yanmakta olan şehir, Tanrı'nın sevdiği diyâr olarak gösterilir ve Osman'ın rûhunun bu şehrin her zerresine sinmiş olduğu belirtilir. Yine Bahri Veda, bir başka şiirinde, düşmanın Anadolu'da ilerlemesini durduracak olan askere, Anadolu'nun felâketini de veciz bir şekilde çizerek, Osman Gâzi'nin türbesini bir kuvvet kaynağı olarak gösterir:

**Gidiniz Osman'ın kabri başına
Vurun başınızı onun taşına...
Bakıp, öksüzlerin gözü yaşına
Dulların iline nâmerdi koman!**⁴⁵

Osmanlı İmparatorluğunun istiklâl günü olarak kabûl edilen 1 Ocak günü, Söğüt'te törenlerle kutlanır, büyük şenlikler yapılır. Ertuğrul Gâzi'nin türbesi başta olmak üzere, bütün türbeler ziyâret edilir. Söğüt ve Bursa ilk kuruluş devrinin heyecânını yeniden yaşardı. Ancak Yunan işgâli bu istiklâl gününü sâhipsiz bırakmıştır. Emin Âbid'in, — Hazret-i Osman Gâzi'ye — ithâfen yazdığı «Sâhipsiz istiklâl»⁴⁶ manzûmesinde artık şenlikleri yapılmayan istiklal gününün acısı dile getirilir. Necdet Rüştü, «Ölümden korkmayan Anadolu»⁴⁷ şiirinde düşmanı Anadolu'nun bağrında boğacak olan askerin Sultan Orhan'ın evlâdı olduğunu söyler. «Vatan güneştir»⁴⁸'de ise Süheylâ Muhterem, kalbinde vuran kanın Osman Gâzi'nin kanına eş olduğunu, o ilk şeref günlerinin bugün verilen büyük mücâdeleye ilham kaynağı teşkil ettiğini belirtir.

26 Ağustos'da, Afyonkarahisar'da indirilen darbenin neticesinde bozguna uğrayan düşmanın arkasından süvârilerimiz, du-

43 **Tevhid-i efkâr**, nr. 28-3056, 1 Temmuz 1337/1921.

44 **Yarın**, nr. 3, 27 Teşrinievvel 1337/1921, s. 9.

45 Garip köylü der ki, **Yarın**, nr. 7, 24 Teşrinisani 1337/1921, s. 15.

46 **Yarın**, nr. 12, 15 Kânunısani 1338/1922, s. 2.

47 **Âyine**, nr. 28, 2 Mart 1338/1922, s. 2.

48 **Yarın**, nr. 30, 11 Mayıs 1338/1922, s. 89.

daklarında Yahyâ Kemâl'in «Akıncı» şiiri, İzmir'e doğru akmaktadırlar. Bu büyük hâdiseyi anlatan pek çok şiir yazılmıştır. Ancak bunlardan, Ali Mümtaz'ın «Hayâlet»⁴⁹ isimli manzûmesi, Türk'ün târihinde iki büyük dönüm noktasını irâdeleriyle tâyin eden iki kumandanı karşı karşıya getirmesiyle, bu zaferi konu alan diğer manzûmelerden ayrılır. Üç kıt'adan meydana gelen şiirin ilk dörtlülüğünde, geniş bir perspektif içinde savaş sahneleri anlatılır, topların gürültüsünden, alt-üst olan bir tabiattan, kızıl akan Menderes'ten ve yanan köylerden söz edilir. İkinci kıt'ada, dört günlük savaştan sonra İzmir'e ulaşmak aşkıyla Akdeniz'e akan ordumuz vardır. Son dörtlükte ise, düşmanı önüne katıp Akdeniz'e süren ordusunu seyreden Gâzî Mustafa Kemâl Paşa'nın Osman Gâzî'nin hayâliyle karşılaşması resmedilir:

**Çakır gözlerinde keskin bir şimşek
Beyaz bir hayvandan ufka gülerек
Bakarken bir hayâl gördü kumandan:
Müşir titreyerek hemen baş eğdi
Çünkü bu kabrine basan Yunan'dan
Öc alan Osman'ın hayâletiydi.**

Millî mücâdele şiirinde akis bulan târihî kadro sadece yukarıda gösterilen devir ve padişahlardan ibâret değildir. Bâzı büyük kumandanlar da şiire konu olmuştur. Bunlar arasında en önemlisi, beş yüz kadar atlının başında Anadolu'ya gelişi bütün tarihlerde âdeta efsâne gibi yer alan Ertuğrul Gâzî'dir⁵⁰. Türk'ün kaderinde çok ehemmiyetli bir başlangıcın mimârı olan Ertuğrul Gâzî'nin, İstiklâl mücâdelesinde, Sakarya savaşı öncesi gibi karanlık bir devrede şiire konu olması, Anadolu'da yeni bir devrin başlamakta olduğuna bir işaret olarak kabul edilebilir. Ali Mümtaz «Tunç madalyalar»⁵¹ şiirinde Ertuğrul Gâzî'den bahsederken onu bize tanıttak «ne bir resmin, ne de bir kitabın kalmadığını, ancak onun, Türk târihindeki şerefli yerini ebediyyen koruyacağını» belirttikten sonra, Anadolu'ya gelişini târih kitaplarında verilen bilgiye uygun bir şekilde anlatır:

49 Dergâh, nr. 39, 20 Teşrinisânî 1338/1922, s. 40.

50 Aşıkpaşaoğlu tarihi, hazırlayan: Atsız, İstanbul 1970, s. 7-8; Mehmed Neşrî, Kitâb-ı cihan-nümâ, hazırlayanlar: Faik Reşit Unat, Dr. Mehmed A. Köymen (C. I.), Ankara 1949, s. 61-69.

51 Dergâh, nr. 8, 5 Ağustos 1337/1921, s. 119.

Yüzünde zaferin nurdan sevinci;
 Üstünde ne altın, ne şal, ne inci;
 Ardında Asya'nın altı yüz dinci
 Süt beyaz atlarla dört nal geliyor.

Târihimizde düşman saldırılarına karşı verilmiş başarılı müdâfâ savaşları vardır. Türk'ün askerî dehâsını ortaya koyduğu ve mâhir kumandanlar çıkardığı hamâset dolu bu savaşlar arasında 85 gün süren Kaniye müdâfâsının ve bu müdâfâyı yapan Tiryâkî Hasan Paşa'nın ihmâl edilemez bir yeri vardır. Bu kahramanlık destanı edebiyâtımızda da oldukça geniş bir şekilde akis bulmuştur⁵². Ali Mümtaz da «Tunç madalyalar» şiirinin bir bölümünü Tiryâkî Hasan Paşa'ya ayırmıştır:

Hâli hünkârdan daha vakarlı
 Yüzü durgun lâkin gönlünde hıncı,
 Paşa Kaniye'den süzüyor: Karlı
 Yolda ne tatar, ne bir akıncı...

Akşam ufukları kaplayan kanın
 Renginde bir mânâ ararken Paşa
 Der ki: Orduları kâfirsitânın
 Hep gelse çıkamaz bizimle başa.

Tiryâkî Hasan Paşa'nın söyledikleri sadece Kaniye'yi kuşatan Avusturya Arşidükü Ferdinand komutasındaki, başta Almanlar olmak üzere İtalyan, İspanyol, Maltız, Papalık ve hattâ gönüllü Macar ve Fransız birliklerinden meydana gelen orduyu hedef almaz. O, bu sözleriyle, bir yandan da 1921 yılında Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunan ordusunu karşılamaktadır.

52 Tiryaki Hasan Paşa hakkında zamanında ve daha sonra bazı eserler yazılmıştır. Bunlar için bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavat-nâmesi*, Ankara 1956, s. 99-103. Tanzimat sonrası edebiyâtında Osmanlı târihine ve târihî kahramanlara husûsî bir dikkat atfeden Nâmık Kemâl, Ahmed Nâfiz adı altında Tiryâkî Hasan Paşa'nın kahramanlıklarını konu alan *Kaniye'yi yazmıştır* (1874). Nâmık Kemâl, Kaniye muhâsarasının şâhidi olan Fâizî'nin *Hasenât-ı Hasan*'ının sadeleştirilmiş şekli olan bu risalesini, târihimizin hamâset dolu sayfalarını devamlı canlı tutmak ve bu sayfaları yaratan kahramanları örnek insan olarak göstermek gâyesiyle kaleme aldı.

Bu devre, şiirinde yer alan bir diğer Türk kahramanı Barbaros Hayreddin'dir. Necmeddin Halil «Marmara'nın karşısında»⁵³ adlı şiirinde, bir akşamüstü seyrettiği Marmara'nın sularında derin bir hüznün sezdiğini ve bu hüznün kendi rûhuna da sirâyet ettiğini anlatır. Bu duygunun kaynağı Marmara'nın ufkuna hâkim olan düşman gemileridir. Şâir bunları seyrederken eski günleri, «Preveze» günlerini hatırlar:

Şimdi düşünüyorum senin mâvi sinende
«Preveze»den dönen heybetli kalyonları...
Deniz, ey durgun deniz! Bu anda yoksa sen de,
Sen de anıyor musun için için onları?...

Yukarıdan beri kısım kısım ele aldığımız «Tunç madalyalar» şiirinin Barbaros Hayreddin Paşa'ya ayrılan bölümünde, Osmanlı İmparatorluğuna ülkeler bağışlayan bu kaptan-ı deryânın zaferleri dile getirilir. Aynı şiirde Turgut reis «rûhu mor dalgalar arasında yaşayan», «yâdı ile hırçın denizler köpüren» bir kahraman olarak tanıtılır.

Yukarıda, târihin; insana, gücünü ve neler yapabileceğini gösteren zengin bir kaynak olduğunu görmüştük. Tanzimat'tan itibaren Türk târihi, bütün Türk boylarını, her türlü özellikleriyle bir bütün olarak kabul eden ve neticede Turancılık ideolojisine varan bir görüşle de değerlendirilmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonraki edebiyâtımızın önemli ilham kaynaklarından birisini teşkil eden bu görüş, Türk târihini Asya'daki en eski devirlere kadar götürür. Ancak I. Dünya savaşından sonra uğradığımız felâketten yurdu kurtarmak için verilen İstiklâl savaşına ilham kaynağı olan, Türk'e gücünü ve kabiliyetlerini hatırlatan târih, baştan beri müşâhede edildiği gibi, çoğunlukla etrafımızda eserlerini gördüğümüz, her gün iç içe yaşadığımız, başlangıcından itibaren, ihtişamlı devirleri ile Osmanlı İmparatorluğu târihidir.

53 Ümid, nr. 16, 13 Kânunısâni 1337/1921, s. 5.

KALAVUN HASTAHÂNESİ

(I. Rebiülevvel 683/18 Mayıs 1284)

Doç. Dr. Ali Haydar BAYAT

Ortaçağda İslâm dünyâsının ve medeniyetinin yüksekliği ilim âlemince müstereken kabûl edilen bir gerçektir. Batı'nın karanlık bir devre içine girdiği bu zamanlarda İslâm dünyâsındaki ilmi, fikrî gelişmeler ve dinin insana ve topluma verdiği önem sebebiyle çeşitli sosyal kurumlarda büyük gelişmeler olmuş ve bunlar arasında uzun yüzyıllar örnek olarak gösterilebilecek birçok hastahâne kurulmuştur. Ortaçağ'da İslâm dünyâsını gezen seyahatçılar en çok şaşırtan ve hayran bırakan kurumların başında hastahâneler gelmekteydi.

Genel olarak büyük şehirler, hattâ daha az önemlileri bile, iyi organize edilmiş ve her biri bir kaç yüz yataklı hastahânelere sâhiptiler. Bu kuruluşların sayısı her yeni devrede daha da artmaktaydı.

Aslında İslâm öncesi Doğu Dünyâsının bir kurumu olan hastahâne 88H/706-707 târihinde Şam'da Emevî Halifesi Velid bin Abd-al Melik'in yaptırdığı hastahâne ile İslâm dünyâsına girmiştir^{7,10,28}. Hastahânelerin çoğalması ve fonksiyonlarının belirlenmesi Abbâsîler zamânında görülür. Türklerin İslâm medeniyetine katılmalarından sonra da Türk Hükümdarları ve Beyleri hükümrân oldukları topraklarda çok sayıda hastahâne kurmuşlardır. İlk İslâm hastahâneleri, hastahâne târihinde, târih çapında bir öneme sâhiptiler. Ne eski çağ Yunan, ne Bizans ve ne de 13. yy.a kadar Batı Avrupa, hastahâne bakımından İslâm Dünyâsıyla boy ölçüşecek bir durumda olmadığı gibi İslâm dünyâsı hastahâneleri târihte ilk defa ilmi tıbbın kaleleri haline gelmiş tıp kurumları olarak doğup ortaya çıkmışlardır¹³.

Bugün Endülüs (İspanya)'ten Türkistan'a kadar yayılmış olan Ortaçağ İslâm Dünyâsındaki hastahânelerin asgarî 34'ü hakkında kesin bilgilere sâhip bulunmaktayız. Bu hastahânelerin önemli bir kısmı Türk veya Türk asıllı hükümdarlar tarafından yaptırılmış ve hastahânelerin giderlerini karşılamak amacıyla büyük gelir getiren vakıflar te'sis edilmiş ve bu müesseseler bu sâyede devlete yük olmadan, yüzyıllarca hastalara ücretsiz faydalı olmaya çalışmışlardır.

Hastahânelerin hasta bakımı yanında ikinci bir fonksiyonu da hekim yetiştirme, yâni tıp fakültesi görevini yüklenmesiydi. Tıbbî öğretim günümüzdeki anlayıştan farklı değildi. Sabah, hoca-hekimin hasta kontrollerinde öğrencileri de bulunur ve hasta başında belli tıbbî konular işlenirdi. Daha sonra hoca elindeki çok sayıda tıp kitaplarından faydalanarak teorik tıbbî bilgileri talebelerine aktarırdı^{5b,7,8,20}. Hasta tedâvisinde ve tıbbî eğitimde dinî bir anlayış hâkim olmazdı. Halbuki aynı dönem Avrupa'sında hasta bakım ve tedâvisi râhiplerin tekelinde idi. Ve yapılan, tedâviden ziyâde duâlar ve telkinlerle hastanın ıztırâbına ortak olunmak idi. Bu bakımdan İslâm tıbbının Avrupa'ya karşı temel üstünlüğünün ve farkının tıbbî anlayışının lâik olmasıdır diyebiliriz.

Belli bir öğretimden geçen ve hocaların huzûrunda yapılan imtihanda başarı gösteren talebelere, hekimlik yapabileceğine dair hocaların imzalarını taşıyan icâzet (diploma) verilirdi. Bu, o zaman dünyâsının her yerinde geçen enternasyonal bir diploma hüviyetini taşımakta idi. Bu diplomadan sonra da hekim kendi başına buyruk hareket edememekte idi. Zaman zaman eczacılarla birlikte hekimler de teftişe tâbî tutuluyor ve bu teftişte başarılı olanlara çalışma belgeleri veriliyordu⁸.

Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, İslâm dünyâsında kurulan çok sayıda hastahâne arasında bilhâssa üçü, Bağdat'da 981'de te'sis edilen ve Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından 1060'da tâmir ettirilen Adudî hastahânesi, 1154 Şam'da Türk Atabeklerinden olan Nureddîn Mahmud Zengî'nin yaptırdığı hastahâne ile 1284 yılında Türk asıllı Mısır Memlûk Sultanı Kalavun'un Kahire'de yaptırdığı Mansûrî hastahânesi büyüklükleri, ilmi hüviyetleri mîmârî zenginlikleri ve zengin vakıfları ile ayrı bir önem taşıyor^{20a}.

Bu üç hastahâne, bütün Ortaçağın tartışmasız en meşhurları idi. Nureddin Mahmud Zengî'nin 1154'de yaptırdığı hasta-

hâne 1979'da kuruluşunun 825. yılı dolayısıyla çeşitli makâle ve konferanslara konu olmuştur. İçinde bulunduğumuz 1984 yılının Kalavun hastahânesinin kuruluşunun 700. yıl dönümü olması dolayısıyla biz de bu muhteşem Türk-İslâm eserini bu yazı çerçevesi içinde tanıtmaya çalışacağız.

Sultan Kalavun ve Hastahânesi

Hastahânenin kurucusu olan Kalavun, Kıpçak ülkesinde doğmuş bir Türk idi. Çocukluğunda Mısır'a köle olarak götürülmüş ve devrin hükümdârı Sâlih Eyyüb tarafından saraya 1000 altına alınmıştır. Bu yüzden daha sonraları Kalavun'a «elfi» (binlik) adı da takılmıştır. Mısır sarayında yetiştirildikten sonra 1247'de âzâd edilerek Sultan'ın kölemeni olarak saray askerleri arasına girmiştir.

Sultan Baybars zamânında 1273 ve 1278'de Ermenilere karşı savaşlarda kendini göstermiş, 1279'da Baybars'ın oğlu Bara Han'ın tahttan indirilip yerine Sultan ilân edilen 7 yaşındaki kardeşi Salamış'a Atabek tâyin edilmiştir. 6 ay sonra Salamış tahttan indirilerek yerine halîfenin tasdîkiyle Kalavun geçirilmiştir.

Sultan olarak Kalavun, Mısır topraklarını genişletmek ve hâkimiyetini Suriye'ye kabûl ettirmek amacıyla devamlı mücâdele etmiş ve son olarak 1290 yılında Akkâ'yı kuşatmak amacıyla Suriye'ye hareket ederken (70 yaşlarında) ölmüş ve cenâzesi 1 yıl sonra geçici mezarından, yaptırılan türbesine nakledilmiştir¹⁴.

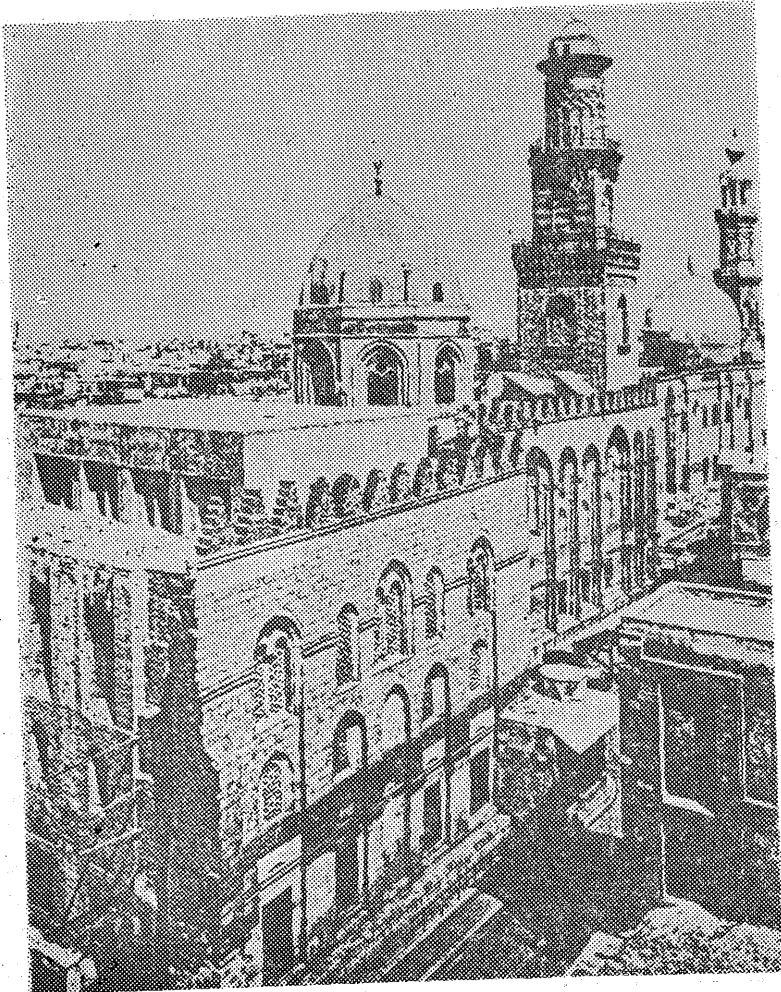
Hayatının, çocukluğu dışındaki kısmı tamâmen Mısır'da geçtiği hâlde diğer Memlûklarda olduğu gibi Kalavun'un da Arapçayı çok az bildiği Arap kaynaklarınca ifâde edilmektedir⁶.

Kalavun'u medeniyet târihinde yaptırdığı çeşitli bayındırlık eserleri arasında hastahâne, medrese ve türbesinden meydana gelen külliyesi ebedileştirmiştir.

Kalavun'un bu hastahâneyi yaptırmasına geçirdiği bir hastalık sebep olmuştur. Mısır ordusunun genç bir kumandanı olduğu sırada Şam yakınında tutulduğu ağır bir safra kesesi hastalığı (Biliaire colique) Nureddin hastahânesinden getirilen hekim ve ilâçlarla kısa zamanda iyileştirilmiştir. Daha sonra teşekkür için hastahâneyi ziyâret eden Kalavun, savaş ortasında yumuşak, temiz yataklarda yatan hastalarıyla, serin ve sevimli salonlarıyla bir huzur ortamını, bir vâhayı andıran bu kuruma hayran olmuş ve saltanatın bir gün kendisine nasip olması hâlinde Kahire'de

muhteşem bir hastahâne yaptıracğını kendi kendine söz vermiştir^{4,5a}. Mısır'da sultan olunca da bu sözünü yerine getirmiş ve Kahire'de Türk mimarı Alemü'd-din Sancar'a²² Fatimiler devrinden kalma dört eyvanlı Kutbiyet Saray'ının tâdilâtı ile hastahâne ve yanında medrese ile türbesini inşâ ettirmiştir^{16,20}. 1283 yılı Nisan ayında başlayan inşaat 11 ay gibi kısa bir zamanda bitirilmiş ve 1 rebiülevvel 683/18 mayıs 1284 perşembe günü açılışı yapılmıştır^{15,23}.

Hastahânenin açılış merâsiminde bulunan Sultan Kalavun, hastahânedен getirttiği bir bardak şerbeti havaya kaldırarak:

Kalavun Külliyesinin Medrese ve Türbesi

«Bu hastahâneyi benzerlerimle, küçüklerim için kurdum. Onu hizmetçi, asker, emîr, büyük, küçük, hür, köle, kadın, erkek, herkese tahsis ettim,» demiştir^{5a}.

Hastahânedede ateşli hastalıklar, göz hastalıkları, cerrâhî ve akıl hastalıklarına âit, kadınlar ve erkekler için ayrı pavyonlar bulunmakta idi. Ayrıca gerekli ilâçların yapıldığı eczahâne, ecza deposu; hastaların yıkanmaları için hamam, erzak depoları ve yemeklerin hazırlandığı mutfaklar vardı. Çok sayıda çeşitli branslarda çalışan hekim yanında hastalara hizmet eden, elbiselerini yıkayan kadın ve erkek hizmetçiler vardı. Her hastaya bir çarşaf ve havlu verilmekte idi^{1, 4, 9, 21}.

Akşamları uyuyamayan hastaları rahatlatmak amacıyla hâ-nende ve sâzendeler çalıp söylerlerdi. Hastalığı iyileşmeye yüz tutmuş hastalar, evlerine yollanırken nekâhat devresinde çalışmadan geçinebilsin diye 5 altın kuruş verilirdi¹.

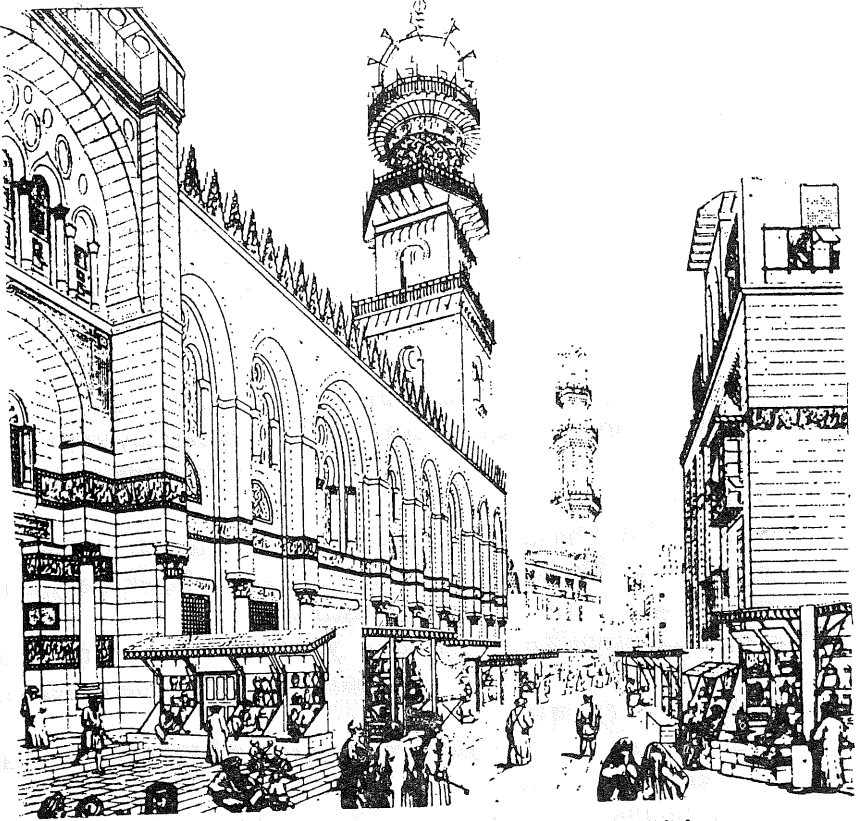
Bunun yanında, hastahâne pavyonları arasında bir de yetimler okulu açılmıştı. Her çocuğa günde bir tayın ekmek ile yazlık ile kışlık birer kat elbise tahsis edilmiştir^{5c}.

Tıp öğrencilerinin yetişmelerine yardımcı olmak amacıyla hastahâne başhekiminin (reisü'l-etibba) öğrencilere ders verdiği özel bir salon da mevcuttu^{4, 7}.

Bu kadar geniş bir personeli ve masrafı gerektiren hastahânenin giderlerini karşılamak amacıyla, Sultan Kalavun, yıllık 1.000.000 dirhemlik* bir vakıf bırakmıştı^{1, 4, 5a}. Hastahânenin ve vakıflarının idâresi için de bir çok memurun vazîfelendirildiği bir divan (idârehâne) kurulmuştu²¹.

Türbe, medrese ve hastahânedenden meydana gelen külliye 20 metreyi bulan yüksek duvarlarla çevrili olup, büyük bir alanı kaplamaktadır. 100 m. kadar uzunlukta olan cephesi, altta sütunlara dayanan yüksek sivri kemerli nişler içine üç kat hâlinde pencereleri ihtiva eder. Alttaki sütunların bir metre kadar üstünden

* Ortaçağ İslâm dünyasında, iki cins para kullanılmakta idi; altın (dinar), gümüş (dirhem). X. yy. da bir dinar yaklaşık 14 dirhem idi. Bu hesapça Kalavun'un hastahâne için bıraktığı yıllık gelir yaklaşık 71.400 dinar idi. O günkü alım gücü yönünden değerlendirilmesi açısından şu misaller yeterlidir zannedirim: O sıralarda Musul'da iki kişilik bir âilenin yıllık masrafı 300 dirhemdi, 5000 dinar büyük bir servet sayılmakta ve 20.000 dinarla büyük bir çiftlik alınabilmekte idi. (A. Metz, *Ortaçaman Türk-İslâm dünyasında ticâret, Ülkü*, C. 8, 1936, s. 15; aynı yazar; *Ortaçaman Türk-İslâm dünyasında yaşayan hayâta dâir*, *Ülkü*, C. 13, 1939, s. 114).

Kalavun Külliyesi Medrese ve Türbesinin
Pascal Coste tarafından çizilmiş resmi

cepheyi boydan boya kateden bir kitâbe bulunmaktadır. Portalde üst üste bulunan yarım dâire ve at nalı kemeri ve tunç kapı binâya ayrı bir özellik kazandırır.

Hastahâne bir avluya açılan dört eyvanlı bir plân üzerine kurulmuştur. Bu eyvanlardan ikisinin derinliği 13 m. olup, iç duvarlarında selsebil, zemininde mermer ve renkli mozaikten yapılmış su kanalları ve havuzlar bulunur. Diğer eyvanlardan biri T şeklinde ve üç kemerlidir. Bu gün yıkılmış bulunan dördüncüsünün diğerlerinden daha geniş olduğu tesbit edilmiştir. Bu eyvanların etrafındaki muhtelif yerler plânda görüldüğü gibi çeşitli amaçlarla kullanılmakta idi².

İçine yeni bir göz hastahânesi yapılması sebebiyle bir kısmının ortadan kalktığı hastahânenin eski hâlinin plânını Napoleon'un

1799 Mısır seferi sırasında yanında getirdiği ilim adamlarından mimar Pascal Coste çizmiştir.

Kalavun hastahânesinin zengin mimârîsi, plânı ve cephesi bakımından karışık bir üslup göstermekte olup, dengini bulmuş bir mimârî sistem hâline gelememiştir²². Bunda da en büyük etken herhalde daha önceki harâbe hâlindeki Fâtîmî Saray'ının onarılması ve eklentilerle çeşitli devirlere âit eski ve yeni bir arada bulunduran bir külliye hâline getirilmesindendir. Gotik veya Roma mimârîsine çalan cephesi ile nal kemer, çifte pencere gibi Batı İslâm dünyâsından gelen etkiler dışında, tezyînâtında portalde görüldüğü gibi Zengîlerin düğümlü geometrik geçmeleri göze çarpar².

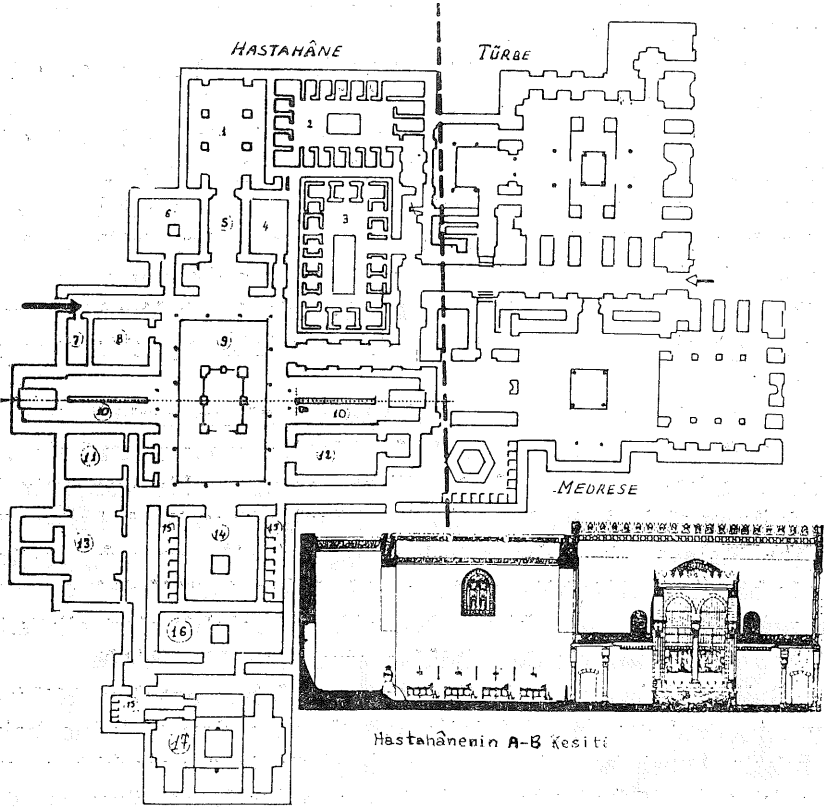
Pascal Coste'nun çizdiği plânda eyvanların açıldığı havuzlu avlu, açık olarak gösterilmiştir¹⁶. 1672'lerde burayı gezen Evliya Çelebi, avlu havuzu üzerinde 12 sütûna dayanan bir kubbenin bulunduğunu söyler³. Bu kaynağı ilk değerlendiren Prof. Arslan Terzioğlu, Kalavun hastahânesindeki haçvârî plân ve avlu üstünün bir kubbe ile örtülü hâlinin Avrupa'da başta 1457 târihli Ospedale Maggiore olmak üzere bütün haç plânlı hastahâneleri etkilediğini, muhtelif kongrelerde müdâfaa etmiştir^{15, 16, 17, 18, 19, 20}.

Sultan Kalavun'un bu hastahânesi daha sonraları Kâhire'yi ziyaret edenlerce dâimâ takdîr edilmiş ve ondan sitâyîşle bahsedilmiştir. Ancak hastahâne uzun bir çöküş devri yaşadıktan sonra kapatılmıştır. Günümüzde kalıntılarının bir kısmı üzerine Kalavun'un adının verildiği modern bir göz hastahânesi bulunmaktadır.

1672'lerde Mısır'da bulunan Evliya Çelebi, hastahâne 12 hekim, bir kısım personel ile 306 akıl hastasının olduğunu, bunlardan kadınlar kısmının, hastahânenin ayrı bir köşesinde bulunduğunu ve hekimler dışındaki personelinin kadın olduğunu; akıl hastalıklarının tedâvîleri yanında hastahâne ayrıca Ortaçağlarda bir panzehir ve her derde devâ olarak kullanılan «Tiryâk-ı Fâruk»un bol miktarda yapıldığını ve çevre ülkelere ihraç edildiğini yazar³.

Kalavun Hastahânesi ve Hekimler :

Bu Ortaçağ'ın muhteşem hastahânesinde büyük hekimler çalışmış ve diğer İslâm ülkelerinden gelen birçok hekim de burada bilgilerini geliştirerek memleketlerine dönerek birer şöhret olmuş-

Kalavun Külliyesi ve Hastahânesinin Bölümleri (Pascal Coste'a göre (16))

1 — Başhekim lojmanı, 2 — Kadın akıl hastaları bölümü, 3 — Erkek akıl hastaları bölümü, 4 — Tabut odası, 5 — Hastabakıcılar bölümü, 6-11-14 — Erkek hasta yatakları, 7 — Gaşilhâne, 8-12 — Depo, 9 — Eyvanların açıldığı büyük sütunlu avlu, 10 — Nekâhât devresindeki erkek hastaların yattığı selsebîlli, havuzlu eyvanlar, 13 — Mutfak ve ekleri, 15 — Tuvaletler, 16 — Kadın hastaların kısmı, 17 — Nekâhât devresindeki kadın hastaların bulunduğu havuzlu koğuş.

lardı. Hattâ bunlar arasında bâzıları bu hastahânenin başhekimliğine kadar yükselebilmişlerdi.

Bu hastahânede başhekimlik yapanlar arasında İslâm dünyasının büyük hekimlerinden olan ve küçük kan dolaşımının kâşifi olarak bilinen İbn-i Nefis (1210-1288) başta gelir. İbn-i Nefis ölümünden önce de zengin kütüphânesini bu hastahâneye vakfetmiştir²⁰.

Türk tıbbının büyük hekimlerinden biri olan Hacı Paşa (Hızır bin Ali (ölm. 1424) tıp öğrenimini Mısır'da Kalavun Hastahânesinde tamamlamış, burada hekimlik ve hattâ bir rivâyete göre de, bir süre başhekim olarak vazîfe görmüştür. Aydınoglu İsa Bey'in dâveti üzerine Ayasuluğ-Selçuk'a yerleşmiş ve burada hem hekimlik hem de kadılık yapmıştı^{23,24}.

Yine 17. yy. Türk hekimlerinden Emîr Çelebi (ölm. 1638) tıp öğrenimini Mısır'da tamamlamış ve bir ara Kalavun hastahânesi Başhekimliğinde bulunmuş ve daha sonra İstanbul'a dönerek, önce muayenehâne açmış, şöhreti artınca da dördüncü Murad'ın hekimbaşılığına getirilmiştir²³.

Kalavun Hastahânesi ve Tıbbî Folklor :

Yüzyıllarca şöhreti dillerde gezen bu hastahâne hakkında halkın hayâlhânesinin boş durması mümkün değildi. Uzun yüzyıllar içinde hastahâneye âit çeşitli hikâyeler uydurulmuş ve bunlar dilden dile günümüze kadar gelmiştir. Bunların bir kısmı Arapça «Şeyhü'l-Mehdi'nin hikâyeleri» adlı kitapta toplanmıştır. Bu eser Fransızcaya Marcel adında biri tarafından «Contes du Che el-Mohdy» adı altında iki cilt hâlinde tercüme edilmiştir. Hastahâneye âit hikâyeler eserin ikinci cildindedir^{11a}.

Rivâyete göre Kâhire halkının ahlâken çöküntü içinde bulunduğu bir devrede başa geçen Kalavun, bu durumu düzeltmek için çeşitli emirnâmeler çıkarmış, fakat durumda bir değişiklik olmayınca şehrin yağmalanmasını, halkın (bâzılarına göre kölemenlerin) kılıçtan geçirilmesini emretmiştir. 3 gün sonra şehir savaştan çıkmışa dönmüş, suçlular yanında bir çok mâsum insanın da kanı akmış. Bir süre sonra yaptığına pişman olan Sultan Kalavun, günahlarının kefareti olarak hastahâne ve câmiyi yaptırmış^{11a,26}. Kalavun, hastaların tedâvisi ile o kadar ilgili görülmüştür ki onun çağından itibaren türbesindeki sandukası üzerindeki hırkasına el sürülerek, geri zekâlı çocukların, kısır kadınların ve çeşitli hastalıklara yakalanmış insanların iyileşecekleri inancı doğmuştur⁴.

Yakın zamanlara kadar, hastahânede bulunan kırmızı mermer bir eşiğin su ve taş ile ovulmasıyla meydana gelen kırmızısı suyun dile sürülmesi ile vereme; külliye'deki câmi sütunlarından birinin yalanması sarılığa, diğer bir sütuna limon sürerek yalanmasının da kısırılığa iyi geleceğine inanılmaktaydı^{11b}.

BİBLİOGRAFYA

- 1 — Ammar, Sleim : En souvenir de la medecine Arabe, Tunis, 1965, s. 36.
- 2 — Aslanapa, Oktay : Türk San'atı I, Başlangıcından Büyük Selçukluların sonuna kadar, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1972, s. 120-123.
- 3 — Evliya Çelebi : Seyahatnâme (Z. Danışman neşri), C. 14, İst., 1971, s. 211-212.
- 4 — Hitti, Philip : Siyâsî ve Kültürel İslâm Târîhi, Boğaziçi yayınları, İst., 1981, s. 1097-1098.
- 5 — Hunke, Sgrid : Avrupa'nın üzerine doğan İslâm güneşi (Terc. Servet Sezgin), Bedir Yayınevi, İst., 1972, s. a) 156-158, b) 159, c) 290.
- 6 — Köprülü, Fuat : Türk Edebiyatı târihi, 2. baskı, Ötüken Yayınevi, İst., 1980, s. 312.
- 7 — İslâm Ansiklopedisi : Mescid maddesi, C. 8, 1970, s. 60.
- 8 — Mayerhof, Max : İslâm Medeniyeti Târihinde Fen ve Tıp (Terc. Ömer Rıza Doğrul), Asâr-ı İlmiye Küt. İst., 1935, s. 38, 40.
- 9 — Mazaharî Ali : Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları (Terc. Bahriye Üçok), Varlık yayınları, İst., 1972, s. 217.
- 10 — Metz, A. : Ortazaman Türk-İslâm dünyasında âdetler (Terc. Cemal Köprülü), Ülkü (dergi), C. 13, 1939, s. 76.
- 11 — Nur, Rıza : Türk Târîhi, C. 9, Toker Yayınları İst., 1980, s. a) 261, b) 266.
- 12 — Öztuna, Yılmaz : Büyük Türkiye Târîhi, C. 14, Ötüken Yayınevi, İst., 1979, s. 79.
- 13 — Sayılı, Aydın : Bilim, Kültür ve öğretim dili olarak Türkçe, TTK, Ank., 1979, s. 517.
- 14 — Sobernheim : Kalavun, İslâm Ansiklopedisi, C. 6, İst., 1967, s. 121.
- 15 — Terzioğlu, Arslan : Mittelaterlich Islamische Krankenhauser unter Berücksichtigung der Frage Nachden Altesden psychiatrischen anstalten, (doktora tezi), Berlin, 1968, s. 88-106.

- 16 — Terzioğlu, Arslan : Ortaçağ Türk-İslâm Hastahâneleri ve Avrupa'ya tesirleri, Belleten, C. 34, 1970, s. 132.
- 17 — Terzioğlu, Arslan : Die Architektonischen Merkmale der Seldschukischen, Mameluckischen und Osmanischen Krankenhäuser und Ihre einflüsse aus die Abendlardschen hospitaler, Fitth international congress of Turkish art, s. 837.
- 18 — Terzioğlu, Arslan : Selçuklu Hastahâneleri ve Avrupa kültürüne tesirleri, Malazgirt armağanı, Ank., 1972, s. 49-63.
- 19 — Terzioğlu, Arslan : Die rolle Der İslamischen Krankenhäuser bei der Entstehung der Kreuzförmegin Renaissance-Hospitaler, Acta Congressus Internationalis XXIV Historiae Artis Medicinae, Budapeşte, 25-31 Ağustos, 1974, Budapest 1976, s. 893.
- 20 — Terzioğlu, Arslan : Selçuklu Türklerinin ünlü tıbbiyesi Şam'daki Nureddin Hastahânesi, Bifaskop (dergi), yıl. 3, Sayı 7, 1982, s. 20-27.
- 21 — Turan, Osman : Selçuklu Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, T.K.A.E. yayını, Ank. 1965, s. 252.
- 22 — Türk Ansiklopedisi : C. 24, Ank., 1976, s. 122.
- 23 — Ünver, Süheyl : Selçuklu Tabâbeti, Ank., 1940, s. 36-39.
- 24 — Ünver, Süheyl : Kalavun Darüüşşifâsı ve Hacı Paşa, Dirim, C. 26, Sayı 3-4, 1951, s. 52.
- 25 — Ünver, A. Süheyl : Tıb, İslâm Ansiklopedisi, C. 12/1, 1974, s. 230.
- 26 — Uzunca, Suphi : Seyyid Rukaye Türbesi, Meydan (Dergi), Sayı 592-74 1981, s. 57.
- 27 — Uzunçarşılı, İ. H. : Osmanlı Devleti Teşkilâtına Methal, TTK., Ank., 1970, s. 390.
- 28 — Zeydan, Corci : İslâm Medeniyeti Târihi (Terc. Zeki Megamiz), C. 3, Üçdal Yayınevi, İst., 1973, s. 398.

Sekerbantaki her liranın 1 milyon kefilî var.

Tasarruflarınızın en büyük teminatı
Sekerbank ve 1 milyon çiftçi ortağıdır.
Gelin, Türkiye'de her 45 kişiden birinin
ortak olduğu bankaya... Saker Sanayii'nin
güçlü bankası Sakerbank'a...
Tasarruflarınız Sakerbank'la gülsün,
Sakerbank'ta büyüsün...

ŞEKERBANK

SERMAYESİ 13 MİLYAR

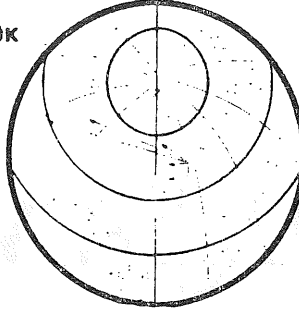
ULUŞLARARASI DENİZ TAŞIMACILIĞINDA

D. B. Deniz Nakliyatı T.A.Ş.
D. B. TURKISH CARGO LINES

**DENİZ YÜK
TAŞIMACILIĞINDA EN BÜYÜK
KURULUŞ**

**BİR MİLYON DW. TONU
AŞAN 58 ADET GEMİDEN
KURULU GÜÇLÜ VE
GENÇ FİLOSU İLE**

**KARIŞIK-DÖKME/CEVHER
HAM PETROL ve ÜRÜNLERİ
KONTEYNER
RO/RO TAŞIMACILIĞI**

**Düzenli hat-
Tramp seferlerinde
Tecrübeli uzman ,
Deniz ve kara
personeliyle
dikkatli yüklüyor,
İtinai taşıyor,
dikkatli boşaltıyoruz**

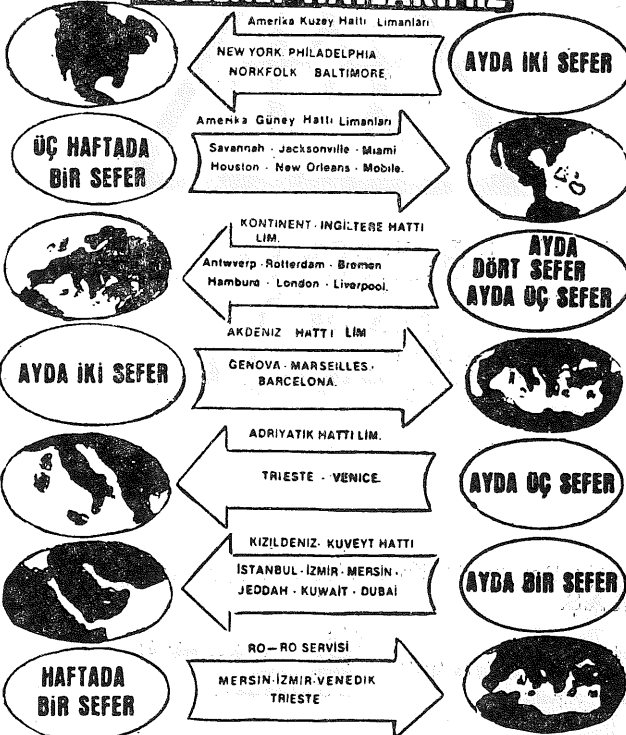
AKDENİZ BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Via Luigi Einaudi 3
Trieste: 34121
Tel. (040) 7354 (11 LINES)
Tlx. 460070 - 460504

ABD BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
D.B. Turkish Cargo Lines
One World Trade Center
Suit 2257
New-York N.Y. 10048
Tel. 212/432 - 1480
Tlx. 23280

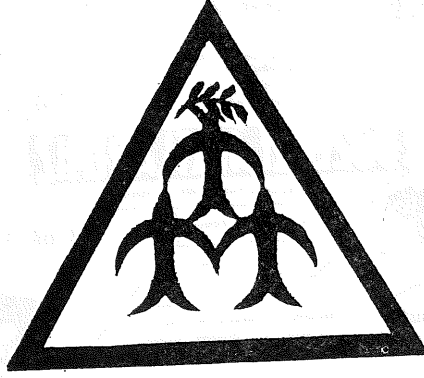
D.B. DENİZ NAKLİYATİ T.A.Ş.
Meclisi Mebusan Cad. No: 93- 95
Fındıklı İstanbul.
Telg. DB CARGO
Tel: 145 212010 HAT)

KUZEY AVRUPA BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
D.B. Turkish Cargo Lines
Moenckebergstr. 31
2000 Hamburg 1
Tel: 040/335932 040/335933
Tlx. 2162910 Tcid

DÜZENLİ HATLARIMIZ

KIRLANGIÇ

**ZEYTİNYAĞI
SABUN
ÇİÇEK YAĞI**

**Zeytinyağı, Sabun, Zeytin ve Nebati Yağlar Sanayii ve
Ticaret A.Ş.**

Merkez:
Atatürk Cad. No: 35 Ayvalık
Tek 1668-1050 Telex: 62818 Ay-Ze Ayvalık
Telgraf: Kirlangıç-Ayvalık

Şube:
Atatürk Bulvarı SSK B1. Mağ: B/7
Sarışane-İstanbul
Tel: 5253436-37